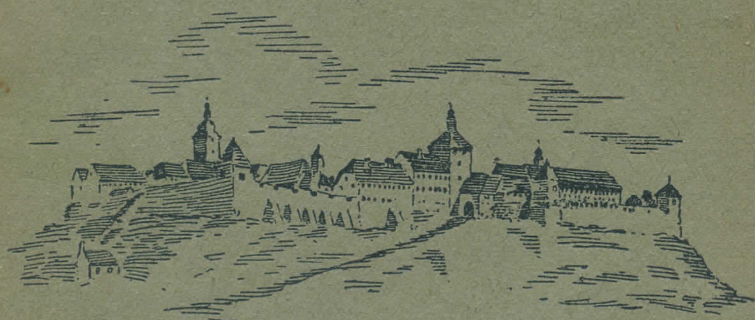
MILUTIN MAYER

SLOBODNI GRAD

1242
1942

MILUTIN MAYER

SLOBODNI GRAD

POVIJESNA PRIPOVIJEST IZ PROŠLOSTI ZAGREBA

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA ŠEST STOTINA PEDESET TREĆA

IZDANO MEĐU REDOVNIM JERONIMSKIM ČLANSKIM IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1943.

Tiskanje i raspačavanje dopušteno odlukom Državnog izvještajnog i promičbenog ureda od 25. VII. Br. 11543/42.

TISAK NARODNE TISKARE U ZAGREBU

SEDAMVJEKOVNOJ

ČASNOJ I SVIJETLOJ, SLAVOM I JUNAČKIM DJELIMA OVJENČANOJ, ALI I PATNJAMA OBDARENOJ PROŠLOSTI NAŠEG PONOSNOG I BIJELOG

GRADA ZAGREBA,

PRIJESTOLNICE STARODREVNOGA KRALJEVSTVA HRVATSKOGA, O SEDAMSTOTOJ GODIŠNJICI NJEGOVE

ZLATNE BULE

16. STUDENOGA 1242. — 16. STUDENOGA 1942.

OVO DJELO POSVEĆUJE

PISAC

I. PRED CRKVOM U LAŠKOJ VASI

Bilo je treće nedjelje mjeseca svibnja godine 1241. od rođenja božanskoga Spasitelja.

U crkvi svetoga Nikole, koja je bila sagrađena uz samostan časnih otaca Dominikanaca u Laškoj Vasi, današnjoj Vlaškoj ulici u Zagrebu, služila se upravo nedjeljna večernjica. Crkva je bila dupkom puna pobožnoga svijeta nesamo iz Laške Vasi već i onoga iz Nove Vesi i Kaptola, koji je napunio lijepu crkvu, jer je čuo, da će sam časni glavar otaca dominikanaca prior Hermenegildo održati propovijed.

Otac Hermenegildo bio je na glasu propovjednik, kojega je i sam prečasni biskup gospodin Stjepan Babonić u svim svečanim crkvenim zgodama pozivao, da održi i u biskupskoj crkvi svete Marije na Kaptolu učene propovijedi, kojima su prisustvovala sva tadanja kaptolska gospoda kanonici, prebendari, kapelani i klerici uz ostalo pobožno građanstvo. Dapače na te je propovijedi hrlilo i građanstvo s desne strane potoka Cirkvenika,[1] kao i s brda Gradca,[2] gdje je bila župa svetoga Marka.

Tako je časni prior otac Hermenegildo i ove svibanjske nedjelje održao dirljivu i potresnu propovijed, u kojoj je živim riječima pozvao stanovništvo tadanjega Zagreba, da se usrdno i pobožno moli Svemogućemu Gospodinu, da od njihovih domova odvrati svako zlo i nevolju, osobito da ih očuva i zaštiti od strašne nemani, koja je zaprijetila tadanjim kršćanskim narodima od divljačkih horda krvoločnih i strašnih Mongola, koji su pod svojim

---

[1] Cirkvenik potok prozvan je kasnije Medvešćak i to mu je ime ostalo sve do danas.

[2] Gradec, današnji gornji grad Zagreb.

nepobjedivim vođom Batu - kanom odlučili uništiti svaki trag kršćanske prosvjete i uljudbe u Evropi. Pod svodovima samostanske crkve svetoga Nikole grmjele su riječi časnog oca priora poput silnog olujnoga groma. Poput trublje sudnjega dana opominjao je grješne duše: »Kajite se! Kajite se, dok nije prekasno i dok vas nije stigla teška ali pravedna ruka Svevišnjega! Samo sila, milost i dobrota Boga velikoga može spasiti i nas i ostale kršćanske zemlje od strašne mongolske aždaje. Molite milost i zaštitu Božiju, prije nego li dođe sudnji dan!...«

A kada se svršila večernjica, izlazili su građani i građanke pokunjeni i blijedi iz samostanske crkve. Mnogima si iz očiju čitao očaj i zaprepaštenje, koje su na njih proizvele snažne riječi oca Hermenegilda. U duše mnogih pobožnih slušatelja uvukao se posebni tajinstveni strah pred nekom groznom nemani, koja će doskora doći, i koja će uništiti sav taj grijешni ljudski rod. Stare bake gledale su već u duhu neku ogromnu aždaju sa sedam groznih glava i velikim raljama, iz kojih sijeva sumporni oganj, dok silnim repom vijuga zračnim visinama, diže užasnu oluju i sipa žarke gromove, koji iza sebe ostavljaju spaljene gradove, sela i skromna naselja. I kuda su god bogobojazne žene svrnule svoj plahi pogled, svuda su vidjele samo smrt i zator svega na zemlji.

Samo je jedan između svih slušatelja iz Laške Vasi ostao tvrd i rugao se riječima časnog oca Hermenegilda. Javno je govorio pred skupinama svojih sugrađana:

— Malodušni, što ste se tako pokunjili? Zar je i u vas zečje srce kao i u vaših žena? Otac prior uvijek pretjeruje u svojim propovijedima, jer hoće, da vas ustraši, pa da onda lakše vlada nad vašim dušama...

— Jezik za zube, skitnico i dotepenče! — povika ogorčeno stari ključarski majstor Petar iz Nove Vesi. — Cijeli ovaj naš kraj štuje oca priora i sluša njegove učene i pobožne riječi, samo ti, odurna žablja glavo, svakom zgodom izvrgavaš ruglu sve, što je lijepo i dobro. Kojim pravom ti, skitnico, klatežu, koji si se doskitao iz neznanih krajeva, svojom poganom jezičinom truješ naš okoliš?

— Treba toga gada pošteno izbatinati i protjerati, odkuda je i došao! — javi se sada bijesno i mršavi krojač Imbro, koji je svoju radionicu imao blizu dominikanskog samostana.

A pošto su se i poštovane građanke umiješale u ovaj ogorčeni prosvjed svojih muževa, umalo da nije došlo i do tvornih prosvjeda prisutnih građana iz Laške Vasi. Ali u taj se čas pojavio na crkvenim vratima sam otac prior i razabravši, o čemu se radi, i bojeći se, da na samu svetu nedjelju ne dođe do tučnjave, vikne jakim glasom:

— Mir vama, duše kršćanske! Što se to zbiva pred ovim svetim domom Gospodinovim? Zar ste zaboravili, da je ovo dan Gospodnji, dan mira i odmora?

Snažne riječi oca Hermenegilda umiriše uzrujane građane i građanke, koji poštovanjem skinuše svoje kape i šešire pred časnom pojavom oca priora, a ključar Petar stupi pred njega i reče:

— Časni oče priore! Uzrujali smo se, jer nas je onaj tamo — i pri tim riječima pokaza palcem desne ruke prema izazivaču — svojim poganim riječima izazvao. Rekao je, da vi pretjerujete u propovijedima i da nas hoćete ustrašiti zato, da onda lakše vladate našim dušama...

— Jest, jest, to je rekla ona žablja glava! — povika i potvrdi cio zbor i s nekim posebnim prezirom gledahu na krivca, koji je podalje stajao i šutio kao zaliven, jer je bio iznenađen ovim jednodušnim prosvjedom prisutnih građana.

Otac Hermenegildo podigne desnicu uvis te će mirno pogledavši izazivača:

— Gospodin je naš rekao: »Jao onome, koji sablazni malene. Bolje bi mu bilo, da si objesi mlinski kamen o vrat i da potone u dubine morske!«

— Da, tako je, tako! — povika nekoliko građana.

— Ovaj sablazni duše naše! — vikahu i ogorčene građanke, dok su drugi opet dobacivali ogorčeno i u srdžbi:

— Ovo je sotona! Odkada se skiće našim gradom, nastao je u njemu nemir i zabuna!

I tko zna, kako bi se bio svršio taj sukob pred dominikanskom crkvom, da ga nije stišao časni otac prior, koji

je zamolio sve prisutne, da odu u miru i ljubavi svojim kućama.

Kada je izazivač razabrao, da su se njegovi sugrađani zaista smirili i krenuli svojim kućama, povuče za rukav svoga susjeda Janka Barušu, koga su građani iz Nove Vesi porugljivo nazivali »Blatar«, i obojica žurnim koracima krenuše najprije na Kaptol, a odavle u Novu Ves u krčmu »Crnoj mački«, da prorešetaju nemili događaj, koji se zbio pred dominikanskom crkvom.

II. »ŽABLJA GLAVA« I NJEZIN PRIJATELJ

Ime izazivaču bilo je Joža Dudić. Doklatio se iz nepoznatoga kraja u Lašku Vas nekih pet ili šest godina prije onog događaja pred dominikanskom crkvom. Neki građani iz Laške Vasi tvrdili su, da je došao odnekale iz Primorja ili Dalmacije. Došao je napola gol i bos te mršav kao drenova batina, koja se punih sedam godina sušila u dimu. Svojom vanjštinom bio je ogavan tip. Glava mu je bila plosnata kao pogača, iz koje su virile žuto-zelene male oči, pune podmuklosti i zlobe. Nos mu je bio širok i kratak, a usta razvaljena od uha do uha kao u žabe. Zaradi tih razvaljenih ustiju, iza kojih su provirivali crni zubi, prozvaše Jožu Dudića »žablja glava«. Kosa mu je vazda bila neuređena i poput svinjskih čekinja. Kratki vrat spajao je glavu s mršavim trupom, koji se njihao na kratkim lopatastim nogama kao u jazavca.

«Žablja glava« bila je utjelovljena zloba, podlost i skrajnja himba. Taj je čovjek bio rođen samo zato, da drugom čini zlo i pakost. Bio je najnesretniji čovjek, ako mu je prošao jedan dan, a da nije mogao nekome nanijeti zlo ili nepravdu, Zaradi toga izbjegavali su ga svi čestiti građani nesamo u Laškoj Vasi već i oni iz Nove Vesi kao i oni sa brda Graca. Svojim poganim jezikom očešao bi se i o biskupa i o kanonika kao i o malog skromnog građanina. Nikoga nije štedio, a osobito ne ženske glave. Mnoga je skromna majstorica zaradi njegova blatnog jezika prolila obilje suza i molila dobrog Boga, da kazni tu životinju u čovječjoj prilici. Čestoputa je izvukao i debelih batina od uvrijeđenih građana, ali to sve nije koristilo, niti je žablju glavu privelo k pameti. On je svoj podli zanat »olajavanja« tjerao dalje. Prigodom crkvenih proštenja izazivao bi kavgu i tučnjave, pa je prigodom jednog sajma na Kraljevo bio od razjarenih seljaka iz Turopolja tako izbatinan i isprebijan, da su ga napola mrtvog odnijeli njegovoj kući. Jedini prijatelj bio mu je Janko Baruša, zvani »Blatar«, čovjek sličnog značaja kao i Žablja glava. S njim se neprestano družio i s njime zajedno izmišljao kojekakve podlosti, pakosti i psine. Razlika je među njima bila samo u tome, da je Žablja glava bila do skrajnosti drzovita i smjela, a Blatar je bio često velika kukavica, koji je u času, kada je došlo do gustoga, znao mudro izmaknuti i očuvati svoju kožu, dok je Žablja glava primala i debele batine i divljački se borila sa svojim protivnicima.

Građani iz Laške Vasi videći tu dvojicu zajedno govorili su opravdano: »Našla slika priliku i vreća zakrpu«. I tako su Žablja glava i Janko Blatar bili nevolja i pokora staroga Zagreba. Prolazeći ovako zajedno pojedinim gradskim dijelovima uklanjali su im se s puta čestiti majstori i težaci, a bogobojazne bi se majstorice i po tri puta prekrstile i šaputale u sebi:

— Potari ih sveti križ i crkveni duplir! — i pri tim riječima brzo zatvarale kućna vrata, kao da je mimo njih prošao sam nečastivi. Nekoje su dapače odmah blagoslovenom vodom poškropile put, kojim su čas prije prošle te gradske pokore.

Tako je bilo i svibanjskog predvečerja, kada su žurnim koracima prolazili preko Kaptola i upravili prema Novoj Vesi, da u krčmi k »Crnoj mački« kod čaše starog vina stvore nove osnove za dalji svoj pakosni rad.

Prolazeći pokraj drvene kuće kanonika-pojca Stjepana iz Krapine, susretnu se s vrlo pristalim mladićem Ivanom Plavdićem, kanonikovim sinovcem, koji je imao gore na brdu Gracu svoju zlatarsku radionicu. Nedavno ju je otvorio i započeo s obrtom.

Stari kanonik nije imao nikoga od svoga roda nego samo sinovca Ivana, koji je ostao siroče iza smrti pokojnog mu brata Pavla, čižmarskog obrtnika u Krapini.

Pošto se i Ivanova majka brzo iza smrti svoga muža preselila na drugi svijet, ostao je mali Ivan siroče bez roditelja. Zato ga je stric-kanonik prigrlio i uzeo u svoj kanonički dom, da mu bude drugi otac i majka. Pod brižnom paskom stričevom razvio se Ivan u lijepog stasitog mladića, koji je bio bogobojazan i vazda pristojan. Stric-kanonik sâm ga je učio čitanju i pisanju i davao mu vjersku poduku. Isprva je bila stričeva osnova, da mu sinovac također postane danas-sutra svećenik. No mladi Ivan nije u duši svojoj osjećao pravog poziva za uzvišenu službu kod oltara Gospodnjega, pa je to jednog dana iskreno priznao stricu i molio ga, da od toga odustane. I starac kanonik brzo je uvidio, da bi bilo nezgodno siliti mladića, da stupi u svećenički stališ, kad za to nema prave volje ni poziva. Zato ga jednom zgodom zapita:

— Ivice sinko, a što bi ti htio biti? Reci mi iskreno, pa kada čujem tvoju želju, promislit ću i reći ću svoju konačnu.

A sinovac poljubi stricu s poštovanjem svećeničku desnicu i odgovori:

— Dragi striče, ja bih htio biti zlatar...

— Nije loše, sinovče, — primijeti stric s odobravanjem i malo se nasmiješi. — A imaš li već kojeg majstora, gdje bi učio?

— Najradije bih učio kod zlatara Giacoma (Đakoma) Venturija, koji ima svoju radionicu odmah na početku Mletačke ulice. On je prema mojemu mišljenju i promatranju prvi i najbolji zlatarski majstor na brdu Gradecu. Njegova radionica vazda je puna velike i ugledne gospode, koja s najvećom dopadnošću pregledavaju njegove zlatarske umjetnine i plaćaju ih skupo. Upravo neki dan bio je kod njega i sam uzmožni gospodin župan te je pogađao jedan prekrasni mač, sav obložen zlatnim i srebrnim uresima, a korice dragim kamenjem. Vjeruj, dragi striče, takva što nijesam vidio u svom životu!

— Lijepo, lijepo, — prekine kanonik svoga sinovca u njegovom zanosnom pričanju. — Kada si tako oduševljen za majstora Giacoma (Đakoma), pa ćemo sutra otići gore na Gradec i zamoliti ga, da te primi na izučavanje svog

lijepog obrta. Nadam se, da će te uzeti, jer sam s njime već odprije znanac, a i on radi sve potrebito posuđe za našu stolnu crkvu.

I tako je mladić Ivan stupio u zlatarski obrt kod uglednog zlatara Mlečanina Giacoma i kroz pune četiri godine s najvećim marom, ljubavi i upravo zanosom izučio zlatarsku umjetnost te je proglašen jednim od najboljih domaćih mladih zlatara.

Prolazeći Žablja glava s drugom Jankom Blatarom pokraj kuće kanonika pojca i ugledavši mladog zlatara Ivana primijeti porugljivo, ali tako glasno, da ga je ovaj dobro čuo:

— Ovaj mladac diže visoko nos, kao da je svu zlatarsku mudrost pozobao! A bolje bi mu bilo, da malo pripazi na onu svoju klobučarsku lutku, u koju se zatelebao kao tele u nova vrata! Hihihi!...

— Kao da nema i kod nas u Laškoj Vasi djevojaka i ljepših od njegove svetice! — doda Janko Blatar.

Te bez ikakvog uzroka dobačene poruge ljuto zabolješe mladog zlatara i on u svom mladenačkom povrijeđenom ponosu plane:

— Gadovi! Što vas se tiče jedna čestita i kreposna djevojka? S kojim pravom dirate u poštenje djevojke, koja je na uzor cijelom Gradecu!?

— Hihihi! — cerekale se obje zagrebačke pokore. — Jesi l' čuo, što veli ovaj golobradac? — porugljivo će Žablja glava Blataru.

— Šteta, da je nije prozvao još i ljiljanom! — Blatar će zlobno.

Tolika drzovitost i neslane primjedbe još jače uzrujaše mladog majstora i on sav bijesan zakrči put obojici zlotvora i dignuv zgrčenu desnicu vikne:

— Hulje! Lupeži! Ni riječi više, jer ću vas odmah poučiti, kako se poštuje čast moje odabranice!

Dudić i Baruša uzmaknuše za dva koračaja, a zatim brzo strugnuše prema Novoj Vesi. Oštri nastup mladog zlatara osupnuo ih je, te uvidješe, da bi mogli zlo proći i izvući kraći kraj, ako se brzo ne uklone.

I tek kada su bili u Novoj Vesi, opet će zlobno Žablja glava:

— A jesmo ga uštinuli, jesmo!

— Taj golobradac ne će ove noći stisnuti oka, — nadoveže Blatar.

— Razmišljat će o lijepoj kćeri mudroga klobučara Imbrine!...

— I o njezinoj ljiljanskoj čistoći! — dovrši razgovor Janko Blatar i stane se ponovno cerekati.

III. U KRČMI K »CRNOJ MAČKI«

U krčmi kod »Crne mačke« u Novoj Vesi bile su sve prostorije upravo nakrcane ljudima, kada su u nju unišli Žablja glava i Janko Blatar. Kako je bila nedjelja, došli su na vino nesamo stanovnici Nove Vesi, već i biskupovi panduri sa Kaptola, a mogao si kod pojedinih stolova vidjeti i nekoliko građana sa brda Gradeca, koji su u blagdanskim danima rado silazili sa svoga brda dolje u Novu Ves, gdje se točila izvrsna i jeftina stara vinska kapljica iz kaptolskih vinograda. Prečasna gospoda kanonici i prebendari najradije su višak iz svojih podruma prodavali krčmaru Bartolu, vlasniku »Crne mačke« u Novoj Vesi, jer je on kupljenu kapljicu plaćao odmah zvonkom gotovinom i jer nije spadao među one zagrebačke krčmare, koji bi suzicu matere hrvatske zemljice krstio vodom i tako joj oduzimao pravu jakost i slast. Zato je Bartolova »Crna mačka« odjekivala veselom vinskom pjesmom i u obične radne dane, a nesamo po blagdanima. Mnoga je građanka i čestita majstorica izlila svoju uzavrelu žuč nad debelim Bartolom, i prigovarala mu, zašto zavodi mirne muževe i zašto im daje više vrčeva, nego li je to potrebno. Bilo je i jezičljivih građanki, koje su na glavu krčmarovu sasule obilje i takvih psovaka, kakve se nijesu mogle često čuti iz ustiju jedne skromne građanke.

Ali poštovani krčmar Bartol malo je mario za sve te žučljive izjave jezičljivih susjedica. On se samo dobroćudno smješkao i naherivši svoju krčmarsku kapicu odvraćao mirno:

— Ne ljutite se, draga susjedo! Nijesam ja kriv, da je gospodin Bog dao ovakvu dobru kapljicu i da je vaši

muževi radije sišu i pijuckaju, nego li malo dijete majčinje mlijeko.

— O, da bi vas Božji bič ošinuo! — siktale su novoveške građanke.

— Govorite vi samo, što vas je volja! Glavno je, da moja »Crna mačka« ne mijauče i ne zijeva prazninom, već je puna i nakljukana dobrim i revnim gostima kao i prosjačka torba o svetim božićnim blagdanima...

I tako su unatoč svima prigovorima i zaklinjanjima skrbnih domaćica čestiti građani i majstori pohađali veselo i dalje »Crnu mačku« i ondje kratili dokone časove uz veselu vinsku pjesmu i dnevne razgovore.

Pa tako je bilo i ove nedjeljne večeri, kada su u krčmu unišli Dudić i Baruša. Videći punu krčmu, zastali su na ulaznim vratima i očima tražili mjestance, gdje bi mogli sjesti. U prvi mah nije se nitko obazirao na ta dva pustolova, jer su bili već u vinskom raspoloženju i živahnim razgovorima. Kod jednog okruglog stola u desnom kutu krčme uvjeravali se građani sa brda Gradeca o svojem velikom prijateljstvu i od bratskog ganuća brisali suze s očiju, dok su drugi povlađivali govorniku upadajući mu u riječ:

— Tako je, tako! Živio Miško! On je naša dika! — i pri tim riječima ustala su dvojica-trojica razdraganih građana i stali ganutljivo grliti i ljubiti građanina Miška, poznatog nazdravičara sa Gradeca.

Kod trećeg i četvrtog stola sjedili su opet biskupovi i kaptolski panduri u svojim smeđim surkama, visokim čizmama i prst debelim krznenim šubarama, koje su pokrivale njihove glave, pošteno oznojene nešto od stare vinske kapljice a nešto od silne zapare, što je vladala u prenapunjenoj krčmarskoj prostoriji. Kaptolski panduri podizali su svaki čas nesnosnu buku udarajući praznim kositrenim vrčevima o dugački hrastov stol, po kojemu je teklo proliveno vino. Svaki bi časak koji od njih promuklim glasom zapjevao kakovu prostačku i surovu pandursku pjesmu, a drugi su opet lupali šakom o stol i dozivali krčmara:

— Ej, Bartole, ti stara vinska bačvo, nosi vina! Žedni smo!

A uslužni Bartol nosio je i stavljao pred nakresane pandure ponovno napunjene vrčeve i smiješeći govorio:

— U zdravlje, braćo draga! U zdravlje vaše i vaše prečasne gospode!

— U zdravlje gospodina biskupa Babonića!

— U zdravlje časne kanoničke gospode!

— U zdravlje sviju nas! — vikali kaptolski čuvari javne sigurnosti i ponovno na dušak ispijali svoje vrčeve i nastavljali dalje sa svojim zaglušnim deranjem i lupanjem po stolu.

Dudić i Baruša jedva se nekako progurali između veselih i nakresanih gostiju i stisli se na malu hrastovu klupicu nedaleko velike bačve, iz koje je krčmar Bartol natakao prazne kositrene vrčeve.

Isprva su svojim lukavim očima promatrali društvo oko sebe, a tada su počeli pomalo i oni ispijati svoje vrčiće, koje je debeli Bartol stavio pred njih na stolić. Prisluškivali su razgovoru razigranih građana i značajnim međusobnim primjedbama izražavali o njima svoj sud. Za nikoga nijesu našli lijepe riječi nego samo porugu i prigovore. Za veselo su društvo s brda Gradeca jedan drugom tiho govorili:

— Pijana živina!

— Olokani majmuni!

— Slušaj, što mlati onaj stari magarac! — reče Blatar pokazujući na građanina Miška, koji je držao svečanu nazdravicu postolaru Janku iz Šoštarske Vesi.

Tu glasnije izrečenu primjedbu čuo je jedan od prisutnih i okrenuvši se prema klupčici, gdje su sjedila ona dva nepoželjna gosta, pogleda ih prezirno i reče ostalima:

— Jeste li čuli, što oni tamo govore o našem Mišku? Vele da je stari magarac! A tko su te dangube?

— Pa to su Žablja glava i Blatar! — vikne jedan od građana.

— Hu, ljudske kuge! Došle su, da nas i opet vrijeđaju!

— Napolje s njima!

— Napolje, gadovi! — uzvikalo se ogorčeno društvo i poustajalo sa svojih sjedala.

— Mi se mirno veselimo i zabavljamo, a ova gradska njuškala vrijeđaju čestite majstore! — razgoropadi se majstor krznar Filip i svom snagom lupi kositrenim vrčem o stol, da se odmah iz njega izlilo sve vino po stolu.

Vika i ogorčeni prigovori građana s Gradeca svratiše pozornost i ostalih gostiju. Dapače i veseli i razigrani kaptolski panduri prestadoše pjevati i halabučiti, te nekoliko njih skoči na noge pitajući:

— A što se to zbilo?

— Tko se usuđuje ovdje nas vrijeđati?!

— Eno ona dva nitkova tamo! — vikne majstor Filip i pokaza prstom prema bačvi, gdje su oba gradska potucala drzovito gledala na uzrujano društvo, koje je počelo nemilo prosvjedovati protiv tolike drskosti Žablje glave i njegova prijatelja.

Uto jedan od kaptolskih pandura zapjeva:

Doletjela dva crna ptića,
Crna ptića kukavića...
Ej, braćo, podrežimo im krila,
Neka bi im snaga manja bila!...

— Hahaha! — udari cijelo veselo društvo u grohotan smijeh.

I prije nego li se Žablja glava mogla pravo snaći, već ju je spopao jedan biskupov pandur za mršavu šiju i izbaci je preko stola prema vratima krčme, dok je Janko Blatar i sam hitro preskakivao preko klupa i stolova vičući uzrujano:

— Lupeži! Razbojnici! Ubit će nas! Što smo vam skrivili, da nas ovako lopovski i razbojnički napadate?

— Čujte, ljudi, i ovaj ljudski izrod još pita, što su nam skrivili! — vikaše ogorčeno krznar Filip. — Kolike li drskosti!

Nato jedan od kaptolskih pandura povika svojim drugarima:

— Za njima, braćo, da im na vlastitoj koži napišemo opomenu, kako će se ubuduće vladati u čestitome društvu!...

Na taj povik i poziv nasta pravi lom u Bartolovoj krčmi. Veseli panduri stadoše rušiti stolove i klupe i podivljem bijegu istrčali Blatar i Žablja glava tražeći spas i zaklon. U divljem bijegu ogledavali su se neprestano, da li im nijesu već za petama kaptolski panduri, koji su jurili za njima vičući urnebesno:

— Držite ih! Ne dajte im prijeko!

A Žablja glava i Blatar Janko upraviše najkraćim putem svoj bijeg prema potoku Cirkveniku, da se dočepaju desne njegove obale, na koju nijesu smjeli stupiti kaptolski panduri, jer je to bilo već tako zvano »gričko vladanje«, to jest zemljište, na kojemu su pravdu krojili stražari sa brda Gradeca.

I zaista u zadnji čas pregaziše potok Cirkvenik i zaustaviše se na njegovoj desnoj obali među vrbama i šikarjem. Zadahtani, blatni, mokri i teško oznojeni zaustaviše se povrh obližnjeg gradskog mlina dovikujući porugljivo kaptolskim čuvarima javne sigurnosti:

— Dođite prijeko, dođite, ako smijete! — i pri tim riječima pokaza im Žablja glava jezik i dugi nos.

A kaptolski su panduri u svome jadu odvraćali:

— Doći ćeš ti, Žablja nakazo, opet na naše tlo, ali jao tada tebi! Saderat ćemo ti živome kožu! i pri tim riječima dizahu panduri ogorčeno šake uvis, da podkrijepe što jače svoju grožnju.

Žablja glava i Blatar osjećali su se već sigurnijima na protivnoj strani potoka Cirkvenika. Za inat stade Žablja glava porugljivo vikati za odlazećim kaptolskim čuvarima javne sigurnosti:

Odletio vam fini ptić,
Zato vas je snašo divlji krič.
Ne podrezaste nam krila,
Jer je naša noga brža bila!

IV. BISKUP STJEPAN BABONIĆ

Prečasni gospodin Stjepan Babonić, biskup prostrane i ugledne biskupije zagrebačke, osjećao se jednog srpanjskog dana vrlo potišten. Uzrujano šetao je straga složenih ruku po svojoj radnoj sobi u biskupskom dvoru,

koji se prislanjao uz tadanju staru crkvu svete Marije na Kaptolu, što je isprva služila kao biskupska crkva.

Bio je neobično potišten i uzrujan, jer je toga popodneva stigao u Zagreb glasnik s dvora hrvatskoga vojvode Kolomana iz Čazme i donio mu tužnu vijest, da je bolest moćnog vojvode krenula na gore, te ima slabe nade, da će taj vrli državnik ostati na životu.

Vojvoda hrvatske zemlje Koloman bio je brat hrvatsko-ugarskoga kralja Bele Četvrtoga iz ugarske kraljevske obitelji Arpadovića. Bela Četvrti vladao je u Ugarskoj, dok je svu kraljevsku vlast u Hrvatskoj vršio njegov brat Koloman, koji je stolovao u svom dvoru u Čazmi, prijestolnici tadanje gornje Hrvatske. Osim vojvodskog dvora bila je tu i stara prostrana zborna crkva svete Mandaljene, uz koju je bio i zborni Kaptol s nekolicinom kanonika.

Vojvodkinja Saloma, žena Kolomana i kći krakovskog vojvode Leška, javila je gospodinu biskupu Stjepanu Baboniću, da je zdravstveno stanje njezina muža krenulo na gore i da ga usrdno moli, neka što prije dođe u Čazmu.

Biskupa, koji je bio osobiti prijatelj Kolomanov, teško se dojmila ta poruka vojvodkinje Salome. U duši je svojoj gospodin biskup proživljavao tešku muku i potištenost zaradi vojvodine opasne bolesti. U Kolomanu našao je nesamo iskrenog i odanog prijatelja već i ispravnog upravitelja i vladara hrvatske zemlje, koji je sva prava starodrevnog hrvatskog kraljevstva duboko poštivao i držao se nepokolebivo i vjerno hrvatskih zakona i pravica. Zaradi svoje ispravnosti bio je veoma cijenjen od tadašnjih moćnih hrvatskih velikaša i plemića. A njegova žena Saloma bila je prava majka sirota, udova i nejakih i činila na svakom koraku djela milosrđa, te je zahvalni narod blagosiljao svaku njezinu stopu. Uopće je plemenita i lijepa vojvodkinja provodila upravo svetački život i svu i jedinu radost nalazila u dobrim djelima i u ljubavi prema bližnjemu. Njezina je blaga i pobožna ćud znatno djelovala i na samog vojvodu, te je i on pod tim sretnim obiteljskim životom i prilikama bio plemenit, blag i pravedan.

Vojvoda Koloman bolovao je tešku bolest od duboke rane, koju je zadobio u onoj krvavoj bitci na rijeci Šaju na granici Slovačke, gdje su proljetos divlji Mongoli pod vodstvom Batu-kana hametice potukli kršćansku vojsku njegova brata kralja Bele. Uz cvijet tadanjih hrvatskih, slovačkih i ugarskih vitezova i velikaša palo je blizu pedeset i šest tisuća mrtvih junaka, branitelja krsta časnog i slobode zlatne. U toj se bitci hrabro i neustrašivo borio s junačkim hrvatskim četama i vojvoda Koloman i zadobio opasnu ranu, koja nije htjela nikako zacijeliti, premda su ga liječili prvi i najbolji ranarnici i liječnici u kraljevstvu. Zadobio ju je od mongolske strijelice, koja je morala biti otrovana, te je otrov pomalo rastakao i uništavao tjelesnu snagu inače jakog vojvode.

Biskup Stjepan Babonić je možda bio jedini od svih dostojanstvenika u hrvatskom kraljevstvu, koji je predviđao, što će sve zadesiti njegovu domovinu, ako podlegne moćni vojvoda. Nema nikakve sumnje, da će njegova smrt zadati težak udarac hrvatskoj zemlji, pogotovo u ovim preteškim prilikama, gdje divlje mongolske horde kucaju već i na vrata starog hrvatskoga kraljevstva.

Vojska kralja Bele Četvrtoga doživjela je potpuno uništenje na rijeci Šaju, i time je bila ugarska kraljevina upravo izbrisana s evropskog zemljovida. Sam kralj Bela slučajno je umaknuo mongolskim progoniteljima, te se uz neopisive napore, zapreke i strah jedva nekako stranputicama prošuljao do staroga slovačkoga grada Njitre, u koji se isprva sklonuo, zatim do Požuna (Bratislave), a odatle je prebjegao prijeko u Austriju k vojvodi Fridriku Ratobornom.

I tako je nakon šajovskog poraza pobjedonosni Batu-kan zauzeo svu Ugarsku do Dunava, opustošio svu Slovačku, a kralj Bela Četvrti postao beskućnik, koji je tražio utočišta u Austriji i kasnije u Hrvatskoj.

Sve je to znao umni biskup Babonić pa je punim pravom strepio pred danima, koji će doći. U svojoj je strepnji stao pred raspelom, koje je visjelo povrh njegovog klecala, i podignuvši posvećene biskupske ruke uz pre blage svoje oči u lik raspetoga Božjeg Sina šapćući:

— Gospodine, ne odvrni lice svoje od naroda mojega! Gospodine, usliši glas sluge svojega i vapaj moj neka dođe do tebe!

Kod tih riječi zablistaše dvije krupne suze u očima prvosvećenika naroda hrvatskoga.

Zle i kobne slutnje sve su ga više salijetale, kad je pomislio i na to, kako se upravo nitko nije odazvao kraljevu vapaju za pomoć osim Hrvatâ, Slovakâ i Madžarâ. Niti sam sveti Otac Papa Grgur Deveti nije mogao ništa postići kod zapadnih kršćanskih vladara. A da nevolja u tim strašnim danima bude još veća, spremala se i lukava Venecija, da otme hrvatsku stranu Jadrana. A što će biti tek, ako divlji Mongoli provale i na hrvatsku stranu? Oni se jamačno ne će zaustaviti na ugarskim ravnicama, već će posegnuti i za hrvatskim zemljama. U mjesec su dana Mongoli preplavili golemo područje od Istočnog mora do Dunava. Opustošili su Poljsku, Litvu, Šlesku, Moravsku, Slovačku, Bukovinu, Moldavsku, Vlašku i Sedmogradsku, sve gradove tih zemalja pretvorili u ruševine, raspršili sve vojske, pokorili sve tvrđave i gotovo istrijebili žiteljstvo.

I dok je prečasni biskup tako razmišljao o crnoj i neizvjesnoj budućnosti, koja čeka njegovu ispaćenu domovinu od mongolske najezde, uđe u sobu njegov dvorski kapelan i najavi, da je u dvor stigao časni prepošt vitezova templara iz Glogovnice, koji želi s njime govoriti o važnim stvarima.

Biskup Babonić pođe odmah ususret svomu uglednomu gostu i pruživši ruke prema njemu pozdravi ga riječima:

— O, časni oče priore, što vas nosi k meni? Jamačno važne stvari, kada ste se vi sami uputili k meni. Vi ste inače vrlo rijedak gost ovdje.

— Tako je, prečasni gospodine, pogodili ste, — odvrati prepošt glogovničkih templara i poljubi smjerno posvećeni prsten na biskupskoj desnici.

— Sjednimo! — biskup će i pokaza rukom na obližnju umjetnički izrezbarenu klupu, koja je bila pokrivena debelim medvjeđim krznom.

— Radujem se, — biskup će, kada su obojica sjela na klupu — da vas, časni oče, opet vidim živa i zdrava.

Upravo sama ruka Svemogućega štitila je vas i neke vaše hrabre vitezove, da ste živi izmakli iz onog strašnog pokolja na rijeci Šaju, gdje su desetci tisuća hrabrih junaka dali svoje živote za Boga i slobodu. Neka im je vječni mir!

— Bog ih pomilovao! — prihvati i prepošt. — Bila je to strašna i očajna bitka, kakve valjda ne pamti povijest. Na ove svoje oči gledao sam svu onu strahotu, i ne dao mi Gospod više nešto takva doživjeti! Znajte, prečasni, da su Mongoli sami đavoli u ljudskoj spodobi. Na svojim hitrim konjima poput olujnog oblaka prelijeću s jednog kraja bojišta na drugo. Za njih ne postoje nikakve zapreke, niti vode, niti planine, niti ponori, a najmanje daljine. Štogod nakane, to i izvedu. Ostavljaju iza sebe samo pustoš, razvaljena ognjišta, spaljene gradove i tisuće i tisuće mrtvih žitelja. Kuda njihova paklenska noga zagazi, tuda se više trava ne zazeleni...

— Strašno! — zalomi biskup rukama i uhvati se za glavu.

— Zaista grozno! — nastavi prepošt. — Čujte, prečasni, što su ti nekrsti počinili u bitci pred Liegnitzom, gdje je potučen šleski vojvoda Henrik. Bez uobičajene bojne vike i buke trubalja nasrnuli su Mongoli na teške oklopnike. I kad su probili redove vitezova i konjanika, zinule su najednom na pješake na dugim motkama nekakove nakazne bradate glavurde strašna oblika i stale rigati dim i neku zagušljivu paru, koja je smutila Henrikovu vojsku, a one mongolske zvijeri sakrila njenu pogledu, koji su zastrti oblakom nahrupili divljački na nju...

— To mi se čini kao kakva čarolija, — primijeti biskup.

— Jest, kao da su sve podmukle paklenske sile u službi tih zvijeri u ljudskoj spodobi, jer kako da inače protumačimo njihove uspjehe i pobjede? Ali dopustite, prečasni, još nijesam svršio svoje pričanje, — prepošt će dalje. — Mongolski vojvoda Kaidu održao je pred Liegnitzom pobjedu. Na bojištu je ostao vojvoda Henrik, velik dio plemića i vitezova. Da Mongoli razvesele svoga velikog vojvodu Batu-kana, odrezali su svakom mrtvom kršćanskom junaku jedno uho i njima napunili devet velikih

vreća i to mu poslali na dar. Poginulom su vojvodi Henriku odsjekli glavu, natakli na koplje i istakli na zidinama grada Liegnitza.

— Takve grozote čekaju možda i nas, — opet će biskup. — Što vi mislite, oče prepošte, hoće li se ti sinovi pakla smiriti na ugarskim ravnicama ili će za koji dan provaliti i k nama?

— Više je nego sigurno, da hoće, — potvrdi prepošt. — Sada su se učvrstili i ugnijezdili u Ugarskoj. Dapače uredili su ondje upravu, postavili suce i činovnike a gradove predali mongolskim povjerenicima. Proglasili su, da se svatko, tko im se pokori, slobodno smije vratiti na svoje ognjište. I bjegunci su nato ostavili svoja skrovišta po šumama i brdima, zemlja se pomalo napučila, a seljaci su počeli obrađivati polja. Evo, prečasni gospodine biskupe, ovo je komad mongolskog bakrenog novca, koji je sada prijeko u opticaju. Ovaj novac donio je jedan brat vitez, koji je pobjegao iz Ugarske.

— Prema tome zaista ne misle ti divljaci otići iz Europe natrag u svoje azijske stepe, — zabrinuto će biskup i za čas se nekud zamisli. A onda će opet:

— Nama Hrvatima prema tome ne preostaje drugo, već da se spremimo za najjači otpor. Moramo biti spremni i na najgore. Ako još i nas pregaze i podjarme, onda su im vrata širom otvorena u zapadnu Europu.

— Da, prečasni gospodine biskupe, mi Hrvati moramo biti bedem za europsku prosvjetu i uljudbu, — potvrdi prepošt glogovnički.

— Samo gdje ćemo sabrati toliku vojsku? — upita zabrinuto biskup Babonić. — Koliko je samo naših izginulo proljetos na rijeci Šaju! Sve bi još nekako išlo, da nam je zdrav naš svijetli vojvoda Koloman. Ali on siromah visi na niti. Upravo jutros dobio sam vijest od svijetle vojvodkinje Salome iz Čazme, da njegova bolest kreće sve više na zlo. Slabe je nade, da će taj veliki i plemeniti muž preboljeti tešku ranu. Umre li Koloman, tko će onda stati na čelo naše vojske? Kralj Bela je morao pobjeći iz Ugarske i potuca se po svijetu kao beskućnik. Sada ovisi o milosti austrijskog ratobornog vojvode Fridrika...

— Koji ga je opljačkao i oteo mu tri zapadne županije! — upadne prepošt u riječ biskupu.

— To je velika sramota na imenu vojvode Fridrika! — nastavi Babonić. — Nesrećni kralj bez prijestolja i domaćeg ognjišta luta po svijetu, a njegov susjed izrabljuje kraljevu nevolju i oduzima mu dragocijenosti i komad kraljevine. Nemam riječi, kojom bi izrekao svoje ogorčenje i zgražanje.

— Takav je današnji svijet, — primijeti glogovnički prepošt. — Svatko gleda da izrabi tuđu bijedu i nevolju. Kralj bi trebao doći ovamo u Hrvatsku. Oko njegove zastave treba da se okupe svi Hrvati i u slučaju mongolske provale neka se žestoko odupru tim azijatskim divljacima.

— Dobro ste rekli, časni oče prepošte, — biskup će na preloštove riječi. — Danas je kralju mjesto u Hrvatskoj i nigdje drugdje. Hrvati su uvijek dosele bili hrabri i srčani pa će takvi biti i ubuduće.

— Prečasni, to su Hrvati i te kako dokazali i u bitci na Šaju! Hrvatske čete borile su se tako neustrašivo i srčano, da su i sami divlji mongolski ratnici ostali zaprepašteni, — govorio je prepošt. — I slovačke su se čete istakle velikom hrabrošću. Kamo sreće, da su se i ugarske čete tako iskazale kao naše hrvatske i slovačke. Duboko sam uvjeren, da bi Batu-kan morao uzmaknuti. Ovako se svršilo sramotnim porazom kršćanske vojske. Bogata ugarska kraljevina danas je upokorena mongolska pokrajina, nad kojom se vije Batu-kanov »tug«, bijela zastava s uvezenim sokolom i gavranom...

— Koji grakću smrtno opijelo nesrećnoj Ugarskoj! — bolno će biskup i ponovno se ukažu duboki nabori na njegovu visoku bijelom čelu.

Časak je vladala mučna tišina u biskupovoj radnoj sobi, ali je ubrzo prekinu glogovnički prepošt okrenuvši se prema biskupu:

— Prečasni gospodine i biskupe! Vi ste duhovna glava našeg starog hrvatskoga kraljevstva i u času, kada je vojvoda Koloman na umoru, treba da vi kao naš najugledniji dostojanstvenik pozovete hrvatske velmože, plemiće i sav hrvatski narod, da se već sada ozbiljno spremi

za buduće dane. Prije nego li svane Nova godina, Mongoli će provaliti u hrvatsko kraljevstvo. Upamtite, prečasni što sam vam rekao!

Biskup Babonić pozorno je saslušao prepoštove riječi, a onda nakon kraćeg promišljanja odvrati:

— Časni oče, ne bih želio, da se ispune vaša predviđanja, ali moramo biti budni i još više spremni. Prekosutra idem u Čazmu i dogovorit ću se s vojvodom, ukoliko budem mogao, obzirom na njegovu bolest, podulje s njim raspravljati o tim stvarima. Hvala vam iskrena na vašem upozorenju, pa ako što važnijeg i pouzdanijeg dočujete, poručite mi to po vašim vitezovima. Neka vaš viteški red čuva budnu stražu prema našim državnim granicama, osobito prema Dravi. Uostalom čim se vratim iz Čazme, govorit ću i s velemožnim banom gospodinom Dionišom Vialkom te knezovima Detrikom Bebekom i Ivanom Okićkim. Razumije se, da ću u Čazmi vijećati i s vojvodinim kancelarom Filom. O uspjehu svog razgovora i vijećanja pravodobno ću vas obavijestiti. A dotle ostajte mi zdravo i podjeljujem vam, oče prepošte, svoj pastirski blagoslov.

Kod tih riječi poklekne prepošt, primi biskupov blagoslov te se nakon toga oprosti od njega, da se vrati u svoj samostan u Glogovnicu.

V. GRADEC I KAPTOL

Tamo, gdje danas ponosno i dostojanstveno stoji tihi gornji grad Zagreb, stojalo je prije sedam stotina godina, to jest na početku trinaestoga stoljeća omanje naselje, koje se zvalo Gradec, a koje su kasnije počeli zvati i »Grič«. To se ime sve do danas održalo.

Kada su naši d a v n i p r a d j e d o v i negdje pod kraj šestog i u početku sedmog stoljeća došli u ovu svoju novu domovinu, potisnuli su stare žitelje Latine. Ali tih Latina ostalo je nešto na području današnjeg grada Zagreba, i to baš u najvećem njihovu naselju, u današnjoj Vlaškoj ulici. Došavši Hrvati u novu postojbinu naselili su dva brežuljka zagrebačka, koji su se dizali s jedne i s druge strane potoka Cirkvenika, kasnije prozvanog imenom

»Medvešćak«. Desni brežuljak je mnogo viši od lijevog i na njemu je podignuto naselje Gradec, dok je lijeva obala potoka Medvešćaka tek zapravo mali humak i na njemu je kasnije sagrađena biskupska crkva i dvori zagrebačkog biskupa i njegovih kanonika. To naselje na lijevoj obali potoka prozvano je Kaptol. Pod kaptolsku ili biskupsku vlast spadala je i današnja Vlaška ulica i Nova Ves.

Misli se, da je na mjestu današnjeg Zagreba još u doba starih Rimljana stojalo veće ili manje naselje. To nam potvrđuju iskopani stari rimski novci iz doba cara Konstantina Velikoga te cara Konstancija I. i Valentijana III., a čini se, da je najveće ovakovo naselje bilo upravo na početku današnje Vlaške ulice. Današnja Vlaška ulica zvala se u staro doba »Vlaška Vas«, što znači Vlaško selo, a još prije nazivana je i »Laška Vas«.

Ime Laška Vas dolazi odatle, što su Hrvati u to vrijeme starosjedioce Latine zvali Lahima ili Vlasima. Međutim je riječ »Vlah« mijenjala kasnije svoje značenje. Kada su u četrnaestom i petnaestom stoljeću Turci počeli osvajati balkanske zemlje, dolazile su pribjeglice iz osvojenih turskih zemalja u naše hrvatske krajeve. Čini se, da su prve pribjeglice iz tih osvojenih zemalja bili baš Rumunji ili Vlasi, pa su poslije Hrvati sve pribjeglice iz turskih kršćanskih pokrajina nazivali »Vlasima«.

Svoja su zemljišta imali stari stanovnici Laške Vasi malo podalje prema istoku, te bi taj kraj prozvan »Vlašćina«, kasnije »Lašćina« po svojim vlasnicima. A tako se i danas zove.

Kada su se Hrvati naselili uz potok Medvešćak, učinili su to iz dva razloga. Prvi je bio obranbeni, jer su se sa brežuljka mogli lakše braniti protiv neprijatelja, a drugi, jer su se na ravnici bojali poplave rijeke Save. Dapače su iskopali možda već Rimljani ispred naselja današnje Vlaške ulice grabu ili »greb« i iz iskopane zemlje napravili oveći nasip. Hrvati su tada prozvali taj dio današnjeg Kaptola i Vlaške ulice imenom »Z a g r e b«, što znači zemljište ili područje iza greba ili grabe, a onaj su drugi dio, koji se dizao na desnom brijegu potoka Medvešćaka, prozvali po brdu Greč »Grečem«, a zvali su ga u starim

poveljama »Općina na brdu Gracu«. U kasnije doba udomaćilo se ime »G r i č« kako i danas zovu dio Zagreba na desnom brežuljku Medvešćaka.

U jedanaestom stoljeću bio je onaj dio naselja na lijevoj obali Medvešćaka veći, napučeniji i ugledniji od onoga na desnoj. Zato je ugarski kralj sv. Ladislav prigodom provala Madžara u ove krajeve osnovao oko godine 1.093. biskupiju zagrebačku i prvim biskupom postavio nekog Čeha, koji se zvao Duh. I tako je prva uređena oblast na području današnjega grada Zagreba bila biskupska oblast. Biskup zagrebački je postao ubrzo jedan od najuglednijih dostojanstvenika u hrvatskom kraljevstvu. Hrvatsko-ugarski kraljevi osobito su pazili na zagrebačkog biskupa i darivali ga velikim posjedima i imanjima i učinili ga tako zvanim »zemaljskim gospodinom«. Pod njegovu vlast podpadala je Laška Vas, Vlašćina, Kaptol i Nova Ves. Stanovnici ovih gradskih dijelova bili su prema tome podanici ili kmetovi biskupovi. Zagrebački biskup imao je i svoga dvorskog suca, koji je upravljao Vlaškom Vasi u biskupovo ime. Kralj Andrija izdao je godine 1.198. povelju, kojom tadanjem biskupu zagrebačkom Dominiku i njegovim svim nasljednicima priznaje staro pravo, da njegovim podanicima ne može nitko drugi suditi osim samog biskupa ili njegova suca. Jedino u slučaju, ako biskup ili njegov sudac ne bi htio izreći presude, ima im suditi vojvoda ili ban.

Umni i plemeniti biskup Stjepan Babonić dopustio je žiteljima Vlaške Vesi, da sami sebi biraju suca, koji će im suditi i oprostio ih od tlaka ili tjelesne radnje, ali su morali i nadalje davati desetinu od godišnjeg priroda te o Martinju neznatni porez, tako zvanu »kraljevicu«. Stanovnici Lašćine ostali su i nadalje kmetovi. Na čelu lašćinskih kmetova bio je »folnog«, koji je među njima podržavao red, a bio je podređen biskupovom španu. Lašćinski su kmetovi živjeli u zadrugama, kojima je upravljao gospodar zadruge. Ti kmetovi morali su davati sve daće biskupu kao i žitelji iz Laške Vasi, a pored toga obavljali su tlaku prema veličini zemlje, koju uživaju, i prema broju članova zadruge. Oni nijesu smjeli učiti obrte, ni tjerati trgovine, niti otuđiti svoje zemlje.

Takvo je stanje bilo u gradu Zagrebu u doba, kada je mongolska sila zaprijetila ne samo kraljevini Hrvatskoj, već i cijeloj uljudbi i slobodi zapadne Europe.

VI. »GRIČKA ROŽICA«

Osvanulo je prekrasno svibanjsko jutro, puno svježine, mladog zelenila i proljetnog cvijeća. Zrak je nadaleko mirisao od pomlađene prirode, koja se zaodjela u onu divnu ljepotu i raskoš, kakvu može satkati samo Božja svemogućnost. Prve sunčane zrake već su poljubile stari drveni krov župne crkve svetoga Marka na brdu Gradecu, kao i ostale slamom pokrivene kućice gričkih žitelja, koji se izvlačili iz svojih skromnih kućica da obave prve jutarnje poslove oko svoga doma. Pastiri na raskršćima stojali su već spremni i trubili u dugačke trublje, koje su sami izradili iz mlade vrbove i jalšove kore, dajući time znak brižnim domaćicama da otvore stajska vrata i da svoju marvu potjeraju na pašu. Povrh krovova nekih kućica dizao se plavetnikasti dim u svježi svibanjski zrak kao znak, da skrbne gričke ženice spremaju na domaćim ognjištima zajutrak za svoju družinu, koja će onda poći na dnevni posao. Nekoliko starih pogrbljenih baka i po koji pobožni majstor upravili su svoje korake prema župnoj crkvi svetoga Marka gdje će gospodin župnik ili njegov kapelan, koga su zvali i »mladi gospodin«, odslužiti svetu misu. A nakon toga sjest će na klupčicu ili kakav stari povaljeni panj pred kućom ili u dvorištu, i grijući se na blagim zrakama svibanjskog sunca pričati djeci i unučadi kakve drevne priče. Neki će opet tu i tamo pripaziti na kvočku s malim pilićima i pačićima, da ne idu u vrt i ondje ne počine čeprkanjem štete na zasijanim lijehama i gredicama.

Na malenom trgu oko župne crkve svetoga Marka kupovale su neke žene kod gričkih mesara izloženo meso, koje im je potrebno za objed. Bilo je tu i tamo prigovora sa strane revnih domaćica, da meso ne valja, da je govedina mršava a svinjetina suha i da nema dovoljno slanine. Izbiralo se, pregledalo i prigovaralo na veliko, ali se ipak roba kupovala i odnosila kućama za hranu. Ugojeni grički mesari bili su već vikli na te kojekakve prigovore i nijesu mnogo marili, što im pričaju i zanovijetaju njihove sugrađanke. Kada bi kojemu ipak dozlogrdilo preveliko prigovaranje, znao bi se pojedinac proderati i viknuti:

— Susjedo, ako vas je dobra volja kupiti, a vi kupite, a ako ne, naći će se drugih, koji će ovo lijepo meso uzeti bez i jedne riječi prigovora.

A poštovane majstorice malo su kolebale i nećkale se, da konačno ipak kupe onu istu robu na kojoj su našle čas prije sve moguće nedostatke i prigovore. Samo kolačima stare udovice Jage Leginove nije bilo prigovora. Pod njezin šator zalazili su i težaci i građani i djeca i sladili se njenom robom, koja je bila i izvan međa gričkog zemljišta na glasu. Nedjeljom ujutro znali su doći po njezine kolače i žitelji iz Nove Vesi, dapače i iz Laške Vasi i odnosili ih kući, da razvesele svoje ukućane, a naročito djecu i unučad. Pod njezinim šatorom znala je po blagdanima biti velika stiska i jagma, naročito za njezine medenjake, koje nitko nije znao ovako lijepo i dobro ispeći kao ona. Ali kako je god Jaga Leginova bila odlična i priznata zbog tih svojih kolača, toliko je bila opet na zlu glasu radi svoga dugog i opakog jezika. Ona je uvijek prva znala, gdje se što ugodna ili neugodna dogodilo. Tko se na Griču, Novoj Vesi ili Laškoj Vasi posvađao, tko mirio, komu su tatovi ukrali kokoš, svinjče ili što drugo. Ona je dapače znala i to, što se pojedinog dana kuha kod gospodina biskupa ili prečasne gospode kanonika na Kaptolu. Ona je bila žive novine za Gradec i sve ostale dijelove tadanjega Zagreba. K njoj su vrlo često zalazili i kojekakvi sumnjivi tipovi iz zagrebačke okolice i donašali joj razne vijesti i novosti, koje je ona dalje turala u svijet, ali u pojačanom i pretjeranom obliku. No njezin najmiliji suradnik bio je svakako Joža Dudić, to ogavno blebetalo zagrebačko, koje bi svojim poganim jezikom i brbljarijama razbjesnilo i samoga crnog đavla, a kamo li ne slabog čovjeka.

Pa tako je i ovoga svibanjskog jutra jezičljiva Jaga Leginova pričala nekim majstoricama, što se nedavno

desilo dolje na Kaptolu pred kućom kanonika pojca Stjepana, kada je Žablja glava dobacila mladom zlataru Ivanu neka bolje pripazi na svoju djevicu. Stara Jaga pričala je o tome nekom posebnom nasladom punom skrajnje zlobe. Činila je to tim radije, jer je već neke dvije godine bila u mržnji i zavadi sa klobučarskim majstorom Imbrom Gračinom, ocem zlatarove odabranice. Stara krezubica nije mogla ni zaboraviti ni pregorjeti, da joj je majstor Imbra nekom zgodom, kada je brusila svoj dugi jezik o poštenje i čast njegove kume Katice, opravdano dobacio:

— Ej, ti stara vještice, bilo bi pametnije da meteš pred svojim vratima i da ne diraš u tuđe poštenje!... — i pljunuv prezirno pred Jagu Leginovu okrenu joj leđa te je nikada više nije pogledao.

Zato nije nikakvo čudo, da je stara Jaga upotrijebila svu snagu svoga dugog i neobuzdanog jezika, da pred gričkim domaćicama razglasi, što je njezin miljenik Joža Dudić dobacio mladome zlataru Ivanu. Žablja je glava uzalud vrlo često stopu u stopu slijedila djevojku na brdu Gradecu i u potaji uzdisala za njenim divnim i dubokim crnim očima i ružičastim mliječnim obrazima. Razumljivo je, da je svaki takav korak Žablje glave bio uzaludan. Krjeposna djevojka nije ni okom svrnula na tog ogavnog čovjeka, već je skromno stupala svojim putem i čedno oborila svoj pogled u zemlju, kao da ništa ne vidi i ne čuje.

Nekom zgodom sastala je na trgu svetog Marka opet Žablju glavu, koja joj se drzovito približila i poluglasno dobacila:

— Oh ružice grička, što si lijepa i prelijepa! — i pri tim riječima pucnuo jezikom htijući reći, kako bi je rado poljubio.

A jadna djevojka nije od stida, muke i bola znala, kuda da pobjegne i kamo da svrati svoj djevičanski pogled. Od prevelikog stida udarila joj krv u glavu i njoj se pričinilo, da će na mjestu propasti u zemlju. Tolikoj drskosti i od jedne Žablje glave nije se ipak nadala. Sva je sreća bila, da je u taj čas prišla k njoj

njezina krsna kuma Katica, koja je čula onaj bezobrazni poklik Dudićev i uzela je u zaštitu rekavši::

— Hajde, dijete moje, sa mnom! — dok je Žabljoj glavi ogorčeno i prezirno dobacila: — Stidi se nesrećo! — i prihvativši svoje kumče ušla s njome u crkvu k svetoj misi.

A kad je poslije službe Božje dopratila kumče roditeljskoj kući i ocu ispripovjedila, što se zbilo na trgu, plane ovaj punim i opravdanim gnjevom i poviče:

— Satrt ću mu onu žablju glavu kao zmijskom skotu, čim ga prvi put sastanem!

I Žablja glava kao da je nešto naslućivala, pa ga dulje vremena ne vidješe na brdu Gradecu. Bio je i sam uvjeren, da kuma Katica ne će zatajiti pred majstorom Imbrom, što je njegovoj kćeri dobacio javno na mjesnom trgu. Majstor Imbro bio je čovjek starog kova, pun poštenja, zadojen dubokim vjerskim duhom te je iz dna duše mrzio svaku nepravdu i lopovštinu. Zaradi njegovog poštenja i pravih građanskih vrlina uvelike su ga cijenili svi čestiti i vrijedni sugrađani. Njegova je riječ na majstorskim sastancima vrijedila kao prva i najbolja. On je malo govorio, ali što je rekao, to je prije dobro promislio držeći se one narodne: »Najprije ispeci a onda reci.« Sa svojom životnom drugaricom, nježnom i bogobojaznom Baricom, provodio je najuzorniji obiteljski život na Griču. I dok su se neki bračni parovi znali kada-tada i posvađati i izgrditi, majstor Imbro i njegova Barica živjeli su životom, za koji su im mnogi zavidali. Često puta znale su gričke domaćice reći svojim muževima:

— Ugledaj se u poštovanog majstora Imbru Gračinu, pa će biti više mira i sloge u našoj kući!

Nije onda nikakvo čudo, da je u takvom uzornom građanskom domu i lijepa Ljerka proživljavala vedre, vesele i srećne dane. U svojoj roditeljskoj kući nikada nije čula ružne ili sablažnjive riječi. Otac je iskreno poštivao njezinu dobru majčicu, a ona je opet kao brižna žena i domaćica pazila na svaki mig i želju svoga Imbre i rado se podvrgavala njegovim odlukama.

Majstor Imbro je kao marni i ugledni obrtnik cio dan radio u svojoj radionici veselo pjevajući koju lijepu na-

rodnu ili crkvenu pjesmicu, a njegova je Barica opet uzorno vodila kućanstvo. Njezino brižno oko prigledalo je čas u kuhinju, čas u staju, čas u kokošinjac, da li krave, svinje i brojna živad imaju dosta vode i hrane. A u popodnevne sate poslije objeda radila je sa svojom Ljerkom u vrtu, koji je uzorno bio obrađen, te je u njemu bilo izobilja svakojakog povrća, zelenja, krumpira, salate pa i lijepog cvijeća, osobito mirisnih ružica, koje je opet brižno njegovala Ljerka. I pred samom majstorovom kućom bilo je zasađeno raznobojno cvijeće, koje je cvalo od najranijeg proljetnog pa do najkasnijeg jesenskog cvijeća. Isto tako su i prozori Imbrine kuće bili puni cvjetnih lonaca s odabranim cvijećem, koje je toj kući podavalo miloliki i šaroliki izgled. Često se znao i sam gospodin župnik zaustaviti pred Imbrinom kućom i reći:

— Majstore Imbro, vaša je kuća pravi cvijetnjak, ali vaša Ljerkica u njemu ponajljepši cvijetak.

A majstor Imbra bi s poštovanjem skinuo svoju kućnu kapicu i sav sretan odvratio župniku:

— Hvala vam, vele časni, na lijepom priznanju! Neka samo dragi Bog dâ mojoj ženi i Ljerki zdravlje, a domu našemu blagoslova, pa će biti sve dobro.

— I hoće, čestiti majstore! Tko se u Boga pouzdaje i u njega vjeruje, taj ne će nikada propasti, — završi župnik i odšeta dalje.

Gospodin grički župnik svetoga Marka također je vrlo cijenio majstora Imbru te ga je bio odabrao i za crkvenog tutora, koju je časnu službu on ponosom vršio. Ta čast mu je još i više podigla ugled među sugrađanima, jer je u ono doba mogao čast crkvenog oca ili tutora vršiti samo najugledniji građanin, prožet pravim i iskrenim kršćanskim duhom.

Osim kćerke Ljerke nijesu imali više žive djece. Bilo ih je nekoć još dvoje, ali je oboje umrlo u ranim godinama. Ostala im samo Ljerkica, koja je pod brižnom paskom napredovala u zdravlju i veselju i cvala poput ružice. U svojoj šestnaestoj godini tako se divno razvila i u dobroti i u ljepoti, da su je smatrali najljepšom djevicom na brdu Gradecu. Grički su momci u potaji uzdisali

za lijepom Ljerkom i među sobom je nazivali »grička rožica«. Mnogi bi od njih porumenio, kada ju je slučajno sastao na ulici ili na trgu, kada je išla s majkom ili s kumom Katicom k službi Božjoj u crkvu svetoga Marka. Mnogomu je od slatkog uzbuđenja zadrhtalo momačko srce, kada je prošao mimo nju. I mnogi se za njom kradomice osvrnuo i u svojoj mladenačkoj duši tiho prošaptao:

— Oh, kako bih bio sretan, da postane moja!

Ali grička rožica slabo je marila za vesele i pustopašne gričke momke. Njezino je srce od nekog vremena potajno počelo kucati za lijepog mladog zlatara Ivana, sinovca kanonika pojca s Kaptola. Prvi put ga je njezino crno duboko oko pobliže upoznalo kod uskršnje mise u stolnoj crkvi svete Marije, koju je služio prečasni gospodin biskup Stjepan Babonić. Ona je s ocem stojala u lijevoj crkvenoj lađi i u više navrata opazila, kako je mladi zlatar čeznutljivo i postojano promatra. U tri navrata susreli se njihovi mladenački pogledi i ona se svaki put silno zarumenila i brže oborila svoj pogled. I premda je imala spuštene vjeđe, ipak je na sebi osjećala njegov postojani snažni i prodorni pogled... Zlatara Ivana poznavala je malo već od prije. Vidjela ga je u njegovoj zlatarskoj radionici u Mletačkoj ulici, kada je onuda prolazila u župnu crkvu ili opet na glavni trg, da kupi u dućanu ili u mesnici potrebite živežne namirnice. Jednom ga je čula, i kako u svojoj radionici veselo pjeva. I njoj se pričinilo, da ima divan glas i da mnogo ljepše pjeva nego li sam gospodin kapelan svetoga Marka, koji je bio na glasu pjevač i koji je više puta i u samoj biskupskoj crkvi pjevao poslanice ili evanđelja. Mladi je zlatar imao tako umiljat zvonak glas, da je sva očarana stala i slušala. Najednom je mladi zlatar prekinuo svoj pijev i izišao pred svoju radionicu. Ona je slutila, da je izišao samo, da nju vidi. I nije se prevarila. Kako je zamakla iza kuće na trg, bacila je strjelovit pogled i opazila, kako mladi majstor zaista gleda za njom. A njoj je bilo neobično milo, kada se uvjerila, da je svratila njegovu pozornost na sebe... Od kume Katice kao i od drugih susjeda čula je već u nekoliko navrata, gdje govore lijepo i dobro o

mladom zlataru. Dapače njihova je susjeda Dora, žena krojača Mate Borića, rekla, da bi bila najsretnija mati, kad bi mladi zlatar pokucao na njezina vrata i zaprosio njezinu kćer Evicu za ženu. Sjeća se dobro, kako je Dora rekla njezinoj majci:

— Znate, draga susjedo, to je momak od oka! Ne samo da je lijep i pristao već je i sinovac kanonika Stjepana, koji je imućan, pa će on naslijediti i lijepi imetak, jer ga starac-kanonik veoma ljubi... Tu će vam, draga Barice, biti puna šaka brade! — i pri tim riječima pogladi susjeda Dora svoj obraz i bradicu.

Pa kada se Ljerka danas sjetila tih Dorinih riječi, bilo joj čisto nevoljko pri srcu. Zašto da baš Dorina Evica bude ona, koja bi imala zapasti mladog zlatara? Zar nema i drugih ljepših djevojaka od Evice Borićeve, koje bi mogle usrećiti lijepog zlatara, što tako krasno pjeva?...

I sama se pred sobom zastidila, kada je pomislila na to, zašto ne bi ona bila o n a o d a b r a n a, kojoj bi na vrata mogao pokucati zlatar Ivan i reći:

— Samo ti si, Ljerko, ona, koju bih htio za ženu...

I od nekog doba ona je dnevno češće pomišljala na mladog zlatara i gledala ga ne samo na javi nego i u snu. Oh, kako su to bili mili i slatki sanci, tako slatki, da je gotovo požalila, kada se probudila u gluhoj noći i uvjerila se, da je sve bio samo varavi san. A jedne kišne noći, kada je vani pljuštala jaka kiša i divlji vjetar fićukao oko gričkih kuća, ona je sanjala, da je mladi Ivan vodi u crkvu svetoga Marka na vjenčanje. Kako je bila sretna i blažena, kada ju je gospodin župnik zapitao, da li ljubi mladog zlatara. A ona je stidno pogledala starca župnika i tihano odgovorila: »O, i te kako ga ljubim!«... Ali u taj čas se probudila, prekrižila i izmolila kratku molitvicu za njegovu sreću i zdravlje. Nije bila svijesna, da li je dobro učinila i da li se to pristoji jednoj kreposnoj djevojci. I pitala se:

— A da li i on mene zaista ljubi?...

Kolika je tek bila njezina sreća, kada je zlatar Ivan jednog predvečerja stao pred njezinom kućom i upustio se u razgovor s njezinim ocem! Ona se sakrila iza prozornog zastora i iza cvijetnih lonaca te plaho i čeznutljivo slušala očev i njegov razgovor.

Jasno je čula njegove pohvalne riječi:

— Dragi majstore Imbro, kako je divno kod vas! Nigdje na Griču nije tako lijepo kao ovdje. Vaš cvijetnjak je prava pjesma. Mora da je blagoslovena i srećna ruka, koja uzgaja ovako divno cvijeće. Da vam pravo rečem, i ja imam rado cvijeće, ali nemam dokonog vremena, da ga uzgajam. Imam toliko posla u svojoj radionici, da ne dospijevam još i na to. Znate, majstore, sâmac sam...

— E, majstore Ivane, a vi se ogledajte za djevojkom, — odvrati klobučar Imbro. — Bogu hvala, na našem Griču ima dosta i dobrih i lijepih djevica, koje bi se smatrale srećnima, da ih vi zaprosite... Znate, dragi Ivane, ako se kanite kada ženiti, a vi se oženite, dok ste još mlad. Tako sam i ja učinio, pa se do danas nisam pokajao.

— Vjerujem, vjerujem, majstore Imbro... — nadoveže mladi zlatar. — Reći ću vam iskreno, a ne želim nikoga uvrijediti. Djevojaka ima dosta i kod nas ovdje gore kao i dolje u Laškoj Vasi, ali moje oko nije još pravo zapelo ni za jednu... Tek možda za jednu skromnu i krasnu djevicu, ali ne usuđujem se pokucati na njezina vrata... Bojim se, što bi rekao njezin otac, koji je dobar i plemenit, ali vrlo strog.

Čuvši Ljerka te zlatareve izjave neobično je zadrhtala i slatko se uzrujala. Neki unutarnji glas pitao ju:

— Ljerko, nisi li ipak t i t a, za koju je zapelo njegovo oko?...

Međutim je čula, kako njezin otac govori:

— Majstore Ivane, dođite malo u moj dom, pa ćemo se uz čašicu starog vinca porazgovoriti o svemu i svačemu. Vi ćete jamačno znati važnijih novosti od mene, jer ste često dolje na Kaptolu kod prečasnog gospodina strica, koji dolazi i s gospodinom biskupom i s ostalom državnom gospodom, pa čuje štošta toga...

Mladom zlataru bilo je neobično milo, da ga je majstor Imbro uzvao u svoj dom. Sada će biti najljepša zgoda, da vidi n j u, Ljerku, za kojom je već dulje vremena uz-

disao. Ovo je čas, gdje će se s njome pobliže upoznati i sasvim izbliza je gledati, pa čak i razgovarati s njom. Sam dragi Bog ga je danas nanio ovim putem. I zato nekud razdragano odvrati klobučaru:

— Velika vam hvala, čestiti majstore Imbro, za vaš ljubezni poziv! Za mene je to osobita čast i sreća, da mogu stupiti u dom ovako uglednog majstora, kao što ste vi, — i pođe zajedno s njim prema kućnim vratima.

Kada je Ljerka čula očev poziv i vidjela, da onaj, na koga je toliko mislila, ulazi u njezinu roditeljsku kuću, sva se nekud zbunila, a krv joj snažno buknula u krasno lišce. Brzo se odmakla od prozora, da je zlatar i otac ne zateknu ovdje.

Uto je već mladi majstor pokucao na vratima i otvorivši ih prvu je ugledao zbunjenu djevicu, koja se još jače zarumenila, kada je u svojoj neposrednoj blizini ugledala lijepog zlatara, koji joj je zvonkim glasom nazvao:

— Hvaljen Isus i Marija, čestita djevice!

Na što mu je ona stidno odvratila:

— Uvijeke bili hvaljeni! ... — i zastala kao ukopana, ne znajući u neprilici, što da počne. Ali ju je iz prve zabune izbavio otac pokazavši rukom na mladog zlatara:

— Ljerkice, ovo je moj majstorski drug zlatar Ivan Plavdić iz Mletačke ulice. Uzvao sam ga u naš dom, da se malo porazgovorimo... Skoči u kuhinju i zovni majku, da dođe ovamo. A ti uzmi onaj veći zemljani vrč i natoči ono staro vince iz desnog omanjeg lagvića. Znaš, onog Okićana!...

— Znam, znam, tatice! — odvrati djevojka i poput srne pohita iz sobe, da izvrši očevu odredbu.

Za čas uđoše i mati i kći u sobu. Majstor Imbro prikaže svoga gosta ženi Barici, koja uz prijazni smiješak primijeti:

— Poznam ja čestitog majstora Ivana već odprije. Milo mi je, dragi majstore, da ste jednom posjetili i naš dom. Sjednite ovdje na ovu klupu, koja je prekrivena krznom, bit će vam ovdje ljepše i ugodnije.

— Hvala vam, gospo majstorice, na vašoj ljubeznoj pažnji! — zahvali zlatar Ivan. — Ne znam, čime sam zavrijedio toliku čast i pažnju...

No domaćica Barica odvrati:

— Dobri i vrijedni ljudi uvijek su dobro došli u naš skromni dom...

Uto je već hitra Ljerka pokrila teški hrastov stol bijelim čistim stolnjakom iz domaćeg platna, koje je ona sama lanjske godine otkala, i na nj stavila zemljani vrč pun starog okićkog vina. Osim toga stavila je posebno pred oca i gosta dva mala vrčića.

Mladi je zlatar kradomice pogledao na krasnu klobučarevu kćer i pratio svaku njezinu hitru kretnju. Upravo nije mogao skinuti očiju s ljepote djevojke, koja je također u svojoj duši osjećala neko posebno blaženstvo i sreću s tog zlatarevog pohoda u njezinoj roditeljskoj kući. Neprestano je ulazila i izlazila iz sobe i u nekoj slatkoj zbunjenosti tražila posla i nešto šaputala majci, koja je kimanjem glave samo odobravala. Pa kada je za čas unijela s majkom na kositrenom velikom pladnju pečenog svinjskog mesa i dobrog pšeničnog kruha pa to stavila na stol, mladi je zlatar bio ugodno iznenađen. Po svim kretnjama i držanju majke, a još više lijepe kćeri, vidio je, da im je mio gost i da mu obje iskazuju upravo posebno susretanje i poštovanje. Budnom oku mladog zlatara nije umaklo, kako ga i majstorica Barica pomno promatra i od časa na čas milo mu se smješka. U njezinim još uvijek lijepim očima razabirao je posebno zadovoljstvo i prijaznost. Pa kada je majstor Imbro ustao, da ga kao milog gosta onako iskreno i drugarski nazdravi, osjećao se već mladi zlatar u toj gostoljubivoj kući kao stari i davni znanac. Oči oca, matere i kćeri bile su s posebnim sjajem uprte u njega, kada je upravo kićenim riječima zahvaljivao majstoru Imbri na srdačnoj nazdravici. A zlatar Ivan znao je ne samo marljivo raditi i kuckati čekićem u svojoj radionici, ne samo lijepo pjevati, već i lijepo govoriti. Riječ mu je tekla zanosno i mudro. A nije ni čudo, kada je bio naobražen te je znao čitati i pisati, čemu ga je sve naučio stric kanonik.

I već je bio odzvonio pozdrav Gospin na zvoniku svetoga Marka, a mladi je zlatar u ugodnom razgovoru još uvijek sjedio u klobučarevu domu i uživao u njihovoj obiteljskoj sreći, a napose u »gričkoj rožici« Imbrinoj kćeri Ljerki, koja je te večeri upravo sjajila od sreće i dragosti. Pa kada je na oproštaju pružila lijepu bijelu ručicu mladome zlataru, osjetila je, kao da je iz njegove ruke u njezino srce prošla neka topla struja, te je nehotice zadrhtala. Bilo joj u taj čas tako milo i voljko, da bi ga uza svu svoju djevičansku skromnost bila najradije zagrlila. Ali se u tren oka stresla na takvu griješnu pomisao i uzdahnula:

— Bože dobri, oprosti mi tu griješnu pomisao! — i pri tom se u duhu prekrstila, da odvrati od sebe tu napast.

Liježući na noćni počinak primijeti domaćica Barica:

— Ne znam, što je večeras bilo našoj Ljerki. U času, kada je ulazio zlatar Ivan u našu kuću, razbila je najveći cvijetni lonac, a spremajući u kuhinji sa mnom večeru razlupala je zemljani tanjur. Tako rastresenu nijesam ju još vidjela. Ne znam, što ima to značiti? — smiješila se zadovoljno Barica.

— Hehe, moja stara! — razdragano će majstor Imbro. — Ti još pitaš, što to znači? Evo što! Zagledala se u lijepog zlatara pa izgubila pamet...

— A tek on! — nadoveže Barica. — Gledao je u našu Ljerku kao želva u svoje jaje. Svaki njezin kret gutao je očima, kao da će je živu pojesti. E, moj Imbra, tu bi se moglo još koješta izleći... — smješkala se Barica.

— Reci mi, Barice, da dođe do onoga, što ti misliš, da li bi ti bilo krivo?

— Duše mi, ne bi! — odvrati domaćica. — Ovo dvoje je kao stvoreno jedno za drugo. Pristao, lijep momak...

— A djevojka još ljepša! Slika i prilika moja! — dopadno će Imbra i blaženo se nasmiješi na ovu svoju primjedbu.

— Idi, idi, samo ne buncaj štogod! — ukori ga Barica razdragana. — A zar nijesam i ja u njezinim godinama bila takva?

— Jesi, jesi, srce moje, — izvinjavao se klobučar. — Da nisi bila dobra i lijepa, ne bi nikada pokucao na tvoja vrata.

— Hajde, stari, dosta je večeras tih tvojih govorancija! Čini mi se, da si malo previše zagledao u dno vinskog vrča, pa si se raznježio kao malo dijete, kada se najelo slatkih kolača...

Uto je pred njihovom kućom zatrubio noćobdija u svoj rog i pjevajući opominjao stanovnike:

— Ljudi Gričani, duboka je noć. Pregledajte vaša ognjišta, da ne bude nesreće od vatre, i neka vam je svima laka noć!...

— Laka bila noć i tebi, moj noćni ptiću! — govorio je zadovoljno majstor Imbro i legao na počinak...

✶

Još nije bilo jutarnje sunce pravo poljubilo vrhunce gore Medvednice, a već je stara krezuba Jaga Leginova povjerljivo pričala svojim ranim mušterijama:

— Kumo, jeste li čuli zanimivu novost? Zlatar Ivan bio sinoć na večeri kod onog mudrijaša klobučara Imbre. Dugo je u noć trajala ta večera. Sam naš noćobdija morao ih je opomenuti, da svrše svoju pijaču...

— Velite, bako Jago, da je zlatar Ivo Plavdić bio kod Imbre na večeri? Što ima to značiti? Dosele nije ga nikada bilo ondje, — govorila je stara pekarica Roza.

— I vi, draga Rezo, ne shvaćate, što znači zlatarev posjet u Imbrinoj kući? — žestila se Jaga Leginova.

— Duše mi ne shvaćam...

— Bog vam pamet prosvijetlio! Vidi se, da vas već ostavlja pamćenje, — opet će Jaga. — Išao je u oglede. Sviđa mu se ona klobučareva lutka. Šta ćete, draga susjedo! Našla slika priliku, pa će biti doskora i svatova. Ni sam gospodin Bog, budi mu hvala i dika, ne će biti ravan onom gričkom puranu Imbri, ako mu ona napirlitana gospojica pođe za kanonikovog sinovca. Bogat kanonik, bogat Ivan, pa će biti blaga, da ga ne će moći ni na kolima za sijeno odvesti. A tek ona sitna mačka Barica, ta će istom dizati nos do plavoga neba. Vjerujte

mi, kumo Rezo, ni sama gospa banica ne će joj biti ravna!...

I premda je Jaga Leginova tu novost povjerljivo ispričala svojim mušterijama, ipak je za nepuni sat već cijelo naselje na brdu Gradecu znalo, da je mladi i lijepi zlatar posjetio dom klobučara Imbre i ondje dapače već obavio i zaruke i da će za tri tjedna biti i vjenčanje, koje će obaviti sam prečasni kanonik pojac, Ivin stric...

Takve vijesti teško su zabrinule i uzrujale mnogu brižnu majku na Griču, koja je očekivala, da će zlatar Ivan sigurno pokucati na njihova vrata i zaprositi njezinu kćer. A kada tamo, on ode klobučaru Imbri, da prosi njegovu Ljerku... I najbližu susjedu Doru Borićevu iznenadila je ta novost. Kuda odoše sada njezine osnove za kćer Evicu?

— Bolje je biti bez pameti nego bez sreće! — jadala se ona toga dana svome mužu i bratu. — Naša je Evica i bolja i ljepša, pa ništa! Onaj gizdelin tražio je lutku i gospojicu. Bilo mu na čast! Vidjet ćemo doskora, kakva će to biti sreća. Vjerujte mi, još ćemo mi koješta doživjeti...

Tako i slično prepričavale su ogorčene gričke matere među sobom i rešetale svojim oštrim jezicima nedužnu gričku rožicu, da i njoj i njezinim čestitim roditeljima napakoste i ogorče životne dane. Takav je eto svijet!...

VII. MLADI ZLATAR I GRIČKA ROŽICA

Tek u zoru zaspala je Ljerka tvrdim snom, izmučena od raznih misli i djevojačkog sanjarenja. Iznenadni dolazak mladog zlatara u roditeljsku kuću tako ju je iznenadio i zatekao, da se u prvi mah nije mogla nikako snaći. Donedavna još pobliže nepoznati najednom su jedno drugom pružili ruke i pogledali sebi izbliza u oči. Njegov predivni pogled duboko joj se zasjekao u dušu i njezino čisto djevojačko srce zadrhtalo je jače nego ikada dosele.

Nikako joj san nije htio doći na oči. Pa i onda, kada je na čas zatvorila vjeđe, njegov je lijepi lik neprestano iskrsavao pred njome. Gledala ga je, kako je istrčao iz

svoje radionice i prestao pjevati, kada ju je opazio, da je prošla mimo njegove kućice. A tek onaj njihov susretaj na uskršnjoj misi u stolnoj crkvi, gdje su se u više navrata susreli njihovi pogledi. Ona je već davno željela, da bi on jedanput došao u njezin dom, da ga iz najbližega vidi i bolje upozna. Bila je duboko uvjerena, da i on isto tako često misli na nju kao i ona na njega. Dapače bila je tvrdo uvjerena, da je on ljubi. Da nije toga, zar bi on istrčavao iz svoje radionice, napuštao svoj posao i čeznutljivo gledao za njom? A od nekog doba on ju je često slijedio i na trgu i u crkvi. Bila je uvjerena, da on upravo traži svaku prigodu, da može doći u njezinu blizinu. Osjećala je živo, kako je promatra i probada svojim zaljubljenim očima. I kada je od drugih žena i susjeda čula, kako mladog zlatara hvale, njezino je srce bilo puno sreće i slatkog zadovoljstva. Takav lijepi i dobri momak ljubi samo nju i presretan je, ako ona baci na njega samo jedan mili pogled. Osjećala je često i nesvijesno, da između njih postoji neka čudna veza duše. I eto zaista nije se prevarila u svojim slutnjama. Ivan je bio sretan, što ga je njezin dobri otac pozvao u kuću i upoznao ga sa svojom Baricom i s njome. Premda nije mnogo svraćala svojih pogleda na njega, jer se ne bi to ni dolikovalo jednoj skromnoj i čestitoj građanskoj djevojci, ipak je dobro opazila, da je njegov pogled počivao samo na njoj. I kako se samo milo osmjehnuo, kada mu je po očevoj zapovijedi napunila vrčić s vinom. Čitala je iz njegovih dobrih očiju, da mu je to milo, da mu je baš ona ulila vino, koje će mu i te kako ići u slast. Njegov zahvalni i sretni pogled sve joj je odao. Zaista ona je bila ona, koju on ljubi... Sada je nije više mučila ljubomora na njezinu drugaricu i susjedu Borićevu Evicu. »Ja sam ipak ljepša od nje!« šaptala je potiho pod svojim toplim pokrivačem. »Bože, hvala ti, što je sinoć došao u naš dom!« opet će Ljerka u svojim mislima. Pa kada je još iz roditeljske sobe čula, kako razgovaraju otac i majka o njoj i mladom zlataru, držala je, da je to vrhunac njezine sreće.

U takvim blaženim i sretnim mislima konačno je Ljerka tek u zoru usnula. Kada je brižna majčica u jutro poti-

hano ušla u njezinu djevojačku sobicu, našla ju je u slatkom snu i opazila, kako se njeno zlato od časa do časa milo smješka... Odmah je naslutila, od čega je taj mili smiješak. Jamačno je njezina Ljerčica, kako ju je od milja nazivala, snivala u taj čas o onome, koji ju je sinoć tako milo pratio i gledao...

Nije htjela buditi dragog djeteta, pa se odšuljala opet potiho iz sobe govoreći u sebi onom divnom majčinskom ljubavlju i srećom:

— Spavaj samo, zlato moje, i snivaj slatki tvoj san!...

A kada se Ljerka kasnije probudila oda sna i otvorila prozorčić svoje sobice, da u nju uđu jutarnji traci ljetnog sunca, čula je, kako susjeda Dora Borićeva dovikuje preko plota njezinoj majci:

— Dobro jutro, susjedo Barice!...

— Bilo i vama dobro! — uzvrati njena majka...

— E, meni nije tako lijepo i dobro osvanulo kao vama, susjedo! — značajno će Borićka.

— Ne razumijem vas, što mislite time reći?

— E, draga Barice, nemojte se činiti tako nevještom! Već cijeli naš Grič znade, da je vaša Ljerka sinoć isprošena. Nemojte ništa tajiti... — smješkala se nekud zavidno Dora Borićeva.

— Moja Ljerka isprošena? — začudi se Barica. — Ako Boga znate, tko vas je to nasamario, draga Doro? Kakvi prosci!

— A pošto je bio kanonikov sinovac sinoć kod vas? Ta vidjele smo ga i ja i moja Evica, a hvala Bogu, i druge susjede...

Uto se iz radionice javi sam majstor Imbro i poviče:

— Slušajte, draga susjedo! Tkogod vam je to rekao, taj vas je dobro nasanjkao. Istina je, da je bio sinoć kod nas zlatar Ivan, ali je došao u našu kuću, jer sam ga pozvao na čašicu okićanca. Ne znam, što je tome takova? Mladi i vrijedni majstor posjetio je mene, starijeg majstora, pa smo se porazgovorili o svemu i svačemu, kako već biva među nama majstorima... Ali, susjedo Doro, ja naslućujem, odakle već rano u jutro takvi glasovi i vijesti po cijelom našem naselju. Ne bih ogriješio svoje duše, ako ustvrdim, da to sve opet ide iz kuhinje one stare krezube vještice Jage Leginove. Kao da je sam crni đavo u njezinoj rutavoj duši, koji je potiče, da po cijelom Gradecu i Vlaškoj Vasi zabada i njuška onim svojim šiljastim nosom. Napose gdjegod i kadgod može najsrećnija je, ako se očeše o mene i moj dom. Ali vjerujte mi, susjedo, i meni je već dosta, pa će se naći i za njezin gubac lokot! To joj slobodno recite, da joj poručuje majstor Imbra, koji se za nikoga ne brine, i koji nikada u nikoga ne dira! Uostalom da je moja Ljerka isprošena, što se to koga tiče? Da li se ja brinem za gričke djevice, za koga će se udati? Dao Bog, da se sve poudadu u jedan dan i da budu sve sretne i zadovoljne! A mene neka zlobni i pogani bablji jezici puste u miru! U mojoj će kući onako biti, kako ja i moja Barica odlučimo. I za naše domaće stvari ne ćemo nikoga pitati za dozvolu. To, susjedo, dobro zapamtite i sada Bog s vama! Hajdemo radije svi za svojim poslovima i ne brinimo se za druge. Najbolje i najljepše je, da svatko mete pred svojim vratima!

Te odlučne izjave majstora Imbre nijesu zadovoljile krojačeve žene, i ona se pokunjena povukla u svoju kuću, da spremi zajutrak za svoje ukućane. Od toga dana ohladnilo je susjedstvo između klobučareve i krojačeve kuće. Tu i tamo bi se samo na prolazu hladno pozdravljali. Osobito se krojačeva žena Dora našla uvrijeđenom te pred svojim mužem i kćerima govorila:

— Ne ću se svađati s tim klobučarskim naduvencima! Daleko im kuća od nas!...

Ali jednog nedjeljnog popodneva, kada su se mnogi Gričani i njihove bračne družice odmarale u hladovini voćnjaka ili pod starim krošnjatim orahom, prođe Gričem glas, da je prečasni kanonik pojac Stjepan došao na Grič i zajedno se sa svojim sinovcem zlatarom Ivanom ravno zaputio u kuću majstora Imbre Gračine. To ima nešto značiti. I odmah su radoznale Gričanke zaključile, da je prečasni kanonik jamačno došao zato u klobučarevu kuću, da njegovu kćer isprosi za svoga sinovca.

Kad ih je Borićeva Dora ugledala, kako ulaze u Imbrinu kuću, odmah je hitro otrčala preko puta i sabrala nekoliko susjeda na vijeće govoreći:

— Jeste li ih vidjele? Došli su u prosce majstoru Imbri. Kada sam ga nekog jutra pitala, mogu li mu čestitati na zarukama, on je počeo poput župnika dijeliti razne pouke nazivajući staru sirotu Jagu Leginovu, da je krezuba vještica i da će on naći i za njezin gubac lokot... Da ste ga samo čule, kako se ražestio i uzvikao kao kokot nad svojim kokoškama. A ja sam ipak imala pravo, kad sam ustvrdila, da će njegova »gospojica« poći za kanonikovog sinovca. I mjesto da mi zahvali, što sam ja kao susjeda prva čestitala, on se toliko na mene sirotu okosio, da se odonda ni ne gledamo. A tolike smo godine proveli u miru i slozi kao pravi dobri susjedi. Neka, ja mu ne ću više dosađivati. Neka udaje onu svoju lutku, kako ga je volja!

— Imate podpuno pravo, draga Dorice, — povlađivale susjede i dalje nastavile raščinjati klobučarevu obitelj i mladog zlatara.

A dotle je starac kanonik u ugodnoj hladovini klobučareve sobe govorio njemu i Barici:

— Dragi majstore i vi čestita majstorice! Dolazim k vama u vaš vrijedni i kršćanski dom po želji moga sinovca Ivana, da se s vama porazgovorim o jednoj važnoj stvari, pa vas molim, da mi na moja pitanja iskreno i odlučno odgovorite. Onako, iskreno, kako vi to, majstore Imbro, uvijek običajete... Ja vas već lijepi broj godina poznajem i znadem, da ste najugledniji i najvrjedniji majstor ovdje na Griču. Znadem i to, da je vaš dom onaj, u kome vlada gospodin Bog i u kojemu se poštivaju njegovi zakoni i svete zapovijedi. Pa mi je neizmjerno milo, da je i ovaj moj sinovac našao u vama starijeg druga i prijatelja, koji će ga u svakoj zgodi po savjesti i dubokom iskustvu svjetovati i putiti u njegovom majstorskom radu i životu... — pri tim riječima odahne starac kanonik i otare velikim rupcem s glave kapljice znoja, koje su probijale uslijed ljetne zapare i vrućine. I odmorivši se časak nastavi gdje je zastao:

— Da, rekao sam, da je moj Ivo našao u vama kao starijeg majstora savjetnika u njegovom majstorskom radu i životu... Ali mogu vam reći, da on nije s time posve zadovoljan. On hoće i želi, da mu vi, majstore Imbra, kao i vaša vrijedna žena budete i nešto više. On moli, da mu budete drugi roditelji, kad je već svoje prave roditelje davno izgubio i ostao bez očinske skrbi i majčinske ljubavi. Je li tako, Ivo?

— Jest, striče, Bog i duša, tako je! — potvrdi uvjerljivo zlatar i pogleda majstora Imbru.

A kanonik je dalje proslijedio:

— Vi već naslućujete oboje, što želim reći. Moj sinovac preko mene prosi ruku vašeg krasnog cvijetka, vaše drage Ljerke. Ona mu se već odavna sviđa i on je želi za svoju ženu. Ja ga ne ću ovdje pred vama hvaliti, tko je i kakav je. Neka se sam hvali svojim životom i redom. Mogu samo to reći, da je do ovog časa bio čestit i dobar, pa se nadam, da će takav i ostati ubuduće. Da nije vrijedan, moja bi mu kuća bila zauvijek zatvorena. A ovako on je moj dragi sinovac, s kojim se iskreno ponosim. Mogu mirne duše reći, da sam bio srećne ruke, kada sam ga ovako lijepo uzgojio. I sam prečasni gospodin biskup nedavno mi je rekao, da mu se Ivo sviđa, jer je ponosan, čestit i pobožan. A hvala iz biskupovih ustiju i te koliko vrijedi. Čestiti majstore, ja sam svoju dužnost izvršio, a sada je na njemu red, da i on koju reče. Govoriti znade, pa neka nastavi ono glavno... — nasmiješi se starac kanonik i ponovno stade otirati znojno čelo i lice.

— Da, čestiti majstore i draga gospo majstorice, — nastavi mladi zlatar. — Moj dobri stric rekao je uglavnom sve moje želje, pa ja nemam više mnogo šta reći. Ja samo molim, da mi dadete vašu Ljerku za ženicu. Samo s njome mogu biti sretan u svome životu. Nju jedino iskreno ljubim i sam gospodin Bog vidi u moju dušu, da govorim svetu istinu. Dragi majstore, usrećite me!

A majstor Imbra malo se počeše iza zatiljka te mirno i odmjereno reče:

— Prečasni gospodine i dragi mladi majstore! Vaše su riječi bile umne i potekle su iz iskrenog srca. Ali ja ipak, premda sam i otac, nemam u svemu tome zaključnu riječ. Sve zavisi o mojoj dragoj Ljerki, i ako je ona s time sporazumna, onda će biti sve u redu...

— O, ja sam duboko uvjeren, da se ona ne će protiviti! — uleti mladi zlatar u riječ klobučaru.

— E, ne znam, dragi Ivo, — nasmiješi se Imbra. — Ne znate vi, kakve su ženske. Danas je za ovo, a sutra će možda već nešto drugo reći...

— O ne će, ne će, dragi majstore! — opet će uvjerljivo mladi zlatar. — Vaša Ljerka nije takva kao one druge....

— E, dobro, pa ćemo časak pričekati s našim odgovorom, dok se ona ne vrati s večernjice, kamo je otišla s kumom Katicom.

I tek što je klobučar dovršio svoje riječi, začuje se u dvorištu veseli glas djevojke, koja je dozivala:

— Mamice, mamice! Mi smo došle i nosimo ti dio svetog blagoslova!

S tim riječima upade veselo i hitro u sobu. No odmah se suspregnu, kada ugleda za stolom zlatara i strica mu kanonika. Onako užarena od ljetnog sunca bila je još ljepša nego obično, a pogotovu u lijepim blagdanskim haljinama. Divne crne oči žarile se poput žeravice, a debele dvije pletenice padale joj niz leđa i podavale joj osobitu dražest...

Ugledavši starca kanonika pristupi k njemu i s poštovanjem mu poljubi svećeničku desnicu, a mladog je zlatara naklonom glave srdačno pozdravila, te se nakon toga htjela udaljiti iz sobe. Ali je otac zaustavi rekavši joj:

— Ljerko, ostani časak ovdje! Trebamo te.

Djevojka popostane, da skromno počeka daljnje očeve odredbe, gledajući ljubopitno po prisutnima.

— Dijete, — opet će otac — prečasni je gospodin kanonik kao stric našega mladog majstora Ivana došao k nama, da te isprosi za Ivana...

Čuvši Ljerka te davno već očekivane riječi bila je iznenađena. Mladi zlatar brzo je evo došao nakon svoga prvog posjeta u njihov dom, da je isprosi. Ono, što je ona samo u svom djevojačkom srcu čuvala kao dragu i svetu tajnu, to bi se evo sada imalo riješiti. Ona bi imala zaista postati Ivanova zaručnica i kasnije njegova draga i vjerna ženica. Kolika sreća za nju, da će moći poći za

onoga, koga ona već dulje vremena potajno ljubi! Toj sreći nije se tako brzo nadala, premda je ovaj čas željno iščekivala. Pa kada ju je otac ponovno zapitao:

— Ljerko, hoćeš li poći za majstora Ivana? — ona je u uzbuđenosti i neprilici pokrila vezenim rupčićem svoje lice i jedva čujno odgovorila:

— Ako je vaša volja, hoću!... — i zarumeni se još jače. A starac kanonik ustane sa stolca, primi sinovca za desnicu i privede ga k djevojci, koju također prihvati za nježnu ručicu i položi ju u sinovčevu. I načinivši povrh njihovih glava znak svetoga križa reče ganuto:

— Bog vas blagoslovio i bili zauvijek svoji i srećni! — i pri tim riječima ukažu se u njegovim dobrim staračkim očima dvije vrele suzice.

Stari plemeniti svećenik bio je u taj čas možda srećniji i od samih mladih. Uživao je u njihovoj čistoj i velikoj ljubavi gledajući blagost i sreću, koja je izbijala iz njihovih očiju, punih čežnje, sreće i zadovoljstva. A tada okrenuvši se majstoru Imbri i njegovoj ženi reče tronuto:

— Majstore i majstorice, evo vam odsele sina! Prigrlite ga k sebi s onom istom ljubavi, kojom ga je obdarila i usrećila vaša lijepa i dobra kći! Bog i vas blagoslovio zajedno s njima!...

I u taj čas nasta sveopća radost u klobučarevu domu. Mladi zlatar pristupi budućem tastu i punici i oboje poljubi u desnicu primivši i od njih roditeljski blagoslov i prvi očinski i materinski poljubac.

— Djeco, a sada i vi dajte jedno drugom prvi poljubac kao pečat vaše trajne i vječne ljubavi, — opet će kanonik i srdačno se nasmija, kada je vidio, kako Ljerka sramežljivo pruža svoj obraz na poljubac, koji je njegov sinovac tako željno i snažno utisnuo na rumene obraziće gričke rožice....

Međutim je kuma Katica s Baricom pohitala u podrum, da donesu žarke okićke kapljice, kojom će po starom hrvatskom i majstorskom običaju prve vrčeve iskapiti u čast i sreću svoje djece, koja su se još uvijek čvrsto

držala za ruke i bez ijedne riječi milo se gledala, kao da se pitaju:

— Jesi li sretna?

— Jesi li sretan?...

* * *

Kada je naredne nedjelje gospodin župnik s propovjedaonice svečano proglasio, da zlatarski majstor Ivan Plavdić, sinovac gospodina kanonika pojca, uzima za zakonitu družicu života milovidnu Ljerku Gračinovu, kćerku majstora Imbre, crkvenog tutora, bila je u klobučarevoj kući još veća radost. Te nedjelje održan je i svečani objed, pod kojim je mladi zlatar svojoj zaručnici predao prekrasni prsten iz suhog zlata. Osim toga poklonio joj je i divan umjetnički pojas, urešen biserima i dragim kamenjem, kojim će se uresiti onog velikog dana, kada sa svojim odabranikom pođe pred Božji žrtvenik, da mu prisegne vjernost do groba.

Te zaruke odjeknule su ugodno po mnogim gričkim kućama, jer su svi čestiti građani priznavali, da je zlatar vrijedan Ljerke i ona njega. Dakako da je bilo u pojedinim kućama i zavisti, osobito u onima, gdje su bile odrasle kćeri spremne za udaju. Njihove blagoglagoljive mamice tražile su dlaku u jajetu i sve moguće prigovore i mane bilo mladome zlataru bilo njegovoj odabranici. Nekoliko dana pričalo se i raščinjalo o njima ovo i ono, ali su naposljetku zlobni jezici i zamuknuli.

Samo troje čeljadi nije moglo nikako zamuknuti. Bila je to stara piljarica Jaga Leginova i njezini vjerni suradnici Žablja glava i Janko Blatar. Njih troje sastalo se jedne večeri kod Jage na dugo vijećanje. Stara krezuba piljarica upravo je bjesnila od jada i zlobe, što je došlo do tih zaruka. Ona je sve moguće izmišljala, kako bi se još prije vjenčanja razvrgle te zaruke, da se tako osveti majstoru Imbri i njegovoj obitelji i da ih tako osramoti pred svim građanima na brdu Gradecu. U svojoj nemirnoj srdžbi derala se na svoje vrijedne saveznike:

— Vi obojica nijeste ni za što! Jeste li vi muškarci? Stid vas bilo! Gdje ne treba, tu znadete zabosti nosove i napraviti rusvaja, ali ovdje ste uzmaknuli. Fuj, nemoćne ste kukavice!

— Polako, polako, babo Jago! — žestila se i Žablja glava. — Što tražite od nas? Ako vi svojim oštrim jezikom i u zajednici sa svim gričkim babama i piljaricama niste mogli spriječiti zlatareve zaruke s onom klobučarevom lutkom, kako bi onda mi mogli?...

— Nemojte, baba Jago, tako, — javi se sada i Blatar. — Zar nijesmo nas obojica dosele već u više navrata koješta ubacili u svijet i o zlataru Ivanu, a još više o njegovoj djevici? Pa sve je bilo uzalud. Uspjeh je bio taj, da su nas mnogi još više zamrzili i počeli proganjati. Tjeraju nas na sve strane kao bijesne pse. Izvukli smo već i batina, te se ne usuđujemo po danu zaći među druge ljude. Tek ovako pod okriljem crne noći smijemo tu i tamo pomoliti glave...

— Jer ste kukavice i zaplotnjaci! — uleti mu piljarica u riječ.

— Da, sada smo vam kukavice, a inače dosele uvijek mili i dragi Joža, mili i lijepi Janko! — plane Žablja glava. — Valjda se ne ćemo za volju vaših hira i vaše mržnje toliko izložiti, da dođemo pred sud biskupskog suca. Vama je lako ovdje gore na Griču, ali nama je dolje u Laškoj Vasi i gore i teže. Ja mislim, da ne želite, da nas javno iskorbačaju pred cijelim narodom i onda protjeraju izvan biskupskog zemljišta.

— Ako možemo još što učiniti, mi ćemo pokušati, — nadoveže blaže Janko Blatar. — Ali moje je mišljenje, da u ovom slučaju ipak ne tjeramo mak na konac. Pričekajmo, dok se ožene, pa ćemo kasnije pokušati, da dođe među njima do nesloge. Svaka je ženska manje više ljubomorna, pa ćemo s te strane početi. Uvjeren sam, da ćemo doći do svrhe, za kojom svi skupa težimo.

— Moj Janko, dugo je to čekati! — Jaga će nestrpljivo. — Što možete danas učiniti, ne odgađajte na sutra.

Žablja glava, kojoj je večeras bilo već dojadilo babino zanovijetanje, ustane i dobaci svome vjernome drugu:

— Hajdemo Janko, neka baba Jaga sama pokaže moć svoga jezika i svojeg nastojanja. Zašto da nas dvojica vadimo za nju kestenje iz žeravice?...

Ostavši piljarica sama u svojoj kolibici zalupi ljutito za njima vrata i dobaci u crnu noć:

— Lupeži! Uostalom ne trebam ih više! Dosta su izmuzli od mene novaca i požderali mojih medenjaka! Pokazat ću im uskoro, da mogu i bez njih. Gadovi!...

VIII. KRALJ BELA U ZAGREBU

Prečasni se gospodin biskup Stjepan Babonić prigodom svog posjeta u Čazmi ubrzo uvjerio, da vojvodi hrvatske zemlje Kolomanu nema nažalost spasa. Njegov život visi na niti i možda će već za mjesec-dva dana zauvijek zaklopiti svoje oči. Rana je njegova bila preteška i tu se nije dalo pomoći. Tkogod je od mongolske strjelice bio teže ranjen, morao je platiti životom. To je biskup obzirno ali otvoreno rekao i samoj svijetloj vojvodkinji Salomi, kada je s njom povjerljivo razgovarao.

— Svijetla gospo, budite spremni i na najgore, — rekao je biskup. — Molite Gospodina samo to, da našem dobrom i plemenitom vojvodi olakša zadnje životne dane, da se odviše ne pati. Otrov mongolske strjelice pomalo rastače i uništava njegov život. Budite jaki i odvažni, da mirno i s predanjem u volju Božju dočekate i podnesete i taj najteži udarac. Moje skromne molitve prikazat ću Svemogućemu za vas, svijetla gospo, kao i za plemenitoga vašeg muža...

S tim tužnim riječima oprostio se veliki biskup od vojvodkinje i požurio se u Zagreb, jer je baš bio primio važnu vijest, da je svijetli gospodin kralj Bela Četvrti sa svojom obitelju, povećom pratnjom kao i krunskim dragocjenostima stigao prije dva dana u Zagreb i nastanio se u kraljevskoj kući, koja je stajala na Kaptolu odmah uz biskupski dvor i tadanju stolnu crkvu. Nakon gorkog razočaranja, koje je kralj proživio i doživio na dvoru austrijskog vojvode Fridrika Ratobornog, pobjegao je u Hrvatsku, za koju je bio čvrsto uvjeren, da će mu dati sigurno utočište. U samu Ugarsku nije se zasad

mogao vratiti, jer je bila pod mongolskim gospodstvom. Ali zato je hrvatska zemlja bila još uvijek slobodna i čista od Mongola.

Kralj bjegunac nije se prevario u svojim nadama. Hrvatski staleži dočekali su iskreno i srdačno svoga zakonitoga kralja, koga su proljetos i na velikoj Muhijskoj pustari onako junački i požrtvovno branili. Hrvati nisu bili krivi, da je došlo do onog kobnog poraza Beline vojske. Mnogo je bilo krivnje na samim Ugrima, jer su bez valjane bojne osnove navalili na mongolske redove, kojima dosele nitko nije mogao odoljeti. Kralj Bela nije bio vičan ni ratu ni boju, pa je po savjetu nekih ugarskih velmoža posve nespretno smjestio i razvrstao svoje čete. Stisnute u maleni tabor mogli su Mongoli lako opkoliti. K tomu je tabor bio ograđen kolima, a sav je prostor taborišta bio isprepleten kao gustom mrežom debelim brojnim užetima, kojima su šatori bili privezani uz kolce. Mongolski kan Batu, koji se uoči bitke popeo na jedan humak i razgledao bojno polje, odmah je rekao svojim ljudima:

— Ovi ne će uteći mojim rukama, jer su se stisli u jedan tor kao u ovčarnicu!

A pokraj slabe ratne vještine Belinih vojvoda bilo je i u samoj vojsci, osobito među Ugrima, malo oduševljenja za boj. Mnogi su plemići i velmože upravo žudili, da kralj bude pobijeđen, misleći, da će tako pokoriti njegov gordi duh, kojim se opirao pretjeranim težnjama plemstva. Bela Četvrti bio je vladar čvrste ruke, koji sebi nije — poput njegova oca Andrije Drugoga — dao zabrundavati od velikaša. A bilo je i takvih velikaša, koji su smatrali pobjedu nad divljim Mongolima za posve laku stvar, pa su se dapače i rugali onima, koji su se bojali te bitke.

Kod takvog raspoloženja nije nikakvo čudo, da je došlo do poraza, gdje je ugarsko kraljevstvo palo pred mongolskom silom.

Vrativši se biskup Stjepan Babonić u Zagreb odmah se zaputio u susjedni dvorac, gdje je odsjeo kralj Bela sa svojom pratnjom. Kralj se vrlo obradovao, kada je

opet ugledao biskupa, i srdačno se s njime izljubio i izgrlio.

— Sretan sam, svijetli kralju, da vas opet vidim, a još mi je milije, da ste došli u našu Hrvatsku. Trebali ste to odmah učiniti nakon šajovske bitke, — govorio je biskup.

— Imate pravo, dragi prečasni biskupe, — odvrati Bela. — Ali je možda tako moralo biti. Istina, doživio sam razočaranje, koje me je skupo stajalo, ali sam i stekao opet uvjerenje, da ti nije svatko prijatelj, i ako te lijepim riječima o tome uvjerava. U ustima med, a u srcu jed... Uostalom pustimo na stranu tu tužnu dogodovštinu! Recite mi radije, kako je s mojim ljubljenim bratom Kolomanom? Vi ste ga vidjeli i s njime razgovarali?...

— Zlo, Veličanstvo! — odgovori biskup Babonić. — Svijetli vojvoda preživljava svoje zadnje životne dane.

— Oh, koje li tužne vijesti! — zalomi kralj rukama. — Moj dobri i vjerni brat mora podleći teškoj rani, koju je zadobio na rijeci Šaju izvrgnuvši se onako hrabro pogibelji samo da spasi svoga kralja! Žrtvovao je sebe da spasi mene!...

— Bogu hvala, da mu je to uspjelo! A što bi bilo, Veličanstvo, da ste i vi pali? To bi bilo za vaše narode i zemlje još teže i veće zlo! Istina i velikoga vojvode je šteta, da će u najljepšoj muževnoj dobi ostaviti ovaj svijet...

— Žrtva moga brata svijetliti će u našoj povijesti kao sjajni primjer velike bratske ljubavi! — kralj će potresnim glasom, a u oku ukaza mu se suza iskrene boli.

Biskup pristupi kralju i stavi mu na rame posvećenu biskupsku desnicu govoreći:

— Svijetla Kruno, zatomite bol! Razumijem, što se u ovaj čas rađa u vašoj duši. Bol je vaša velika, ali ni vi niti ja, a i nitko ne može promijeniti i spriječiti Božje odredbe. Istina, izgubit ćete dobrog i plemenitog brata, ali nas ima dosta, koji smo vam vjerni, požrtvovni i iskreni i koji smo spremni podnijeti za vas i najtežu

žrtvu. Mislim, Veličanstvo, da smo to osobito mi Hrvati dokazali već i na Muhijskoj poljani...

— O tom sam duboko uvjeren, — potvrdi kralj. — A među moje najvjernije spadate baš vi, gospodine biskupe. I već sam se kao vojvoda hrvatske zemlje za vladanja moga blagopokojnog oca Andrije Drugoga uvjerio o vašoj vjernosti i odanosti prema mojoj osobi.

— Hvala vam, Veličanstvo, na tom iskrenom priznanju! — pokloni se biskup zadovoljno.

Kralj Bela govorio je istinu. Već prije osamnaest godina, kada je za života očeva obnašao čast vojvode hrvatske zemlje, upoznao je sadanjeg biskupa Stjepana Babonića kao vrlog čovjeka i uzornog svećenika, pa mu je namijenio biskupsku stolicu zagrebačku. Prije Babonićeva biskupovanja bila je zagrebačka biskupija za prijašnjih smetnja mnogo stradala, tako da je i sama stolna crkva bila izgorjela, te se služba Božja morala nekoliko godina vršiti u crkvi svete Marije. U to doba bio ja zagrebački Kaptol tako osiromašio, da nije mogao više plaćati ni učitelja za odgajanje duhovne mladeži. Kraj toga bijaše i samo svećenstvo popustilo u svojoj revnosti. Zato je trebalo na ispražnjenu biskupsku stolicu postaviti dostojna i odlučna muža. Izbor pade na Stjepana Babonića iz roda Blagajskih knezova, koji bude godine 1225. posvećen za zagrebačkog biskupa.

Novi biskup pomagao je tadanjem vojvodi i hercegu Beli ne samo u državnim poslovima, nego se i ozbiljno trsio oko preporoda svoje biskupije. Toma, arciđakon splitski i Babonićev suvremenik, premda veliki protivnik Hrvata, veli za biskupa Babonića, da je bio bogat zlatom i srebrom, prijatelj svjetovnoga sjaja, vrlo uljudan i prema svakomu dobrostiv. On je gospodarski podigao zagrebački kaptol, imenovao je svećenike i kanonike same domaće sinove Hrvate, podigao mnoge nove župe i crkve i dao sastaviti stručne knjige za pouku svećenstva. U Čazmi je osnovao kaptol i imenovao zbor kanonika, koji su bili ne samo crkveni dostojanstvenici već i najbliži savjetnici hrvatskoga vojvode, koji je ondje stolovao. Napokon je nastanio u hrvatsku kraljevstvu zaslužne crkvene redove dominikance i franjevce, koji su

u našim zemljama širili ne samo vjeru već i prosvjetu. Vrhunac njegova rada i prava hrvatstva bio je upravo u tome, što je zagrebačku biskupiju htio učiniti nezavisnom od kaločke nadbiskupije, pa je uzvisiti već u ono doba na nadbiskupiju (metropolu) čitave Hrvatske i Dalmacije namjesto osiromašjele nadbiskupije splitske.

Tako uman, pobožan, naobražen i bogat čovjek, a uz to ponosan na svoj rod i hrvatsku narodnost mogao je mnogo postići kod kralja Bele, koji ga je vrlo cijenio i bez krzmanja uvažavao svaki njegov savjet i prijedlog. Pa i u ovom času, kada je došao u Zagreb, da u Hrvatskoj nađe utočište i da se dogovori s hrvatskim velmožama za dalju obranu svoga kraljevstva od Mongola, bio mu je nada sve potreban mudri savjet tog čovjeka, koji je u hrvatskom kraljevstvu uživao veliko poštovanje i neograničeni ugled. Zato je jednog dana upitao Babonića:

— Što misli vaša prečasnost glede daljnje naše obrane od Mongola? Prije svega da li je uputno, da moja kraljevska obitelj ostane uz mene ili da je kamo drugamo sklonem?

A biskup mu na taj upit dade ovaj savjet:

— Moje je mišljenje, svijetla Kruno, da vašu kraljevsku suprugu i djecu što prije odpremite na jug u Dalmaciju, gdje ćete biti sigurniji nego ovdje. Možda u Split ili još prije u čvrsti i nepredobivi Klis, ali vi morate još neko vrijeme ostati u Zagrebu. Upravo prije svoga polaska u Čazmu odlučio sam se posavjetovati s banom Dionišom Vialkom, da sazovemo ovamo sve naše velmože i da se dogovorimo za daljnju borbu. Vjerujte, Veličanstvo, nas čekaju još kobni dani. Zato treba velikog opreza i još veće bojne spreme. Moja je slutnja, da će baš na hrvatskom zemljištu biti odlučna borba između kršćanske evropske uljudbe i azijatske mongolske sile. Muhijska poljana i poraz na rijeci Šaju tek su bili prvi dio ove divovske borbe s Mongolima, drugi i krvaviji dio bit će ili ovdje ili još vjerojatnije dolje na Jadranskom moru. Mongolski divljaci ne će se zadovoljiti samo s prostranim madžarskim pustarama i šumama, već se njima

hoće i našeg divnog mora. To su, svijetla Kruno, moja predviđanja...

Slušajući kralj Bela biskupova razlaganja zamisli se na kratak čas, a onda izjavi:

— Prečasni biskupe i gospodine, vaša predviđanja mogla bi imati temelja. I zato treba brzo sazvati na dogovor sve naše vjerne velmože. Pozovite bana Dioniša, kneza Filipa i Detrika Bebeka, kneza Jaroslava Okićkoga, varaždinskog župana Jerneja Kneginečkoga, kneza Dimitrija od Abe i ostale, da stvorimo zaključke za obranu naše vjerne kraljevine Hrvatske. Ne dao dobri Bog, da nam i ta staroslavna kraljevina propadne, kao što je propala naša Ugarska!

— Vedra Kruno! Ako dođe do mongolske provale i u ove hrvatske strane, mi ćemo se junački oduprijeti. Budite potpuno mirni za svoju budućnost, jer će ona biti u sigurnim rukama, u rukama onih potomaka, kojih su pradjedovi gledali sjaj i slavu prvog kralja svih Hrvata velikog i nepobjeđenog Tomislava, moćnog Petra Krešimira i blagog Dimitrije Zvonimira. Iako je narod hrvatski dosele imao i teških crnih dana, on ipak nije klonuo, nije podlegao. On se u odsudnom času opet digao i s novom, neslućenom snagom odupro se svim svojim neprijateljima, koji su već bili sigurni, da mu pjevaju smrtno opijelo. Nad našom svetom hrvatskom zemljom bdio je do ovoga časa sam Svemogući i Svevišnji Gospodin Bog! On je bio kroz sve dosadanje vijekove naša obrana i naš jedini i najjači bedem i štit. Veličanstvo, ne zaboravite, da su moji Hrvati prigodom svoga krštenja dali Rimskoj Stolici čvrstu vjeru, da će živjeti po zakonima Božjim i da nikada ne će oružanom rukom provaljivati u tuđe krajeve i zemlje, ali svoje su uvijek čvrsto i odlučno branili i braniti će i ubuduće. Naše je geslo bilo i ostat će: Za Boga i Hrvatsku!.

Te posljednje riječi izgovarao je veliki biskup s nekim posebnim i svetim žarom. Oči su mu se krijesile neopisivim sjajem, i on je pred kraljem Belom stajao gord i ponosan, pun vjere u snagu svoga naroda. Stajao je kao kakav starozavjetni prorok, koji navješta nevjernom i izopačenom narodu silu i osvetu Božju... Biskup Stje-

pan Babonić imao je duboku i živu vjeru, da hrvatski narod ne će i ne može propasti, jer nije dosele bio ni otimač ni siledžija, već samo odlučni čuvar i branitelj svojih starih stoljetnih prava.

I sam se kralj Bela slušajući te velike riječi umnog biskupa bio zanio i slušao ga upravo s pobožnim ganućem, pa kada je Babonić završio, pristupi bliže biskupu, položi svoje ruke na njegova ramena i pod nekim posebnim dojmom reče:

— S vama sam, divni moj biskupe, i ja za Boga i Hrvatsku. I ako sam sin madžarskih ravnica i Arpadove krvi, ali sam u ovom času i kralj Hrvatske i Dalmacije, pa ću te kraljevine s vama zajedno hrabro i neustrašivo braniti. Neka je višnji Bog svjedok ovim mojim riječima!

— Tako neka bude! Amen! — završi biskup zadovoljno i poljubi kralja u čelo davši mu time pečat obećanja i čvrste vjere za zajednički rad i budući uspjeh...

Baš u tom se času svečano oglasilo veliko zvono s tornja crkve svete Marije na pozdrav Gospin, kao da javlja hrvatskom narodu, da su njegov svjetovni i njegov duhovni poglavar sklopili sveti zavjet za obranu krsta časnog i slobode zlatne...

Čuvši glas zvona i kralj Bela i biskup Stjepan kleknuše skrušeno na obližnje klecalo i u tihoj molitvi upraviše misli i želje svoje pred prijestolje Kralja svih vjekova i pred područje One, koju nazivaju Utjehom žalosnih i Pomoćnicom kršćana, neka bi svojim moćnim zagovorom poduprla njihove molitve za spas i sreću Hrvatske...

IX. DŽINGIS-KAKANOV UNUK

Nakon poraza Beline vojske na rijeci Šaju postadoše Mongoli neograničeni gospodari cijele ugarske zemlje s lijeve obale Dunava. Što nije naroda izginulo od mača i njihovih otrovnih strjelica, razbježa se na sve strane po slovačkim visokim gorama, hladnim špiljama i gustim šumama, koje su bile pune gole, bose, gladne, ispaćene i očajne čeljadi. A da bude nevolja još veća, zavladale su

među tim nesrećnim bjeguncima i svakojake teške i smrtne bolesti kao upale pluća, kuga i druge ratne nevolje. Kako su Mongoli postali gospodari prostranih i bogatih žitorodnih poljana, nisu bjegunci imali kruha ni druge potrebite hrane, pa je doskora zavladao veliki glad, koji je pokosio još više ljudi nego li same zarazne bolesti. K tomu je već na početku jeseni zavladala studen, koju su povećavali i oštri vjetrovi s visokih bregova kao i guste jesenske kiše padajući po više dana, kao da se i sama priroda zaklela, da utamani što više bijednog ugarskog i slovačkog pučanstva...

Kako su Mongoli proglasili, da se svatko, tko im se pokori, smije slobodno vratiti na svoja stara ognjišta, počeli su se bjegunci pomalo bojažljivo približavati svojim prijašnjim naseljima. Mnoga su od njih bila spaljena, razrušena i opustošena, ali su ih marne ruke bjegunaca pomalo opet obnovile i podigle. Pa kada su novi gospodari Ugarske vidjeli, kako su Madžarice lijepe, pristale i vatrene, pomamiše se za njima toliko, da su za svaku lijepu Madžaricu davali domaćem žiteljstvu ovaca, krava, dapače i konja. I tako se ubrzo Madžari sprijateljili sa svojim gospodarima zaboravljajući i na svoga kralja i na svoju državnu gospodu, koja ih baš nijesu milovala niti zaštićivala.

Moćni i veliki Batu-kan nije nakon pobjede na rijeci Šaju htio ući u bilo koji ugarski grad. Udario je svoj tabor i naselje na lijevoj obali Dunava, jer se tu bolje i sigurnije osjećao. Njegova nemirna narav nije podnosila uske i stiješnjene evropske gradove, opkoljene jakim zidinama. On je bio dijete dalekih azijskih stepa, beskrajnih poljana i pašnjaka, na kojima je proveo svoje djetinjstvo, svu svoju mladost pa i svoje prvo muževno doba. Unuk silnog Džingis-kana Temudžina, osnivača i najvećeg vladara mongolske sile i moći, ostao je vjeran običajima svoga djeda. Njega nije smetala ni ljetna silna žega ni teška zapara, a još manje bure i oluje, zimska studen i nesnosne jesenske kiše. Njegova je najveća sreća bila, kada je ležao na volujskim kožama i nad sobom gledao »Menke-Kökö-Tengri«, to jest ono vječno plavo nebo, koje je nekoć odredilo njegova djeda Temu-

džina, da bude mongolski »Džingis-kakan.« Tako je pričao njegov otac Džuči za tihih mjesečnih noći, da je mudri »šaman« mongolski vrač Gökču-Teb-Tengri kao povjerenik neba izjavio, da Temudžin ima biti vladar nad svim narodima i da nosi ime Džingis-kakan. A kada je tako rekao vrač Gökču, onda je to bila sveta istina. Batu-kan je znao, da Gökču jaše na bijelcu konju u nebo, kako bi se mogao posavjetovati s duhovima. On je svet čovjek, koji nikad ne trpi ni gladi ni studeni, može postiti, koliko ga volja, i gol sjediti na snijegu, dok se od topline njegova tijela sav ne pretvori u paru...

Jedne divne mjesečne noći ležao je Batu-kan pred svojim velikim šatorom u svom taboru, koji se sav podao noćnom počinku. Tu i tamo su se na skrajnjim krajevima tabora dozivale straže u stanovitom vremenskom razmaku za znak, da su budne, te neka se nitko ne usudi dirati u mir moćnoga kana Batua. Negdje iz daljine dopiralo je pokadkada i mukanje stoke, rzanje konja i lavež pasa, koji su štektali, zavijali i bijesno na nekoga režali.

Batu-kan bio je te večeri dobre volje i podvivši po običaju obje ruke pod glavu gledao je u puni mjesec, koji je plovio noćnim nebom. U takvoj lijepoj noći neobično je uživao. Takve noći sjećale su ga djetinjstva, koje je često puta provodio uz svoga djeda Temudžina i oca Džučija. Pričali su mu uvijek davne zgode i junaštva hrabrih Mongola, osobito pradjeda Jesugaja »Bagatura«, silnog i jakog čovjeka, pred kojim su i najstrašnije divlje zvijeri zadrhtale, kada su ga ugledale. Spominjao se iz tih priča i neke prababe Maral-Goa, što znači »sjajna košuta«, jer je bila vitka i hitra kao košuta... Zaista to su bili njegovi najljepši i najslađi dani. Često puta išao je i ribe pecati na rijeku s drugim dječacima. A čuvao je po koji put i stado očevih konja, premda je bio kneževskoga roda. Djed Temudžin je rekao: »Neka se dječak priučava već zarana i dobru i zlu, pa mu ne će poslije u životu biti ništa preteško.« Jedino nije rado držao stražu pred očevom »jurtom«, šatorom, koji je bio razapet na okvir od motaka, a na vrhu s otvorom, kroz koji je izilazio dim. Krila od jurte namazali su bijelim vapnom i uresili kojekakvim slikarijama. Takva jurta bila je postavljena na kola, u koja su upregli desetak i više volova, kada su se selili po dalekim stepama tražeći hranu za sebe i pašu za konje i marvu.

Najmiliji užitak bilo mu je jahanje na malim, hitrim i ustrajnim mongolskim konjićima. Poput olujnog oblaka jurio je na svom konjiću, prosjedio na sedlu i po tri i četiri dana ne okusivši često nikakve tople hrane, a kadkada je znao ostati i bez ikakve hrane. Za zabavu se s drugovima utrkivao na konjima odmičući i po dvadeset milja u stepu, ili se opet hrvao ne štedeći pri tom niti svojih, a još manje tuđih kostiju.

A kako je tek bilo lijepo i ugodno, kada su se uveče okupili oko vatre i pobožno slušali priče o junačkim djelima svojih djedova ili pjesme pjevača o slavi svoga plemena. Osobito je bio ponosan, kad je s ocem ili stričevima smio poći u lov. No vrhunac njegove sreće bio je onda, kada ga je otac Džuči poveo u prvu bitku. Toga ne će zaboraviti, dok je živ. Već u prvoj bitci pokazao je, čiji je unuk i sin. Za njegovo prvo junaštvo darovao mu je veliki djed skupocjenu crnu kabanicu iz samurovine i kožnati pojas. Bio je to pravi kraljevski dar, koji on još i danas čuva kao spomen na svoje prvo junačko djelo.

Od toga dana zaredala je njegova bojna slava. Hrlio je iz bitke u bitku uvijek srčano, divlje i neustrašivo. Svi kanovi, orluci, nojomi[1] i drugi poglavice divili se njegovoj smjelosti i bojnoj vještini i proricali mu veliku slavu i ugled. Govorili su među sobom: »Zaista Batu je pravi unuk velikoga djeda!...«

Tako je on provodio dane u bitkama, borbama i okršajima, a da mu se nikada nije ništa neugodna desilo. Svi su Mongoli vjerovali, da je on miljenik »vječno plavoga neba« i da dusi njegovih predа bdiju nad svakim njegovim korakom i činom. Mongolski pjevači pjevali su i pjesme o njegovu junaštvu i uspoređivali ga sa slavnim

[3] Orluci i nojoni bili su mongolski dostojanstvenici po časti niži od kanova.

pradjedom Jesugajem »Jakim« i sa drevnim Bürte-Cino, što znači u mongolskom jeziku »sivi vuk«. Njegov djed Temudžin, koga su nazivali još i »oštar čelik«, vrlo je cijenio svog srčanog unuka i on je u svim svečanim zgodama morao biti u njegovu »ordu«, golemom gradu jurta (šatora), u kojemu je sve vrvjelo od ljudstva kao u kakovu mravinjaku. Tu je on upoznao poslanike stranih naroda, koji su djedu donosili skupocjenih darova: učinjenih koža, skupih krzna, svile, baršuna, divnih konja, ugojenih volova, te zlatnih i srebrnih predmeta, da ga udobrovolje i predobiju za prijateljstvo. U tom »ordu« održavao se i »kurultaj«, skupština svih mongolskih dostojanstvenika, na kojoj se stvarali važni zaključci i birali kakani i kanovi. Svi ti događaji ostavili su u njegovoj duši neizbrisiv biljeg.

Snatreći tako o prošlim svojim danima gledao je Batu-kan u duhu usred djedova ordua onaj golemi bijeli šator, iznutra sav obložen teškom brokatnom tkaninom. Gledao je živo one izrezbarene drvene stupove, koji su nosili strop od šatora a bili do vrha obloženi zlatnim pločama. A ispred ulaza u šator vijorio je »tug«, bijeli stijeg plemena Bürčigina s uvezenim sokolom i gavranom, a na njemu devet roščića, od kojih je na svakom lepršao dugačak bijeli rep od jaka kao znak sile, što je odgovaralo devetorici orluka, Temudžinovih slavnih vojskovođa. S druge su strane šatorskog ulaza zaboli opet u zemlju »suldu«, kakanov bojni znak, na vrhu s rogovima od jaka i sa četiri crna konjska repa ... Kako je bio sjajan onaj prizor, kada su kanovi, orluci, nojomi i begovi raširili po zemlji pred šatorom crni pusteni sag, pozvali Temudžina, da na njega sjedne, a onda ga na tom sagu podigli uvis i posadili uz burno klicanje na prijestolje. U tom času padoše ničice svi Mongoli, a djed zagrmi jakim glasom:

— Neka odsele moja riječ bude moj mač! ...

Nakon toga nastala je velika gozba. Svi su jeli i pili do mile volje. Kotlovi bili su puni kuhanoga konjskog mesa, a pored njih veliki lonci s oštrim zasoljenim umakom, da meso pali usta i izazivlje žeđu. A »kumis«, kobilje kiselo mlijeko, neprestano se pjenilo u vrčevima.

Narod ga je ispijao do besvijesti. Od prepuna želuca stali su povraćati i svalili se siti i pijani na zemlju, gdje su se upravo našli, odspavali nekoliko sati i opet iznova stali žvakati i gutati meso.

Kod takove proslave vidio je, kolik ugled uživa njegov djed. On je bio mongolskom narodu »Sutu-Bagdö«, t. j. »od Boga poslani«. Trideset i jedno pleme s preko dva milijuna duša slušalo je njegovu riječ. Imao je posebni svoj pečat, na kojemu je pisalo: »Bog na nebu, kakan na zemlji, snaga božja. Ovo je pečat vladara nad svim ljudima«. Pa kada je Temudžin jednom zgodom na bojištu zaspao od prevelikog umora, kanovi su Subutaj i Bogurčija svu noć držali nad njim pokrivač, jer je iznenada stao padati gust snijeg. I samo on je mogao izdati zbornik propisa zvan »Jasu«, koji je vrijedio za sve kao nepovredivi zakon. Tko bi inače — osim njega — mogao u red svesti i upokoriti divlji lutalački i ratnički narod, kao što su bili Mongoli?

Svega se toga Batu kan večeras ugodno sjećao i u njemu je opet uzavrio ponos, da je unuk najvećega Mongola, pred kim su drhtala sva plemena i svi narodi daleke Azije i Europe. U njemu je tekla kneževska krv. Zapovijedao je vojsci od šest stotina tisuća neustrašivih boraca, koju je upravo on podigao kao kan tako zvane »Zlatne horde«. S tom vojskom ratovao je kan Batu u isti mah na golemom području od Poljske do Balkana, od Dnjepra do Jadrana.

A onda stade govoriti sam sebi:

— Da, Europa misli, da sam sustao, što sam se zasad zaustavio na ovim madžarskim ravnicama. Zamalo ćete vidjeti, što može gospodar Zlatne horde! Samo da mi je znati, gdje je sada ugarski kralj. Još uvijek nijesam s njime načinio konačni obračun. Čim doznam za njegovo sadanje boravište, potražit ću ga. I tada će pasti kocka ...

Nakon tih riječi pridigne se gospodar Zlatne horde sa svoga ležaja i uputi se pod svoj šator, da se poda noćnom snu, jer je ponoć bila već na domaku ...

X. PRAVEDNA OSUDA

Na Kaptolskom trgu pred stolnom crkvom svete Marije sleglo se mnogo svijeta. Bilo je tu staraca, bezposlenih žena, ozbiljnih muževa, djece i lijepih mladih djevojaka. Sav taj svijet pohrlio je iz Laške Vasi, Vlaščine, Nove Vesi, Šoštarske Vesi dapače i oni s brda Gradca došli su da prisustvuju danas jednom rijetkom prizoru, kakav se ne vidi svakog dana. Danas će naime biskupski sudac javno izreći osudu nad poznatom zagrebačkom skitnicom i drskim izazivačem Jožom Dudićem, koji je svima bio poznat po nadimku »Žablja glava«. Svojim poganim jezikom, svojim drzovitim izazovima i kojekakvim neumjesnim prigovorima već je svima dodijao. Sa svih strana stizale su gospodinu biskupskom sucu mnogobrojne prijave radi njegovih prostota, uvreda i izmišljotina. Ni Kaptol ni Gradec nijesu imali od njega mira. O svakoga se bezrazložno očešao, svakoga je vrijeđao i svakomu se drzovito nagražao. No svakako je vrhunac njegove nelijepe rabote bio u tome, da se nedavno ružno izjavio i o gospodinu biskupu i napao njegove kanonike. Bilo je stoga krajnje vrijeme, da se s tim nesretnikom već jednom ozbiljno i konačno obračuna.

I dok su Žablju glavu preslušavali i ispitivali pred svjedocima u kaptolskoj sudnici, što je dosta dugo trajalo, postajao je sakupljeni narod sve nestrpljiviji. Nekoji su govorili:

— Što dulje sudovanje, to gore po Žablju glavu!

— Ne će mu ništa biti! — govorili su drugi. — On je namazan svim mastima, a najviše vražjima, pa će se nekako izvući. Vrag svoje uvijek štiti pa će i njega, koji je ionako sav njegov i crn!

Uto se umiješa u razgovor i ostrugar Pavel Milišić sa brda Gradeca. Baš on je bio onaj, koji je one svibanjske nedjelje u krčmi kod »Crne mačke« prvi upozorio gričke drugove, kako ih Joža vrijeđa. On reče:

— Vrč ide tako dugo na zdenac, dok se ne razbije. Tako će danas biti i Žabljoj glavi. Sada je ta stara i drzovita lija ipak dolijala! Pomislite, braćo, kolike je

laži razglasio samo o našem čestitom majstorskom drugu klobučaru Imbri Gračinu i njegovoj kćeri. Ta gnjida napastovala je dapače njegovu lijepu kćer Ljerku i prišivala joj kojekakve krpice i laži. Htio je osujetiti i zaruke našeg vrijednog zlatara Ive.

— Šteta je samo, da ga biskupovi panduri već onda nijesu uhvatili i čestito premlatili! — doda brijač Turjanec iz Nove Vesi. — Mili Bože, kako je samo s onim svojim prijateljem, kakav je i sam, bježao, kao da ih sam nečastivi goni! Htio sam puknuti od smijeha, kad sam ih vidio, kako skaču u potok Cirkvenik kao žabe, kad ih roda zaskoči. A da ste tek vidjeli, kad su izašli iz vode! Puni blata, pijeska i mokri kao miševi. Držim, da im ona nenadana kupelj nije baš najbolje prijala. Kihali su neprestano kao stari mački...

I tko zna kakve bi sve doskočice i primjedbe padale na teret Žablje glave, da se nijesu najednom širom otvorila vrata kaptolske sudnice, a njima se ponajprije ukazala dva kršna kaptolska pandura u smeđim odorama s crvenim gajtanima vodeći Žablju glavu svezanu s debelim konopcem.

Sav se narod zatalasao. Svi su jače podigli glave, a nekoji se počeli i gurati i među sobom psovati, jer je svaki htio bolje vidjeti Žablju glavu, koja je bespomoćno stupala iza kaptolskih pandura. Sve su oči bile u njega uprte i svatko je s najvećom radoznalošću iščekivao, kakva je kazna dosuđena tom zlotvoru i klevetniku. Od svih prisutnih nitko nije imao za njega sućuti ni isprike, jer je svojim gadnim jezikom tolike uvrijedio i bolno ujeo za srce.

Za časak pojavio se i sam možni gospodin biskupski sudac, stao na najvišu kamenu stepenicu pred sudnicom i davši desnom rukom znak progovorio jakim glasom, koji je čisto i jasno odzvanjao cijelim prostranim trgom:

— Narode! Ovdje stoji pred tobom Joža Dudić, zvan »Žablja glava«, koji je konačno pao u ruke pravde. Premda stvoren na sliku i priliku Božju, premda nosi na sebi uzvišeni znak svetoga krsta, on je gori od mnogog poganina. Svojim griješnim životom služio je na sablazan, a svojim poganim jezikom napadao je i kriva

i nekriva. Blatio je i ogovarao tuđe poštenje, pravio zabunu i nemir među bračnim drugovima, oduzimao poštenje čestitim ljudima, grdio crkvene i svjetovne glavare i izmišljao takve strahote, kakove ne bi izmislila niti sama sila paklenska. Bez grižnje savjesti, bez stida i kajanja on već godinama tjera u našem gradu svoj griješni posao. Ali sad se mjera prevršila. Ruka pravde je danas i njega stigla. Pravedni sud je toga zlotvora i klevetnika osudio na kaznu bičevanja i na vječni izgon iz našega grada...

Među ljudstvom nastade gibanje. Mnogima je zastao dah u grudima i zapela riječ u grlu, kad su čuli tu tešku ali pravednu osudu. Mnogi su već unaprijed zatvarali svoje oči iščekujući okrutno bičevanje nesrećnika.

Nakon kratke stanke okrene se gospodin biskupski sudac zapovjedniku kaptolskih pandura s riječima:

— Dečki! Osuda je izrečena i sada vam nečasnog Jožu Dudića predajem na izvršenje kazne...

Sada pristupiše druga dvojica pandura Žabljoj glavi i stadoše s njega sadirati gornju odjeću i košulju. Kada je ostao gol do pojasa čula se najednom zapovijed:

— Udrite!

Dvojica najjačih i najsnažnijih pandura stadoše kožnim korbačima udarati po golim leđima Žablje glave, dok su ga ona prva dvojica vezanog vodila kroz redove naroda, koji je vikao:

— Jesi li dolijao crni gade?

— Pravo ti je!

— Udrite jače! Još jače! — poticali su kaptolske pandure, koji su i bez toga užitkom vršili svoju službovnu dužnost.

A Žablja glava stupala je pognuta, blijeda poput smrti, isprva stiskala od boli zube i na mahove muklo zastenjala. Ali kada su udarci bivali jači, kada je koža na leđima počela pucati i krvariti, tada je Dudić upravo počeo urlikati od teškog bola, a pjena mu provaljivala na razvaljena žablja usta.

Njegov jauk i urlik još je više podjarivao ogorčenu svjetinu, koja mu je sa zgrčenim pesnicama dobacivala:

— To ti je za tvoje spletke i tvoje klevete!

— Kako ti je sada, kada se batina okrenula?

— Crni vraže, prisjest će ti, da ubuduće diraš u tuđe poštenje!

Kaptolski panduri imali su mnogo muke i naprezanja, jer su svojim helebardama[4] morali potiskivati razjareno ljudsko mnoštvo, koje se htjelo i sâmo pridružiti udaranju po nesrećnom osuđeniku.

I tako su ga pod teškim udarcima bičeva dotjerali do kraja Laške Vasi, gdje je bila gradska međa. Tu mu čuvari kaptolske sigurnosti porugljivo dobaciše:

— Ej, Žablja glavo, sada si slobodan! Putuj srećno u bijeli svijet, koji ti je otvoren! Ali ne zaboravi, da te čeka i smrt, ako bi te spopala želja, da još jednom stupiš na ovo tlo. Naš mili ptiću, sada leti dalje, ako možeš!... — i pri tim popratnim riječima gurnuše nesrećnika tako snažno, da je pao u obližnju grabu.

A ionako ne bi bio mogao dalje proslijediti puta, jer je od bola i muka bio sav iznemogao. Cijelim je tijelom drhtao, a noge su mu bile upravo uzete. Doskora je potpuno klonuo, a pred očima mu se smrklo i postalo sve crno, premda je bio lijep sunčani dan. Od časa do časa samo se čulo muklo jecanje i stenjanje.

Bilo je negdje pred jutro, kada se opet osvijestio. Jedva se micao od velikih bolova, jer su mu sva leđa bila od bičevanja isječena i puna zgrušane krvi. No ipak se nekako osovi, premda je kod svakog pokreta rukama ili nogama osjećao neopisive boli. Tada mu pogled padne prema sjevero-zapadu, gdje je ugledao najprije brdo Gradec u zagrljaju jutarnjega sunca, a onda pogleda na toranj crkve svete Marije na Kaptolu, gdje se dan prije zbivalo njegovo suđenje i kažnjavanje. I umalo da ga nije ponovno spopala nesvjestica, kada se toga sjetio...

U srcu osjeti najednoć strahovitu mržnju. Baci bijesni pogled na dosadanje svoje prebivalište i zgrčenom pesti prijeteći Kaptolu i Gradecu muklo prostenje:

[4] »Helebarde« bile su željezne sjekirice nasađene na dugim drvenim motkama. Takvo oružje nosili su stražari u srednjem vijeku.

— Prokleti bili zauvijek! Ne dao mi Bog prije umrijeti, dok vam se krvavo ne osvetim...

*

Kada su piljarici staroj Jagi Leginovoj drugog jutra pričali, kako je prošao njezin saveznik Joža Dudić, ona je upravo obamrla od silnog straha bojeći se i sama za svoju staru istrošenu kožu. Sada je i sama uvidjela, da više nema šale i da je zadnji čas, da i ona zaulari svoj oštri jezik i da zatvori žučljivu ćud. Prošla je svaka volja za daljnjom osvetom prema majstoru Imbri Gračini i njegovoj jedinici. Zato je još iste večeri poručila nekim svojim pomagačima i saveznicima, neka joj podnipošto ne dolaze na dogovore, jer ona ne želi pod zadnje dane svoga života dočekati, da je korbačima tjeraju s njezinoga domaćeg ležaja. Neka vrag nosi i majstora Imbru i Janka Blatara i cio Gradec i sve njegove babe, jer ona želi samo mira i ništa drugo.

Zato su se gričke domaćice čudom krstile, kada su kod dosele jezičljive Jage Leginove opazile tu naglu promjenu. U nekoliko navrata pokušale su na svoje bodljikave jezike staviti ovog ili onog na Gradecu, ali je stara Jaga šutjela kao zalivena. Pa kad joj dosadiše svojim pričanjima i pitanjima, odvrati im mrzovoljno i ogorčeno:

— Nosi vas vrag od mene! Rešetajte jedna drugu, gdje hoćete i kako hoćete, ali kod mene ne ćete ništa više!

Čuvši majstor Imbra za tu Jaginu izjavu nasmiješi se zadovoljno i reče svojoj družici Barici:

— Našao se ipak lokot i za Jagu Leginovu! Sada će biti manje grijeha i nemira na našem Gradecu!

Odsele je stara Jaga prodavala samo svoje medenjake, žestila se na gričku djecu i razmišljala o ljudskoj nepravdi.

A i Blatara Janka nestalo je s površine, kao da ga je zemlja progutala. Strugnuo i on u nepoznati kraj, da osigura svoju kožu.

XI. NENADANI SUSRETAJ

Od onog događaja na Kaptolu minula su već puna dva mjeseca. Stigla je već i jesen, koja je otresala sa drveća lišće i zemlju pomalo spremala za zimski san. Hladni su jesenski vjetrovi rasprostirali svoja krila povrh dalekih šuma, prostranih ravnica i srebropjenih rijeka, jezera i potoka. Ptice su selice već davno ostavile naše krajeve i odselile dolje na jug, da tamo pod zrakama toplog južnog sunca dočekaju cvijetno proljeće, kada se budu mogle opet vratiti u svoja stara gnijezda, u kojima će odhraniti svoj novi podmladak. Minulo ljeto slabo je ponijelo i dobiveni prihod zabrinuo je ozbiljno seljaka. Svatko se bojao ljute zime i gladi, koja je prijetila, pogotovu ako divlje mongolske horde provale i u hrvatske krajeve. I zaista po svim znacima spremala se oštra zima. Već rana jesen bila je neobično hladna, jer su jaki mrazevi skoro svaku noć padali povrh oranica i livada. Divlje su guske u jatima prelijetale preko sela i gradova i svojom čudnom krikom još više tjerale ljudima strah u kosti. Nije bilo stvora, kojega nije zaokupljala neka posebna neizvjesnost, neki posebni čudni osjećaj, sličan strahu, pred budućim danima, koji imaju nadoći. A i šumske su divlje zvijeri u čoporima navaljivale u planinskim krajevima na stada goveda, ovaca, koza i svinja, koje su po pašnjacima i šumama tražile i griskale posljednju hranu, što se još mogla tu i tamo naći. Bili su to dani neke čudne strave, kakve nijesu pamtili ni najstariji ljudi.

U takovoj mučnoj i teškoj neizvjesnosti našlo se kojekakvih sumnjivih i krivih proroka, koji su ionako potištenom i ustrašenom ljudstvu pričali, da će doskora biti sudnji dan, i da će gospodin Bog u svom gnjevu zaradi tolikih grijeha cijeli ljudski rod i kuglu zemaljsku spaliti i uništiti. A da oni govore istinu, najbolji je dokaz, da je crni Antikrist došao već na svijet i da on sâm vodi mongolske čete. Taj Antikrist primio je na sebe čovječji lik u mongolskom vođi Batu-kanu... Ti krivi proroci tvrdili su, da su na rođene oči vidjeli Antikrista Batu-kana, koji ima zelene oči, golu glavu bez ijedne vlasi i velika usta, kojima može odmah progutati cijeloga čovjeka. Iz tih njegovih ralja siplje za vrijeme najljućih bojeva strašni pakleni oganj, koji na milje daleko zaudara po sumporu i smoli. Dapače iz tih ustiju znade

kadkada izlaziti paklenska para i voda, koja kipi te u neprozirnu maglu ovije cijele mongolske čete, pa one uslijed toga postaju nevidljive tako, da im kršćanske vojske ne mogu ništa naškoditi. Sam Batu-kan ima samo gornji dio tijela običnog čovjeka, a donji je dio životinjski, sličan konju. Kako ima četiri noge s jakim kopitima, koja su jača od najtvrđeg željeza, lako može juriti s jednoga kraja bojišta na drugo. Oružje mu je velik luk s tetivama od ljudske kože i strijelicama, koje su se sedam godina močile u najjačem otrovu od neke ogromne i strahovite nemani, što živi samo u velikim i silnim planinama daleke Azije...

Da strava bude još veća, te su se godine pojavljivala neka čudnovata znamenja na noćnome nebu. U mjesecu kolovozu kao i u listopadu gledali su uplašeni ljudi cijele rojeve nebeskih krijesnica, koje su poput kiše vrcale po noćnom svodu, a bilo je neobično velikih zvijezda, koje su padale na zemlju uz neku muklu tutnjavu. A jedne noći pojavila se oko mjeseca tri velika kolobara, u kojima se jasno vidio dvostruko veliki zeleni križ. Nekoliko dana kasnije pojavilo se na sjevernom obzorju najprije jasno ružičasto svijetlo, kao da u silnoj daljini bjesni ogromni požar. To svijetlo pretvaralo se pomalo u zelenkasti i modrikasti sjaj, dok konačno nije iščezlo...

Kada su to ljudi vidjeli, još su više bili uvjereni, da je sudnji dan na domaku.

Pod dojmom svih tih glasina i pojava bježali su ljudi u crkve, da ondje u vjeri nađu utjehu i smirenje. Ispovijedaonice bile su pune muževa i žena, koji su suznim očima i dubokim kajanjem ispovijedali svoje grijehe i vapili za milost Onoga, koji jedini može pomoći. Uslijed toga nastalo je u mnogim krajevima poboljšanje. Ljudi nijesu bili više divlji, opaki i nasilni kao dosele. Za neko vrijeme nestalo je kavge, tučnjave, krađa i otimačina, jer se svatko bojao Božje kazne. Nastao je pravi rajski mir i ljudi su bili krotki kao jaganjci. Nitko srećniji od svećenstva, koje je i sa propovijedaonica priznavalo, da je u kraljevstvu nastao Božji mir...

Jednog listopadskog dana šuljao se oprezno oko crkve otaca Dominikanaca u Čazmi neki mršavi čovjek, sav

zarašten čekinjavom prosijedom bradom. Bio je slabo odjeven, a na nogama mu na pol izglodane i poderane blatne čizme. Obilazio je oko crkve i nešto zagledao prema ulaznim crkvenim vratima, na kojima je mali klesar vršio omanje popravke. Klesar je dlijetom i kladivcem marljivo izbijao neki oštećeni lik, koji je resio crkveni ulaz. U nekoliko navrata približio se i opet za korak-dva odmicao onaj bradati neznanac, kao da želi pobliže zaviriti u klesarevo lice... Napokon se približi ponovno ljestvama, na kojima je stajao klesar i podignuvši glavu prema gore upita:

— Ej majstore, nijesi li ti iz Zagreba?

Na taj upit lecnu se malo klesar, zastane u poslu i pogleda sumnjivo u bradatog čovjeka. Njegov glas pričinio mu se nekako poznat. Ali lice nije mu bilo poznato. Nije se mogao sjetiti, da li je toga bradatog i napola odrpanog čovjeka ikada i vidio. Zato siđe sa ljestava, odloži klesarsko oruđe i stane pred došljaka te ga upita:

— Čemu ti to, čovječe, mene pitaš?

Bradonja se malo gorko nasmiješi, pogleda jače u oči klesaru i reče mu:

— Janko, pogledaj me bolje! Nije moguće da me i ti više ne ćeš prepoznati...

— Joža! Joža Dudić! — klikne iznenađeno klesar i pruži mu ruku. — Odkale ti ovdje?

— Trbuhom za kruhom! — odgovori Žablja glava, koja je u klesaru prepoznala svog starog druga Janka Barušu, po zanimanju klesara.

— Čudno mi izgledaš, — nastavi Blatar. — Promijenio si se od onoga dana, kako se ono s tobom desilo na Kaptolu...

— Pst!... Tiše! — odgovori Dudić i stavivši prst na usta dade klesaru znak, da ne govori odviše glasno. A onda potiho nastavi: — Veliš, da sam se promijenio? Gledaj, kakav sam postao u ova dva cigla mjeseca. Bradat, odrpan i ostario! Ne čudi se ni najmanje, kada znadeš, što su oni zločinci iz mene uradili. Ti si bio srećniji. Uspjelo ti je još za vremena strugnuti, dok su mene osudili, iskorbačali i protjerali. Još i danas imam veće rane na leđima. Prokleti bili, što su me izmrcvarili! Ali još

nijesam sustao. Krvavo ću im se osvetiti! — škrgutao je Dudić svojim pocrnjelim zubima te izustio pri tome neku ogavnu kletvu.

— Da, da, ti si gadno nagrajsao, — sažalno će Blatar. — Žao mi te. Kako vidiš, ja sam sada ovdje u Čazmi. Oci Dominikanci zaposlili me na neko vrijeme, da obavim neke popravke na njihovoj crkvi. Kada bi znali za moju prošlost, jamačno bi mi pokazali put u bijeli svijet...

— Reci radije: u crni svijet, a ne bijeli! — upadne Žablja glava svome prijatelju u riječ. — Moj Janko, crni je to svijet, koji ti ne da ni korice kruha, a kamo li čega drugoga. Više sam gladan nego sit! Gdje osvanem, ne znam, hoću li omrknuti ili obrnuto. Kao prebijeni pas skitam se po svijetu nemajući, kuda da sklonim glavu. To ti je moj život od onog prokletog dana, kada su me protjerali iz Zagreba.

— Jesi li što jeo danas? — prekine ga Blatar. — Ako nijesi ja ću zamoliti oca priora,[5] da ti dađe jesti. Dobar je to čovjek i ne će odbiti moje molbe. Dobit ćeš ovdje u samostanu i konaka, pa ćeš se barem jedan dan bolje najesti i pristojnije odmoriti. Reći ću im, da si moj prijatelj, koji putuješ u Požegu. A u večer, kad se sastanemo u mojoj sobici, gdje spavam, razgovarat ćemo više. Ja moram poslije podne raditi, a ti dotle razgledaj mjesto. Prije tjedan dana bilo je ovdje mnogo državne gospode na sprovodu hrvatskog vojvode Kolomana, koji je umro od rana zadobivenih proljetos u bitci s Mongolima tamo negdje u Ugarskoj. Bile su to velike posmrtne svečanosti. Vojvodin kancelar kanonik File održao je veliki govor u slavu pokojnikovu. Šteta, da ga nijesam razumio, jer je govorio crkvenim jezikom. Samo sam čuo od naših otaca, da je vrlo učeno i lijepo govorio. Ukopali su ga evo u ovoj crkvi. Tamo pokraj velikog oltara je njegova raka. Otac prior reče mi upravo jučer, da će vojvodkinja udovica postaviti pokojnom mužu veličanstven spomenik. Govorio sam na ukopu s mnogim ljudima odavle iz okolice, pa mi svi rekoše, da je pokojni Koloman bio dobar i plemenit čovjek.

---

[5] Prior je poglavar ili prvak samostana.

— Plemenit veliš? — upadne porugljivo Žablja glava u riječ Blataru. — Pusti ti to na stranu! Svi su oni jednaki. Bio on vojvoda, bio ban, bio kakav mu drago gospodin, oni svi ne razumiju ili ne će da razumiju sirotinje.

Na te riječi povuče Blatar Žablju glavu za rukav i šapne mu:

— Kao Boga te molim, šuti i ne govori više tako! Ako te čuje koji otac samostanac, pokazat će ti vrata. Ovi ovdje nijesu ništa krivi tvojoj nedaći. Drugo su ovi, a drugo oni tamo u Zagrebu...

— Ti čuvaš svoja leđa! — odvrati dosta ujedljivo Žablja glava Blataru. — Dali su ti malo posla, više jesti i dobro piti, pa si sada njihov. Žao mi je, da sam se u tebi prevario...

— Nemoj tako, — mirio ga Blatar. — Krivo mi činiš! Razumijem te, ogorčen si na one u Zagrebu, pa sada mrziš na cijeli svijet, kao da su ti svi drugi krivi, što si često predaleko zabrazdio...

— Ha! Još ćeš mi i ti dijeliti opomene i savjete! Idi do đavola! Ne trebam ni tebe ni tvojih fratara! Doći će čas, kada ću vam svima zaigrati krvavo kolo! Svi ste lupeži!...

Te Dudićeve pogrde izazvaše Blatara i on ogorčeno dobaci Žabljoj glavi:

— Veći od tebe nijesmo.

— Idem.

— Idi, ako ćeš do nakraj svijeta! Zameo ti se svaki trag! — dobaci ljutito Janko Baruša, okrene leđa Žabljoj glavi i uputi se u samostan na objed, ostavivši Dudića pred vratima.

XII. VEŠELI SVATOVI

Zadnje nedjelje mjeseca studenoga 1241. bila je velika uzrujanost i žurba u kući poštovanog klobučarskog majstora Imbre Gračine. Toga dana slavila se svadba njegove lijepe kćeri Ljerke s mladim zlatarskim majstorom Ivanom Plavdićem.

Već punih osam dana prije same svadbe vrtjele se po Imbrinoj kući razne Ljerkine kume, strine, tetke i ujne,

koje su pomagale revnoj domaćici Barici klati raznu živad te mijesiti i peći dobre i fine kolače. Nekoliko desetaka purana, gusaka i mnogo pari debelih i uhranjenih pilića, kokoši i pijetlova izgubilo je svoje glave. A osim tog brojnog pernatog svijeta zaklao je majstor Imbra i tri debela bravca i nekoliko mladih odojaka. Razumije se, da nije manjkalo ni teletine ni govedine. A tek ona cijela brda kolača od meda, oraha i maka, koja su sama bila dovoljna, da nahrane polovicu gričke djece, zapremila su cijelu Imbrinu komoricu. Jadna Barica tužila se svake večeri, kako je umorna i kako je bole noge od tolikog hodanja ovamo i onamo. Od rane zore do kasne noći neprestano je radila, svuda pregledala, izdavala naloge i određivala, što će se još peći i kuhati, samo da ništa ne uzmanjka na taj veliki dan obiteljske slave.

I majstor Imbra trčao je užurbano po gradskim trgovinama i sâm kupovao razne mirodije, potrebite za pripravu jela. Ponosno je pregledao po kući i oko nje, da li je sve u redu, samo da ne bude s nikoje strane prigovora ni zamjerke, kad u njegov dom dođu toliki ugledni gosti i kićeni svatovi. Dragi Bog nadario ga je prilično zemaljskim obiljem, pa je htio pokazati, čija je kuća masna. Zadovoljno bi sukao svoj prosijedi debeli brk i govorio kumama i tetkama u kuhinji:

— Pazite, da sve bude dobro, fino i tečno. Štogod treba, recite i ne žalite. U mojoj kući naći će se, Bogu hvala, svega.

Ali najveću pažnju priklanjao je tome, da za svatove pribavi što boljeg vina. Sam je s prijateljem majstorom Miškom otišao jednog dana na Okić, gdje su kupili najboljeg starog vina, da bi ga i »sami anđeli pili«, kako je govorio Miško. A i prečasni gospodin kanonik-pojac Stjepan poslao je cijela tri vedra osam godina starog vina iz svoje pivnice. To je bila kapljica određena samo za najuglednije uzvanike, kao što su bili uz strica kanonika gospodin župnik i kapelan svetoga Marka te varoški glavar i neki prisežnici.

Majstor Imbra brojio je dan za danom i bivao sve zadovoljniji, što se više približavao dan svadbenoga slavlja. Jamačno je Imbra bio nestrpljiviji i od same svoje

kćeri i od svoga budućeg zeta u tom očekivanju. A na sâm svadbeni dan već je u svu zoru bio na nogama i natjerivao kuharice, reduše i druge pomagačice, da prostru velik hrastovi stol, da sve bude gotovo i u podpunom redu, kada počnu dolaziti svatovi i prvi uzvanici. Unaprijed je označio mjesta za strica mladoženje, za gospodina župnika i kapelana, za mladence, kumove i djevere. Kako je uvijek bio čovjek od reda, savjestan i točan, tako je i ovom zgodom htio da bude sve spremno i u redu. Za susjede, daljnu rodbinu i druge znance dao je prostrti stolove u donjoj sobi, dapače ispraznio je i svoju prostranu radionicu i veliku komoru, u kojoj je preko zime spremao razni manji gospodarski alat i druge gospodarske sitnice.

I čim se više bližio deseti predpodnevni sat, kada je svatovska povorka imala krenuti u crkvu svetoga Marka, da najprije pribiva svetoj službi Božjoj, a onda da se izvrši obred vjenčanja, bivao je majstor Imbra sve nestrpljiviji. Tek kada je iz daljine čuo tamburaše i egedaše, gdje prate mladoženju u mladenkin dom, malo mu je odlanulo.

— Idu! Idu! — vikao je u kuhinji ženi i redušama. — Jeste li sve zgotovili? Gdje je Ljerka? Da li je spremna?

A pred kućom skupila se sila Gričana i Gričanki, koji se svi sjatili, da vide svatove i mladence, kakvih već davno nije bilo na brdu Griču, i da čestitaju roditeljima i mladencima na sreći i radosti. Dakako da je bilo dosta i takvih, koji su s nekom potajnom zavisti došli gledati to Imbrino slavlje...

Konačno su stigli kumovi i djeveri s mladencem pred Imbrinu kuću. Pratilo ih je veselo potcikivanje i krika gričke djece, koja su oko njih bezazleno i veselo skakutala i divila se mladoženji, koji je u svečanom ruhu s krasnom debelom palicom, urešenom na vrhu srebrnom glavicom, ponosno stupao iza veselih djevera, što su pjevali svatovske narodne pjesme. Pa kada su stupili u dvorište, dočeka ih majstor Imbra radosna lica i ponudi im po starom običaju kruha i soli uz vrč rujnog vina.

Prvi djever pozdravi majstora Imbru krepkim glasom govoreći:

— Hvaljen dobri Isus i sveta Djevica Marija! Čuli smo, čestiti majstore, da u vašoj kući ima djevica Ljerka, koju želi evo ovaj naš vrijedni mladi majstor Ivan uzeti za svoju zakonitu drugaricu. Biste li bili voljni, čestiti majstore, da nam dadete svoju bijelu golubicu?

A Imbra malo zaškilji desnim okom na djevera i odgovori mu ponosno:

— Dobro ste čuli, braćo draga! Zaista u mojoj kući živi takva golubica, kako ste je vi prozvali. Ona je sada još zatvorena u roditeljskom domu i pustit ću je samo onda, ako mi zajamčite, da je onaj, koji je želi odvesti iz moje kuće, zaista čestit i vrijedan.

— Bog i duša, čestiti majstore, da je onako, kako smo rekli. Mladić Ivan je naš čovjek. Za nj svi znadu, da je vrijedan majstor, da se boji Boga i da štuje njegove svete zapovijedi i zakone. Evo ga, tu je! — reče djever i predvede ga pred domaćinu.

— Jesi li ti zbilja voljan uzeti našu kćer za zakonitu svoju drugaricu? Možeš li je izdržavati i imaš li svoj dom, u koji ćeš je uvesti? — zapita ga Imbra.

— Jesam, dragi majstore! — odgovori odlučno mladenac. — Imam i kruha i ruha. Imam krov nad glavom. I ako nije baš veliki i gospodski, ali je moj i čist. Samo mi je još pust, jer nema one, koja bi ga razveselila i oživjela.

— E, ako je tako, onda uđite u ovaj dom, da vam dam svoju dragu golubicu, neka otprhne sa svojim golubanom.

I svatovi uđoše u Imbrin dom. Uto je već i Barica izvela Ljerku, odjevenu u svatovsko ruho. Kada su je svatovi i uzvanici ugledali, ostali su očarani, i usklik udivljenja čuo se iz svačijih ustiju. U lijepom svadbenom ruhu, s bijelim vijencem na glavi, a o tananom struku prekrasnim zlatnim pojasom, koji joj je njezin vjerenik poklonio na dan zaruka, izgledala je kao vila iz davnih priča. Stidljivo je obarala svoje krasne i duboke crne oči i bila je sličnija anđelu nego li zemaljskom biću. Sam debeli kum Miško Kavčić kliknuo je u šali:

— Šteta, da ja nijesam danas mladoženja mjesto našeg Ivana!

— No, — primijeti veseli djever Janko Hudiden, — pitanje je, da li bi ovakav anđelak htio!...

Kad su majstor Imbra i njegova Barica podijelili roditeljski blagoslov srećnim mladencima, koji su skromno pred njih pokleknuli i koji su im u znak zahvale poljubili desnice, krene cijela svatovska povorka u župnu crkvu svetoga Marka, gdje ih je već čekao prečasni gospodin kanonik Stjepan. Bila je to dosele velika rijetkost, da je jedan kanonik sa Kaptola obavljao vjenčanje na brdu Gradecu. Zato je ova svadba imala u očima stanovnika gričkih još veći ugled. Biranim riječima i dubokim ganućem oslovio je sijedi kanonik lijepe mladence i zaželio im sveti blagoslov Svevišnjega, trajnu sreću te mir u domu i dušama. Svima prisutnima orosile se oči suzama, jer već odavna nijesu u svojoj župnoj crkvi čuli tako lijepe i umne riječi prigodom vjenčanja.

A kada su se svatovi nakon svete mise i obavljenog vjenčanja vraćali iz crkve u mladenkin dom, zavladalo je još veće veselje. Cio crkveni trg odjekivao je od cilika tamburica i svirke dubokih egeda. Podcikivanje prolamalo je uzduh, a narod je dovikivao srećnim mladencima:

— Bili srećni i blagosloveni!

— Bog vam dao svako dobro!

— Ah, kako je divna mladenka kao vila! — klicali su drugi.

— Zaista krasan par, da se ljepši ne može poželiti! Toga već davno nije bilo na Griču.

Dan je bio divan i sunčan, kao da se i samo nebo radovalo nad srećom ovo dvoje mladenaca, koji su pred licem Božjim sklopili vezu vječne ljubavi.

Pa kada je mladi zlatar drugog jutra doveo u svoj tihi dom svoju novu gospodaricu, utisnuvši joj na koraljne usnice vrući cjelov sreće i velike ljubavi, reče joj blaženo:

— Ljerko, sada je ovo tvoj novi dom. Dobro mi došla u njega i budi i njegov i moj anđeo sreće i mira! Odsele budi samo moja grička rožica!...

A ona ga srdačno i nježno zagrli i smiješeći odvrati:
— Bilo, Ivane, kako si rekao!... Ja sam tako srećna!...

Još dugo sjećali se poštovani Gričani te svadbe. Samo u zlobnom srcu stare Jage Leginove nakupio se toliki jed, da je nekih desetak dana ležala u krevetu od srdžbe, što se njezina osvetna nakana tako jadno izjalovila.

XIII. U MONGOLSKOM TABORU

Zima od godine 1241. na 1242. bila je tako strahovita, kakve već dugi niz godina nije bilo. U kraljevstvu je hrvatskome bilo i staraca sa devedeset i više godina i svi su tvrdili, da nijesu zapamtili takve zime. Već je minula jesen bila neobično hladna i naviještala nevolju i studen. Stari ljetopisci zabilježili su, da su jadne sitne ptičice od prevelike studeni u lijetu mrtve padale iz zraka, a ogromna su jata gladnih crnih vrana i gavranova kao kakve aveti neprestano prelijetala povrh smrznutih ravnica i poljana i očajno graktala. Mnogo se ljudi te godine smrzlo što od zime što od gladi. Visoke naslage snijega pokrivale su nadaleko i široko ravnice, šume i planine. Pa i divlje zvijeri, koje su navikle na studen, padale su ili iznemogle i ostale ležati u dubokome snijegu. Svi su se potoci i sve rijeke od prevelike studeni zamrzle, te su ljudi s konjima i saonicama bez ikakve bojazni prolazili preko njih. Tko baš nije morao izilaziti iz kuće, stisnuo se oko tople peći ili ognjišta i ondje prospavao ne samo duge zimske noći, već i dobar dio dana. U šumama su se od prevelike zime raspukla stabla, a od debele su se naslage snijega neprestano lomile stare grane na stoljetnim hrastovima i bukvama tako, da je bilo vrlo opasno prolaziti šumom. Bilo je, kao da je sav život zamirao.

Isto takva zima polegla je i povrh prostranih ugarskih ravnica, na kojima je Batu-kan, gospodar »Zlatne horde«, imao svoj tabor. Mongoli nijesu mnogo marili za tu žestoku zimu, jer su se već od najmanjeg djetinjstva bili privikli i na studen i na vrućinu po dalekim i silnim azijskim stepama, na svojim su hitrim malim

konjićima odolijevali svakoj nepogodi. Snježne mećave nijesu im nimalo smetale niti ih spriječavale u njihovim ratnim pohodima. Oni su bili prava djeca prirode, kojoj su u svakoj zgodi prkosili i s njome se odlučno hvatali u koštac. Pod svojim pustenim jurtama oni su uz velike vatre, koje nijesu nikada ugasle, bili srećni i zadovoljni više nego drugi narodi u svojim kućama i kolibama. Odani dosta piću bili su sretni, ako su imali obilje kiselog kobiljeg mlijeka te kuhanog ili pečenog konjskog mesa, koje je moralo biti jako osoljeno. Kada nijesu ratovali, glavna im je briga bila, da se dobro najedu i da se onako preždérani izvale na konjske i volujske kože te tako prospavaju dane i noći. Ali znali su i trpjeti i glad i žeđu, kada su ratovali. I po dva i tri dana ne bi založili, ali su se uza sve to borili neustrašivo i hrabro. Pred očima im je bio samo jedan cilj, da osvoje cijelu Aziju i Europu, i da njihov kakan bude gospodar svih naroda i svih država. Za taj cilj bio je spreman svaki i posljednji Mongol položiti svoj život.

Nekog se vrlo studenog zimskog jutra Batu- kan protezao ugodno u svom velikom toplom šatoru po volujskim kožama i o nečemu razmišljao. Uto stupiše u jurtu kanovi Subutaj i Džebe i rekoše:

— Batu, vedro nebo naše! Čas prije stigao je u naš tabor glasnik Kasaru i javlja, da se na svom putu namjerio na nekog bijelog čovjeka koji je došao s one strane velike rijeke i koji bi želio s tobom govoriti, jer ti ima priopćiti važnih vijesti:

— Iz kojega je kraja došao? — upita Batu-kan zijevajući.

— Odnekale ozdola sa strane, koju mi označismo crvenom,[6] — odgovori Subutaj.

— Veliš, da donosi važnih vijesti? — opet će Batu-kan i digne se s ležaja.

— Tako tvrdi glasnik Kasaru, — primjeti Džebe.

— Dovedi mi onda Kasaru! — zapovjedi Batukan Džebi.

[6] Mongoli su strane svijeta označivali bojama i to: jug crvenom, sjever crnom, istok modrom, zapad bijelom a sredinu ljubičastom.

Za čas ušao je u kanovu jurtu mlad Mongol, koji je baš bio stigao sa svog izvidničkog puta. Bio je glavni glasnik Batu-kanove vojske i kao takav nosio je ime »strijela«. Glasnik »strijela« bio je sveta osoba. I najviši knez morao mu se maknuti s puta, čim je čuo zveket praporaca na njegovu konju, a ako je ovaj iznemogao, morao mu je dati svog najbržeg konja. Glasnik je jurio danju i noću kroz stepe i daleke ravnice. U malo dana morao je prevaliti udaljenosti, za koje je obični putnik trebao često i po više tjedana.

— Kakve si vijesti donio? — upita Batu-kan glasnika.

— Svakojake, — odgovori glasnik. — Ali čini mi se, da će najvažnije biti one, koje bi ti imao priopćiti neki čovjek, što sam ga doveo k tebi. Molim te, primi ga, jer meni je tek nešto samo natuknuo. Jedva smo se sporazumjeli.

Batu-kan zapovjedi brzo:

— Uvedi ga!

»Strijela« iziđe iz jurte i za nekoliko trenutaka uvede čovjeka mršava, umotana u krpe i stari poderani kožuh. Sav prozebao stajao je došljak i plaho se ogledao po kanovoj jurti. Kako nije znao mongolskog jezika, morali su najprije potražiti tumača, pa kada je tumač došao, reče mu Batu:

— Pitaj ga, što želi i odakle je.

Tumač se stavi u sporazum s došljakom, koji stade pričati:

— Ja sam iz dalekih donjih strana, tamo s juga iz zemlje, koja se zove Hrvatska. Došao sam do moćnog Batu-kana, da ga upozorim, da se kralj Bela nalazi sada u Hrvatskoj, u gradu, koji se zove Zagreb. Čuo sam, da moćni kan traga za kraljem Belom. Da kanu olakšam njegov napor i traženje, došao sam, da mu to priopćim. Oni tamo niti ne slute da sam ja odlučio prokazati sadašnje kraljevo zaklonište....

Kada je tumač Batu-kanu preveo došljakove izjave, on se nešto zamisli, nekoliko se puta prošeta po svojoj jurti, a tada stade pred neznanca i upre u njega svoje male crne oči s tolikom pronicavošću, da je taj u svojoj

duši protrnuo, a dah mu na čas zastao. Batu-kanov pogled bio je strašan, probadao je kao najoštriji bodež.

A tada oštro dobaci:

— Neka reče, što ga je nagnalo, da prokaže svoga kralja? Neka govori čistu istinu, jer ću ga inače svezati našim konjima za repove i živa ga rastrgati!

Tumač ponovno prevede došljaku kanovu prijetnju, na što ovaj odlučno izjavi:

— Što rekoh, istina je. Kralj Bela je sada u Zagrebu i osjeća se ondje vrlo siguran. Prokazao sam kraljevo boravište zato, jer su me njegovi ljudi po njegovim zakonima nedužna protjerali iz zemlje. Dapače su me i strašno zlostavili. Ako moćni Batu-kan sumnja u moje izjave, može se na svoje rođene oči uvjeriti na mojim leđima, koja su još danas ranjava i krvava.

Pri tim riječima stade skidati sa sebe stari otrcani kožuh, kojim je bio zaogrnut.

Sva trojica, Batu-kan, Subutaj i Džebe uvjeriše se, da je tako, kako je taj neznani čovjek tvrdio.

— A zašto su ga tako kraljevi ljudi izmrcvarili? — opet će Batu-kan.

— Ni za što! Prigovarao sam njegovim ljudima, kako su nevrijedni i da su lupeži. Zato sam bio tako teško kažnjen....

— Dobro, — reče Batu. — Sporazumit ću se s mojim ljudima i stvorit ćemo zaključak, hoćemo li potražiti ugarskoga kralja u njegovu sadanjem skrovištu. A ovoga mi čovjeka dobro čuvajte, jer ćemo ga i te kako trebati. Tebe, Subutaju, činim odgovornim za njega. Dajte mu, da se najede i napije. Izgleda kao gladna godina. Osim toga obucite ga u nove kože, da mu ne bude zima...

Kada je Batu-kan ostao sâm u svojoj jurti, duboko se zamislio. Vijesti, koje mu je donio neznani čovjek, vrlo su važne. Došao mu je kao naručen. Već nekoliko mjeseci šalje na sve strane uhode i izvidnice, da pronađu, gdje boravi kralj Bela, ali sve uzalud. Nikako nije mogao ući u trag ugarskom kralju. Samo je to doznao, da ga nema više u Austriji. Odonda mu se zameo

svaki trag. I evo sada dolazi ovaj bijeli čovjek i prokazuje mu, gdje se nalazi dugo traženi kralj.

I još istog dana sazove u svoju jurtu »kurultaj«, to jest veliko vijeće svih kanova, begova i zapovjednika njegovih »tumana« i »gurana«,[7] da se s njima posavjetuje i konačno odluči za daljnju vojnu. Pa kada su se poglavice i zapovjednici njegove »Zlatne horde« sakupili u njegovu šatoru, on im progovori:

— Vi, moji vjerni vojvode, svaki nalik uz mjesec na čelu vojske! Vi, dragulji Temudžinove krune! Vi, središte zemlje! Vi, nepokolebivi kao stijena! Vi, koji me s mojom vojskom okružujete kao silni zid, vama upravljam ove moje riječi. Poslušajte!

Na taj Batu-kanov nagovor svi ustadoše sa svojih prostirača i duboko se pokloniše gospodaru »Zlatne horde«, a tada opet posjedaše na prijašnja mjesta.

A Batu-kan nastavi:

— Javljam vam radosnu vijest, da sam dočuo, gdje se sada nalazi ugarski kralj Bela, koga smo toliko tražili. Vječno plavo nebo smilovalo mi se i poslalo mi bijelog čovjeka, kojega je doveo u naš tabor naša vjerna »strijela« Kasaru. Taj čovjek priopćio mi je, da je Bela sada tamo dolje na jugu, u nekom gradu, koji je »za grebom.« Ako se podignemo, naći ćemo ga tamo. Bijeli čovjek vodit će nas i pokazat će nam daljnji put. Jeste li za to, da potražimo ugarskoga kralja?

— Jesmo! Jesmo! I to odmah! — vikali su kanovi i orluci oduševljeno.

— Dobro! — opet će Batu-kan. — Kako je jaka zima, lako ćemo sa našim konjima preko zamrznutih rijeka i potoka. Započeto djelo moramo nastaviti i sretno dovršiti. I kao što je nestalo ugarskog kraljevstva, tako mora nestati i onoga tamo preko one velike rijeke. Tebi, naš Kadane, kao prokušanom i opreznom ratniku povjeravam ovu važnu zadaću, a ja ću s drugim dijelom naše vojske udariti na desnu obalu rijeke Dunava. Sad je hora, da daljnjim našim pobjedama ovjenčamo naš

[7] »Tuman« zvala se u mongolskom jeziku divizija, a »guran« pukovnija.

»tug«, bijeli plemenski stijeg. Na njemu je uvezen sokol kao znak naše brzine i smjelosti te crni gavran kao trepet onima na koje se podigosmo. Prije nego što pođemo na daljnju vojnu u nove nepoznate zemlje, velim vam ovo: Budite složni kao prsti na ruci, a u času navale budite kao sokol, koji se ruši na plijen. Kad je doba igre i zabave, rojite se kao mušice, a kad plane boj, nahrupite na neprijatelja kao orao na svoj plijen!

A kan Subutaj kao najugledniji po časti iza Batua odgovori:

— Budućnost će opet pokazati, što možemo ili ne možemo. Duh, zaštitnik našega vladara, jedini zna, da li ćemo izvršiti svoj zadatak.

Nakon tih riječi podiže se cijeli kurultaj na noge. Svi iziđoše pred Batu-kanovu jurtu, da izmole od Menke-Kökö-Tengrija, to jest od »vječno plavoga neba«, novu pobjedu.

Batu-kan kao prvi odriješi svoj pojas, prebaci ga oko vrata u znak poniznosti, natakne šubaru na šaku, devet puta poklekne, izlije na zemlju nekoliko kapi kumisa i zavapi očima uprtim spram neba:

— O, ti vječno plavo nebo, ti Menke-Kökö-Tengri, usliši molitvu našu i daj nam novu pobjedu kao i uvijek dosele!

Iza toga stavi opet šubaru na glavu, opaše se pojasom, kako to dolikuje slobodnom Mongolu, i vrati se u svoju jurtu...

Tim činom bio je dan znak, da se mongolski tabor diže na noge i spremi za daljnju vojnu. Pa kada su kanovi i orluci objavili tumanima i guranima, da se spreme za polazak, nastalo je u redovima mongolskih bojnika neopisivo raspoloženje. Odmah su pošli po konje i stali ih sedlati, tjerali su goveda na okup i vezali ih za kola, na kojima su bile postavljene mnogobrojne jurte. Pod tim su jurtama stariji Mongoli pošli na put, a mlađi su zajahali svoje male hitre konjiće.

Dok se sve ovo zbivalo u Batu-kanovu taboru, bijeli je čovjek mirno sjedio u jednom šatoru i hranio se kuhanim konjskim mesom, koje je upravo pohlepno derao zubima i zalijevao kumisom. Pijući kumis malo se nad

njim gadio, jer takvo piće nije još nikada dosele okusio, ali je nečim ipak morao ugasiti žeđu, koja ga je počela mučiti, jer je meso bilo upravo presoljeno i zaliveno nekim mirodijama, koje su silno podražavale na pilo. Hraneći se mongolskom konjetinom razmišljao je u sebi ovako:

— Čas moje osvete je nastupio. Zločinački Kaptol i Gradec osjetit će kaznu, koju sam im spremio preko Batu-kana. On će biti moj osvetnik, a ja ću njegovim četama pokazati put do njih, pa neka ih satare i sravni sa zemljom, da više nikada ne budu mogli takvog siromaka, kao što sam ja, kazniti onako okrutno kao mene... Istina, kralj Bela nije mi ništa skrivio. On me nije po svojim sudovima osudio, već je to bila osuda kaptolskoga suca, ali ja sam se morao poslužiti tom smicalicom pred Batu-kanom. Da sam mu rekao golu istinu, da me je osudio kaptolski sud, Batu ne bi imao smisla niti volje, da se zbog mojeg slučaja diže na jedno neznatno gnijezdo, kao što je Kaptol ili Gradec. Ali, kada sam mu rekao, da je kralj u Zagrebu, onda sam bio duboko uvjeren, da ne će krzmati, da pođe za njim u potjeru. Sad sam podpuno zadovoljan, jer sam postigao svoj cilj...

Ovako je umovala nesrećna Žablja glava u mongolskom taboru i sama pred sobom opravdavala svoj podli i izdajnički čin. Njegova rutava savjest nije se ni najmanje bunila, da na svoju rođenu domovinu valja strahovitu nevolju, koja će nanijeti toliko zla zemlji, koja ga je rodila i koja ga je na svoju nesreću i sramotu odhranila. Za sitnu trenutačnu osvetu Kaptolu i Gradecu on će žrtvovati tisuće i tisuće života muževa, žena i nejake djece, koji će biti poklani od divljih mongolskih horda. U duhu je sam izmišljao muke, kojima će mučiti u prvome redu kaptolskoga suca i sve one kaptolske pandure, koji su prisustvovali njegovom suđenju. Osobito je spremao najstrašniju osvetu onoj dvojici pandura, koji su ga bičevali. Za njih mu nije bila dosta teška niti najokrutnija kazna, koju im je namijenio u svome srcu. S takvim osvetničkim grozotama toliko se zanio, da je sam sobom poluglasno razgovarao govoreći:

— Žive ću ih rezati komad po komad, i to ovom svojom vlastitom rukom. Neka na sebi iskušaju, kako je meni bilo, kada su me bičevali. A i onima gore na brdu Gradecu spremit ću također grdnu poparu!

I u taj čas sjeti se najednom zlatareve mlade žene Ljerke, za kojom je uzaludno hodao i potajno mnogo uzdisao.

— E, i ta će ptičica doći u moj kavez! Bit će i ona pitomija!

U tim osvetničkim razmišljanjima prekine ga najednoć tumač, koji uđe i reče:

— Spremi se! Zove te ugledni kan Subutaj. Bit ćeš njegov pratilac i kazivati ćeš našoj vojsci put u zemlju, iz koje si došao. Budi oprezan, jer inače teško tebi, ako si nakanio našu vojsku zavesti u kakvu stupicu. Veliki Batu rekao ti je jutros, da će te za konjske repove razderati, ako si lagao.

No Žablja glava mirno odgovori cereći se zlobno:

— Grožnja nije potrebna, jer ja sam ionako u vašim rukama. Svoju riječ održat ću vjerno, jer je i meni samome do toga, da uhvatite kralja Belu. Veliki Batu-kan bit će mi i te kako još zahvalan, da sam mu kralja ugarskoga predao u šake.

Konačno podigao se cio mongolski tabor na noge. Sve je spremno čekalo Batu-kanovu i Subutajevu zapovijed za polazak. Još prije toga obišla su oba kana veliki i prostrani tabor, da se na svoje oči uvjere, da li su sve čete potpuno spremne za odlazak na vojnu.

U času polaska pitao je Batu-kan kanove i orluke, neka mu reknu:

— Što je najveći užitak u čovječjem životu?

Svi se stadoše natjecati za odgovor. Kan Subutaj reče:

— Lov!

— Hajka na divljač! — ustvrdi Muhuli.

Batu-kan na to upravi upit mladom orluku Ugedaju:

— A što ti veliš?

Ovaj se na čas zamisli i odgovori:

— Dični Batu, ja držim, da je najveći užitak juriti na konju i sa sokolima poći u lov!

— Ne! — prekine ga orluk Togrul. — Najljepši užitak

je borba pojedinca čovjeka protiv divlje zvijeri! Tako sam barem ja iskusio u svom dosadanjem životu.

Svi kanovi i orluci uprli su svoje radoznale poglede u Batu-kana, kojemu su na licu čitali, da ga njihovi odgovori nijesu zadovoljili, tek kod odgovora Togrulova kao da mu se oko ustiju pojavio jedva primjetljivi smiješak. Kada su se tako svi obredali, digne on ponovno glavu i reče:

— Pamtite! Najveća je sreća u čovjekovu životu: pobijediti neprijatelja i goniti ga pred sobom. Zajahati njegove konje i oteti mu sve, što je imao. Gledati zaplakane one, koji su mu bili mili, a žene mu i kćeri pritisnuti na svoje grudi. Držim, da ste me dobro razumjeli. Prema tim se riječima vladajte na vojni, kojoj idete ususret!

I svi jednodušno povikaše:

— Razumijemo i držat ćemo se tvojih uputa. One će nam biti tvoja sveta želja i zapovijed.

Dok se to zbivalo na dalekim i prostranim ravnicama Ugarske, kralj se Bela spremao na odlazak iz Zagreba. Skupio je oko sebe najodličnije velmože hrvatskoga kraljevstva na vijećanje, te su mu svi savjetovali, neka što prije sa svojom pratnjom ostavi gornju Hrvatsku i neka krene na dobro utvrđeni grad Klis u Dalmaciju, gdje mu je već boravila žena-kraljica s malim kćerkama Katarinom i Margaretom. Iz dana u dan bila je bojazan sve jača i opravdanija, da će Mongoli provaliti u Hrvatsku i ondje potražiti kralja.

Kralj je uvidio opravdanost njihove bojazni, pa je zaista ostavio svoje dosadanje zaklonište u Zagrebu i krenuo put Dalmacije ponijevši sobom krunu svetog Stjepana i ostale krunske dragocjenosti, koje je još za vremena dao dopremiti iz krunidbenog Stolnog Biograda, gdje su se obično čuvale.

Biskup Stjepan Babonić upravo je zadovoljno odahnuo, kada je kralj ostavio Kaptol. Kao da mu se s grudiju odvalio teški kamen, tako mu je najednom odlanulo. I zato je rekao nekim svojim kanonicima:

— Otišao je! Neka ga Bog štiti! A mi ćemo onako, kako znamo i kako možemo. Ja sam uvjeren, da će nas

Gospodin čuvati od zla i nevolje! Ali časna braćo u Kristu, već je Gospodin naš uoči svoje muke rekao svojim učenicima: »Bdijte i molite se da ne padnete u napast!« Bdijmo i mi i molimo se i spremajmo se za najgore!...

XIV. CRNI BOŽIĆ

Osvanuo je i najveći kršćanski blagdan rođenja Kristova. Blagi je to i sveti dan u godini, kojemu se od srca raduje svaka kršćanska duša. S tim uzvišenim blagdanom povezano je već od najranije mladosti toliko dragih i svetih uspomena, koje ostaju kroz cio čovječji život neizbrisive. Možda u nijednom narodu nema toliko lijepih narodnih običaja, koji su usko povezani s blagdanom rođenja Božanskoga Spasitelja, kao što je to baš u narodu hrvatskome. I veliko i malo, staro i mlado, bogato i siromašno, sve hrli betlehemskoj štalici, da u dubokoj poniznosti i svetom ganuću iskaže svoj poklon Onome, koji je u prilici malog nedužnog djeteta došao u ovu suznu dolinu, da joj donese mir i ljubav. Da, mir i ljubav, što je ispaćenom čovječanstvu i te kako potrebno. Kako je uzvišena ona tajinstvenost svete Badnje noći, kada narod hrli u skromne seoske crkvice i u velike katedrale, da molitvom i pjesmom čista srca i čiste duše zapjeva onu anđeosku betlehemsku pjesmu: »Slava Bogu na visini, a mir ljudima u nizini, koji su dobre volje!«

Kako bi bilo divno na ovoj ispaćenoj grudi, kada bi svi narodi razumjeli pravi sadržaj i svu dubinu te anđeoske pjesme. Koliko bi se uštedilo muka, nevolja, briga, krvi i suza ljudskome rodu, kada bi svaki tražio mir duše i iskazivao Kristovu ljubav spram brata svojega! Ali nažalost uvijek se nađe onakvih, kojima je duša i srce otrovano zlobom, himbom, mržnjom i osvetom. I dok je takvih, nema pravog mira na zemlji. Uzalud takvi ustima pjevaju anđeoski pijev, kada im je srce i duša daleko od toga...

I poput tolikih pobožnih kršćanskih duša u hrvatskome kraljevstvu i stanovnici staroga Zagreba iskreno se poradovaše rođenju Kristovu. Pod starim slamnatim

krovovima na brdu Griču kao i pod onima u Laškoj Vasi i biskupskom Kaptolu orila se puna srca i vesele duše ona stara hrvatska božićna popijevka:

U se vreme godišća
Mir se svetu nazvešća,
Porođenje detića
Svete Deve Marije.
Lepe pesme spevaju,
Da bu človek vu raju
Svetom Devom Marijom...

Ali jamačno u ni jednoj kućici na Griču nije ta pjesma pjevana s tolikim žarom, oduševljenjem i pobožnošću, kao što je to bilo u kući čestitoga majstora Imbre Gračine. Na svetu Badnju večer skupila se oko njegova poštenog majstorskog stola i njegova djeca Ljerka i zlatar Ivo, da u zajedničkoj ljubavi proslave sveti Božić. Prvi je to Božić bio ovo dvoje mladih bića, koja su jedno drugom prije mjesec dana prisegli pred Božjim žrtvenikom ljubav i vjernost do groba. Bio je sretan Božić, jer su ga njihove mlade duše ove godine slavile s većim mirom i zadovoljstvom nego prijašnjih godina. U punom skladu srdaca upirali su oči u zelenu božićnu granu, koja je bila zataknuta za starom hrastovom gredom povrh prostrtog božićnog stola. Bila je okićena darovima Božje prirode, rumenim jabučicama, orasima i lješnjacima, koji su visjeli na domaćem koncu i pomalo se vrtjeli od strujanja toplog zraka, koji je s posebnom ugodnošću napunjao cijelu prostranu sobu. A ona zlatno-žuta slama, razastrta po cijeloj sobi, ugodno je šuštala pod njihovim koracima, kada su hodali po sobi. Vrijedna domaćica Barica pobrinula se, da na stolu bude i lijep pšenični kruh i medeni kolač sav iskićen jabukama. Nije uzmanjkalo na stolu ni žita ni kukuruza, a pod bijelim stolnjakom našlo se i nešto srebrnog novca, da obilje bude podpuno. Pa kada je majstor Imbro unio u sobu debelu upaljenu božićnu voštanu svijeću i rekao: Hvaljen Isus i sveta Djevica Marija, koja nam je porodila dragoga Isusa! — tada je u kući nastalo božićno slavlje.

Presretni Ivan zagrlio je svoju lijepu mladu ženicu i darivao je zlatnim križićem, koji je potajice izradio za

nju u svojoj radionici i kojim ju je sad iznenadio. Cjelov sreće i pravog kršćanskog mira zaokupio je njihove mlade duše, koje su u toj svetoj Badnjoj noći bile jamačno najsrećnije na cijelom Griču. A majstor Imbra namigivao je zadovoljno svojoj Barici govoreći joj tiho:

— Jesi ih vidjela, stara!? Tako smo i mi nekoć slavili prvi naš zajednički Božić, — i pri tome zaronili su oboje na čas u one lijepe prošle dane svoje mladosti.

— Moj Imbra, davno je to bilo! — uzdahne Barica.

— Ako je i davno bilo, ipak se toga i ove večeri još uvijek živo i ugodno sjećamo, — odvrati majstor i pozove djecu, da svi skupa sjednu za obilati stol i da započnu s večerom.

Imbro, koji je cijelog dana zajedno s Baricom i djecom strogo održavao badnjački post, vrlo se obradovao, kada je ugledao, gdje njegova Barica u velikoj zemljanoj zdjeli nosi tečnu i masnu riblju čorbu, koju je on nada sve volio. S posebnim užitkom zagrabio je velikom kositrenom žlicom u zdjelu i redom svima prisutnima stavljao u tanjure bijelu somovinu i krapovinu govoreći zadovoljno:

— Bog vam, djeco, blagoslovio ovo dobro jelo! Uživali ga u slasti i radosti i sjećali se ugodno i u najvećoj starosti svoje prve Badnje večeri!

A mladi zlatar držeći zagrljenu svoju dragu ženicu odvrati svome tastu:

— Blagoslovio mladi Kralj i vama i našoj dragoj mamici!

I tako su u miru, zadovoljstvu i svečanom raspoloženju čekali, dok ih zvona crkve svetoga Marka ne pozovu na ponoćku, da u hramu Gospodnjemu uz ostale brojne sugrađane i oni iskažu prvi poklon novorođenom Kralju.

Divna je bila ta Badnja noć. Debeli snijeg pokrivao je na daleko cijeli dragi kraj. Puni mjesec prosipao je po vedrom zimskom nebu svoje tajanstvene zrake, koje su onom neizmjernom snježnom pokrivaču podavale osobiti čar. U daljini dizale se iz gustog snijega stoljetne tamne šume, a dolje se u ravnici ljeskao debeli led na smrznutoj Savi, oko koje su stare kvrgave vrbe sablasno stojale kao vjerni stražari. I nedaleka je gora Medvednica svojom

snježnom bjelinom podavala u toj svetoj noći posebni čar i ljepotu cijelome Griču i svemu njegovu okolišu. A kako je bila čarobna slika staroga Griča! Iz visokih snježnih naslaga izranjale su gričke kućice, sve rasvijetljene ove uzvišene noći. Povrh njih dizao se u vedru zimsku noć sivkasti dim i gubio se visoko gore u uzduhu. Grički građani, umotani u debele suknene kabanice, a imućniji i u lisičja krzna, veselo su se žurili u crkvu svetoga Marka, da što prije zapreme bolje mjesto, te budu što bliže velikom žrtveniku. Pod njihovim oštrim i odmjerenim koracima škripao je debeli snijeg i hvatao se njihovih čizama. Iz svih dijelova Griča hrlili su ljudi u Božji hram, a susrećući se veselo su se pozdravljali dovikujući jedan drugome:

— Kume, prijatelju, sretan ti bio sveti Božić!...

Pa kada je gospodin župnik sa žrtvenika povišenim glasom zapjevao »Slava Bogu na visini«, cijela je crkva veselo zapjevala:

U se vreme godišća
Mir se svetu nazvešća,
Porođenje detića
Svete Deve Marije...

Staru tu božićnu hrvatsku pjesmu pjevali su svi sa svetim ganućem. Pjevali su je pradjedovi, djedovi, očevi i matere njihove, od kojih su ih predajom naučili, pa su je i oni s istim zanosom pjevali ove svete noći i učili svoju djecu i unučad za daljnja pokoljenja. U toj drevnoj pjesmi bila je sadržana njihova živa vjera, njihova velika ljubav i beskrajno pouzdanje u mladoga Kralja, vječnog Gospodara neba i zemlje.

A stara zvona crkve svetoga Marka svojom su skladnom zvonjavom pratila veselu božićnu pjesmu gričkih građana. Daleko u vedru zimsku noć razlijegao se njihov svečani glas i pomalo se gubio u savskoj ravnici i tamo pod podnožjem šumovite Medvednice. Grič je ove Badnje noći bio pun dostojanstva i svetog raspoloženja. A tomu dostojanstvu pridružila se ozdola s lijeve strane potoka Cirkvenika, sa biskupskog Kaptola, isto takva svečana zvonjava zvonova crkve svete Marije, u kojoj je sam

prečasni gospodin biskup Stjepan Babonić služio svetu ponoćnu službu Božju. Veliki svećenik naroda hrvatskoga prikazao je novorođenome Kralju skrušenu molitvu za sreću i dobrobit onoga naroda, iz kojega je i sam nikao. Molio je pobožno za rođenu grudu svoju, da je Božansko Djetešce blagoslovi i od nje odkloni svaku nesreću. Pa i ako je ne bi mogao minuti gorki kalež mongolski, neka taj kalež ne bude previše čemeran, da bi ga narod njegov mogao iskapiti upravo do dna. Neka sjaj betlehemske zvijezde potamni i pomete puteve azijatskoj nemani, da doživi baš na hrvatskome tlu svoj podpuni poraz...

Dok su tako Gričani i Kaptolci u svetačnom raspoloženju slavili rođenje Božanskoga Djetešca, dotle su Batu-kanove nepobjedive čete na sam sveti Božić prešle preko zaleđenog Dunava, provalile u Slavoniju i stale u prah, pepeo i pustoš pretvarali sve krajeve, kojima su prolazili.

Jauk, lelek i užasno zaprepaštenje nastalo je među pučanstvom. Bijedni je narod na sam uzvišeni božićni dan ostavljao božićne stolove i domaća ognjišta te u divljačkom strahu poput zvijeri bježao u obližnje šume i planine, da spasi goli život. Batu-kanove pobjedničke čete strogo su se držale njegove odredbe i nauke: »Da je najveća sreća u čovječjem životu pobijediti neprijatelja i goniti ga pred sobom. Gledati zaplakane one, koji su mu bili mili, a žene mu i kćeri pritisnuti na svoje grudi...«

Pred krvi žednim Kadanom jahao je Jozo Dudić, koji je predvodio mongolsku vojsku. Mirno i ravnodušno promatrao je mongolska pustošenja. Ni najmanje ga nije dirala nevolja vlastitog naroda. Njega je vodila samo jedna jedincata želja, da što prije stigne do Zagreba, kao svojem jedinom i konačnom cilju, i da ga što prije vidi spaljena i porušena. I zato mu se često činilo, da mongolska vojska previše polako napreduje, pa je zamolio Kadana, da svoj pohod na Zagreb što više ubrza. Pa kada su Mongoli već stigli do Čazme, koju su spalili te razorili još svježi grob hrvatskoga vojvode Kolomana, koji je tek prije tri mjeseca bio ukopan u crkvi čazmanskih dominikanaca, bio je već zadovoljniji, jer mu je Zagreb bio na domaku... Ponovno su ga svega zaokupile osvet-

ničke misli i želje, kako će izvršiti svoju osnovu. Žablju glavu vodila je mržnja i osveta, da vidi razoreni Zagreb i da se tako krvavo osveti svima onima, koji su ga osudili na sramotnu kaznu bičevanja i izgona iz grada. Kad je napokon iz daljine ugledao brdašce, na kojem je stajao Gradec, srce mu neobično zakucalo od milja i radosti.

— Evo me opet k vama, vi ogavni grički i kaptolski kramari! — klicao je u duši svojoj. — Protjerali ste me prije nekoliko mjeseci iz svoje sredine kao najgoreg zločinca i rekli ste mi, neka se nikada više ne usudim doći, jer ćete mi skinuti glavu... Hahaha! Unatoč vašoj prijetnji ja se vraćam, da vam vratim milo za drago. Strepite preda mnom, jer moj će sud i osveta biti strašnija, nego što je bila vaša!...

A tada se okrene kanu Kadanu, pokaže u daljini Gradec i ispod njega Kaptol te mu reče pun zadovoljstva:

— Eno tamo je naš cilj. U tome gradu živi kralj Bela.

Čuvši Kadan te riječi zaustavi na čas svoje čete, sazva sve orluke i zapovjednike svojih tumana i gurana i upozori ih:

— Ovaj čovjek veli, da smo na cilju. Eno tamo pod onim brežuljkom živi ugarski kralj... Srčano i hrabro naprijed! Kralja moramo pošto poto živa uhvatiti, da ga u slavlju dovedemo našem velikom Batu-kanu, gospodaru Zlatne horde i najvećem unuku velikog i nezaboravnog kakana Temudžina! Naprijed!...

I strašna mongolska bujica pojuri s divljačkim bijesom naprijed, a pred svima Žablja glava srećna i zadovoljna kao nikada dosele u životu...

*

Mlađi zlatar i njegova Ljerka baš su objedovali svoj skromni objed, kada je na njihova kućna vrata stupio starac kanonik sav usopljen i vrlo uzrujan.

Ljerka žurno priskoči kanoniku, poljubi mu desnicu i zabrinuto zapita:

— Prečasni striče, što vas nosi k nama na Grič? Izgledate zabrinut i uzrujan...

— Djeco draga, zlo je! Veliko zlo! — i pri tim riječima sjedne na obližnju klupu.

A kad je za čas odahnuo, nastavi opet:

— Da, djeco, zlo, veliko zlo. Mongoli su provalili u Hrvatsku. Na sam sveti Božić prešli su preko zaleđenog Dunava i sada haraju, robe i pale po Slavoniji. Druga je njihova vojska prešla opet preko Drave i uništava plodnu Podravinu. Čini se, da će se te obje vojske negdje pred Križevcima ili pred našim Zagrebom sjediniti i navaliti na nas.

— Za ime Božje, što će biti iz nas! — zalomi Ljerka očajno rukama i sva blijeda uhvati se za glavu.

— Umiri se, dušo! — stade je Ivan tješiti. — Nemoj odmah očajavati! Uzdajmo se u dobrog Boga i ne će nam se ništa dogoditi.

Premda je mladi zlatar govorio te utješljive riječi svojoj ženici, u svojoj duši je i sam osjećao neku neobičnu tjeskobu.

— A tko vam to reče striče? — zapita mladi zlatar.

— Prečasni biskup, koji je primio te strašne vijesti danas prije podneva. Neki kanonici dojurili su gotovo izbezumljeni iz Čazme i javili, da sva mongolska sila ide na njihovu Čazmu. To potvrdiše i brojni bjegunci, koji bježe iz svojih sela i u luđačkom strahu traže zaklonište. A i sam prepošt viteškog reda Božjaka[8] iz Glogovnice isto je javio po dvojici svojih vitezova, da od Drave ide također mongolska vojska. On je u svom utvrđenom samostanu već sve spremio za obranu. Poručio je gospodinu biskupu, da će se sa svojim vitezovima oduprijeti mongolskom divljaku na život i smrt.

— Grozno! Grozno! — vapila je i dalje mlada zlatarka u smrtnom strahu. — Kuda ćemo se mi sklonuti? Gdje ćemo naći zaštite pred tom groznom najezdom? Majko Isusova, pomozi nam! Spasi nas! Ivane, što ćemo početi?

---

[8] Božjaci ili Templari bili su viteški red, koji je imao zadaću štititi pobožne putnike i hodočasnike, koji su išli na grob Spasiteljev u Svetu Zemlju, a bili su i čuvari Sv. Groba. U Hrvatskoj imali su više svojih samostana. Nosili su bijeli plašt i na njemu osmerouglasti crveni križ.

A kanonik je govorio dalje:

— Zato sam pohrlio k vama na brdo, da se brže dogovorimo, kuda ćemo sklonuti našu Ljerku i njezinu majku. Vas dvije ne možete ostati ovdje, jer to bi bilo opasno. Uopće sve žene i djeca moraju bilo gdje naći sigurno zaklonište. Mi muškarci moramo ostati na svojim ognjištima i braniti ih....

Na te riječi zaplaka mlada zlatarica, baci se na muževe grudi i zavapi:

— Ivane slatki, tek smo mjesec i pô dana svoji, i već nas hoće rastaviti! Ivane, ja ne idem nikuda od tebe! Ako treba poginuti, to ću samo s tobom! — i zajeca sve jače grleći svoga muža.

Stari kanonik stade je tješiti i miriti, ali joj odlučno reče:

— Ne, draga Ljerkice! Ti moraš sa svojom majkom još danas odavle! Tu nema krzmanja i odgađanja, jer svaki je čas dragocjen i svaki je trenutak odsudan. Da vas oboje umirim, ja sam se za vas već pobrinuo i smjesta ćete otići k onom starom ugljenaru Marku, koji ima svoju kolibicu duboko u šumi na Medvednici. Dok ne prođe pogibelj, vas dvije boravit ćete kod njegove žene Jele. Oni će vas rado prigrliti i paziti će na vas kao na svoje najbliže. U planinu ne će zalaziti Mongoli, jer tamo nemaju što tražiti. Njihov je glavni cilj dočepati se kralja, a on je međutim već na sigurnome. Dobili smo vijesti, da je već stigao u Split, a odanle će na tvrdi Klis. Kad ovi mongolski pasoglavci vide, da u Zagrebu nema kralja, ostavit će nas i pohrliti dalje k moru. Vidjet ćete, djeco, da će glavna bitka i borba biti upravo u Dalmaciji ili na našem gornjem Primorju.

Slušajući zlatar i njegova žena stričeva razlaganja uvidješe, da su opravdana, i da je zaista krajnji čas, da se uklone sa Griča. Nema sumnje, da će s Mongolima doći i do krvave borbe, jer će biti bijesni, kada čuju, da im je kralj Bela izmaknuo. U svom jadu će oko sebe i pred sobom sve paliti, rušiti i ubijati. Niti Gradec niti Kaptol ne će ostati pošteđeni. Zato treba, da se žene i djeca za vremena nekuda sklonu i pobjegnu, da ne nastradaju od mongolske osvete. A muškarci moraju

ostati, da dokažu neprijatelju, da Hrvat ne napušta kukavički svoga doma i da se znade odlučno boriti za svoja prava.

I zato su mlada zlatarka i njezina majka Barica još istog popodneva napustile svoje domove i krenule prema Medvednici. Pratio ih je do njihova zakloništa majstor Imbra i mladi zlatar. Sa sobom su ponijele, što je bilo najnužnije. Težak je i potresan bio rastanak obih žena od njihovih muževa, a osobito Ljerkin od Ivana. Svakojake teške misli zaokupljale su Ljerku, kada se dijelila od svoga muža. Kobne slutnje svu su je obilazile pri pomisli: da li će se opet sastati sa svojim dragim Ivanom, kojega je toliko ljubila? Kako je gorak i težak ovaj ljudski život! Tek su se uzeli i evo već se moraju dijeliti. Sreća njihova bila je tako kratkotrajna. Zašto je uopće tako u čovječjem životu? Zašto je u njemu toliko zla, nevolja i nedaća? Što su skrivili, da ih već na prvom i najslađem koraku u njihovu životu stiže takav udes, i zašto im taj nesmiljeni udes razara već prve ružične dane novog srećnog života? Zar je čovjek u ovoj suznoj dolini samo zato, da vječno pati i stradava?...

Takve i slične misli zaokupljale su žalosnu Ljerku svakog dana u njezinu skrovištu u ugljenarovoj kolibici. Od bola i straha nije po cijele noći stisla oka. Njezine lijepe duboke crne oči bile su nabrekle od čestog plača. Na svom skromnom ležaju više je prosjedila noć, nego proležala. Uzalud ju je dobra majka tješila i tetošila, neka se barem donekle smiri. Ona je samo mislila na svoga Ivana i bezbroj puta i u danu i u noći sklapala svoje lijepe nježne ruke i molila dobrog Boga, da joj ga zaštititi, da mu se ne dogodi kakova nesreća. Ugljenarova Jela, žena priprosta ali čestita, znala joj je reći:

— E, moja mlada majstorice, ne znate vi još, što su životne teškoće! Da ste na mome mjestu i da ste iskusili i proživjeli sve ono, što sam ja proživjela sa svojim Markom, onda bi vi tek vidjeli i znali, što je ovaj život i kako je težak. Više zla nego dobra, više nevolje i bijede nego zadovoljstva. Vi imate svaki dan kruha i dobrog zalogaja, imate se u što obući i zaodjeti, ne more vas dnevne brige, kako ćete i odakle namaknuti svoje po-

trebe. A ja i moj jadni Marko, često nemamo komadića kruha, da utažimo glad. Draga moja majstorice, to vam je nevolja, to! Pa Bogu hvala, uza svu našu nevolju guramo dan za danom i uvijek živimo u nadi: ako nije ovaj dan bio dobar, bit će sutrašnji bolji. Treba se predati Božjoj volji i mudrosti pa ne ćete propasti...

Te riječi jedne obične priproste žene kao da su umirile očajnu zlatarevu ženu, te je u sebi rekla:

— Jela bi mogla imati pravo. Bog nas nije nikada napustio, pa nas ne će niti u ovoj nesreći, koja nije samo mene snašla, već je snašla sav narod, kojemu pripadam.

I nakon tih misli kao da joj je ipak donekle postalo lakše pri duši. A kada bi je ponovno zaokupile teške slutnje, znala se s majkom uspeti povrh ugljenarove kolibice na malu šumsku čistinu, te bi odanle gledale čeznutljivim pogledima prema dragom Griču, koji je tamo u daljini utonuo u dubokom snijegu. Tu je boravio njezin dragi Ivo stojeći na budnoj straži, da s ostalim sugrađanima brani domovinu i da njihovo domaće ognjište sačuva za nju i sebe kao i za one, koji će doći iza njih... U onoj gluhoj šumskoj tišini uzdigla se njezina mlada duša bliže Bogu i vapila je:

— Čuvaj mi moga dragog Ivu, čuvaj mi dobrog oca, čuvaj mi Bože moj rodni Gradec i cijelu Hrvatsku!...

XV. KRVAVI GRIČKI DANI

Zapaljena ljudska naselja, užareno nebo i gusti crni dim, koji se daleko na obzorju vijao, bio je prvi pozdrav Zagrebu od Mongola, koji su dolazili. S brda Gradeca jasno se vidjelo, kako u daljini, u ravnici, gore groznim žarkim plamenom sela, gradovi i šume. Bilo je to kao ogromno plameno more, koje je užasom napunjalo svakoga, koji je to gledao. Batu-kanove horde naviještale su žiteljima Kaptola i Gradeca, da im dolaze u krvave pohode. Svako je srce bolno i očajno zadrhtalo kod pomisli: još malo i oni su u Zagrebu... Ono, što je stiglo ta upaljena naselja, za dan-dva će stići i njih. Svojem udesu ne će ni Gričani ni Kaptolci izmaknuti. Čeka ih teška i krvava borba, kakve još nijesu doživjeli. Istina,

spremili su se za obranu, koliko su više i bolje mogli. Ne će ni ti azijatski divljaci tako lako osvojiti Zagreba. Hrvatske mišice dočekat će ih i pozdraviti onako, kako se niti ne nadaju. U Hrvatskoj mnogo ih ima, koji su se s njima junački ogledali već prošlog proljeća u bitci na rijeci Šaju, pa poznaju način mongolskog ratovanja. Kada su se dakle prve Batu-kanove predstraže i izvidnice ukazale na međi Laške Vasi i počele odmah paliti male, slamom pokrivene kolibice tamošnjih stanovnika, naišle su na prvi očajni odpor. Žitelji nijesu bježali, nijesu uzmicali, već su stojali na biljezi spremni i život dati za svoj dom. Već tu počeli su Mongoli mrtvi padati, a bijes hvatao ih sve jače i više, kada su vidjeli, da tako lako ne će doći do središta Kaptola, gdje se nalazio kralj Bela, kako ih je o tom podpuno uvjerila Žablja glava.

Kadanova zapovijed glasila je: Kralja Belu pošto poto živa uhvatiti, da bude u pobjedničkom slavlju doveden pred velikoga Batu-kana! A tu zapovijed nepobjedivog vojskovođe trebalo je pošto poto izvršiti, makar se zato žrtvovalo tisuće mongolskih ratnika. Bila bi vječna sramota, koje ne bi nikada i nitko mogao oprati s mongolskog imena, da nepobjedive čete »Zlatne horde« budu u ovom malom naselju zaustavljene ili satrte. Danas-sutra ne bi se smjele od sramote vratiti natrag na svoje nepregledne ravnice u dalekoj Aziji.

Pa kada su doskora stigle pred Zagreb nove nebrojene čete Kadanove, nastao je divlji i bijesni juriš na prva kaptolska predgrađa. Od nebrojene sile mongolske sve je vrvjelo kao u ogromnom mravinjaku. Konji su divlje vrištali, rzali i propinjali, da se što prije uspnu na visoki zemljani nasip, za kojim se protegla Vlaška Vas sa svojim kućicama, gospodarskim zgradama i crkvama. Premoćna mongolska sila doskora je prevladala, i cijela Vlaška Vas bila je sa svim svojim zgradama u jednom plamenu. Lelek i vapaj poraženih bolno je odjeknuo iz zapaljenih kuća i drugih zgrada. Konji i goveda u gorućim stajama užasno su vriskala, rzala i mukala, da je bila prava strahota slušati to bezpomoćno tulenje, zavijanje i rzanje nesretnih životinja, koje su žive izgarale u zapaljenim zatvorenim stajama.

Bojni redovi mongolski prodirali su bezobzirno i divlje sve dalje i provalili napokon u unutarnji dio Kaptola, gdje je bio kraljevski i biskupski dvor, kuće kanonika i stolna crkva svete Marije.

Žablja je glava u luđačkom bjesnilu hrlila naprijed i rukom pokazivala na kraljevsku kuću, u kojoj je imao biti kralj Bela.

Najhrabriji Mongoli navalili su na kraljevski dvorac, opkolili ga sa svih strana, a drugi su opet razbili sjekirama teška okovana ulazna vrata i poput bujice provalili unutra. Jurnuvši u dvor sve su se uspinjali jedan drugome na leđa, koji će prvi uhvatiti ugarskoga kralja. Bila je tolika gužva, da su jedan drugoga gurali i tako snažno udarili šakama, pa je u jedan čas nastalo veliko klupko od pobješnjelih boraca, koje je upravo zatvorilo ulaz u zgradu.

No doskora nastalo je veliko razočaranje. Borci, koji su prvi prodrli u gornji sprat kraljevskog dvorca, ostadoše osupnuti. Sve prostorije bile su prazne i u njima ne nađoše žive duše. Jasno je bilo, da se kralj nekamo drugamo sklonuo, ili je možda već prije pobjegao iz Zagreba. Zato je Kadan dozvao preda se Žablju glavu i bjesomučno viknuo:

— Gdje ti je kralj, skote? Rekao si, da je u toj zgradi, a njega nema! Govori, pseto, gdje je kralj?

Jozu Dudića uhvati neopisiv strah. Problijedio je kao smrt i počeo mucati:

— Ne žesti se, veliki Kadane! Ako nije u ovoj zgradi, onda će biti u onoj drugoj, gdje stoluje biskup. Uvjeren sam, da je on ovdje na Kaptolu. On nije mogao umaknuti.

A neki orluci stadoše vikati i škripati zubima:

— Ovo pseto nas je zavelo i prevarilo! Ubijmo ga!

— Utucimo ga!

— Rastrgajmo ga na konjske repove, jer je prevario velikoga Batu-kana!

I već su se spremali, da napadnu Žablju glavu. No ugledni kan Vul, kod kojega je uvijek odlučivao razbor i promišljenost, reče:

— Nemojte se, braćo, prenagliti! Ovaj je pas rekao, da je kralj Bela u Zagrebu, i on ga mora naći bilo gdje. Još uvijek imamo kada, da ga nagradimo, kako takva izdajica zaslužuje!

Nove čete mongolske raštrkaše se dalje po cijelom Kaptolu tražeći kralja, kojega nigdje ne nađoše. Planuo je biskupski dvor, planule su slamom pokrivene kanoničke kuće, dok konačno nije planula i stolna crkva svete Marije. Krvavi žarki plamen prodirao je iz nutrine crkve, a veliko zvono s tornja tužno je i muklo odjekivalo u onom strahovitom ljudskom metežu i klanju. Hrabri zvonar Đuka zatvorio se gore u toranj i neprestano zvonio, da upozori stanovnike na brdu Gradecu, da budu podpuno spremni, jer i njima prijeti mongolska opasnost. Vjerni zvonar odlučio je u smrt poći uz svoje drago veliko zvono, s kojim je u tolikim zgodama naviještao kršćanskom puku slavu Božju.

I već je pala Vlaška Vas, uništena je Vlaščina, izgorio je Kaptol sa stolnom crkvom, ali kralja Bele ne nađoše. Tada jedan od orluka baci svoj pogled gore na brdo Gradec i vikne:

— Braćo, pogledajmo još tamo gore! Možda se ondje sakrio? I mongolska razbješnjela rulja stade juriti prema potoku Cirkveniku. U divljem trku preskakivali su svojim malim konjićima preko smrznute vode i za čas se našli na desnoj obali.

Kad su branitelji Griča opazili, da su Mongoli krenuli prema njihovu brdu, stadoše iza malog nasipa i ograde od pletera bacati na napadače kamenje, vrelu vodu i velike panjeve, koje su već prije dovukli gore, da ih upotrijebe, ako Mongoli napadnu i njihov Gradec. Vješte ruke hrabrih Gričana dobro su gađale pasoglavu čeljad, te je svaki čas koji od njih pao s konja i protegnuo se. Isprva su se Mongoli uzalud naprezali, da prodru na brdo. Svaki njihov pokušaj krvavo se izjalovio. Vođa Vul promatrao je s kaptolske strane tu nadljudsku borbu svojih Mongola i neprestanim ih povicima bodrio. Ali što su Mongoli bjesnije jurišali, to su Gričani snažnije, odlučnije i uspješnije odbijali njihove napadaje. U sve branitelje ušla je neka neopisiva hrabrost i odlučnost, da do zadnjeg čovjeka brane svoju postojbinu. Na čelu Gričana stajao je mladi zlatar Ivan, koji je uprav-

ljao obranom i izdavao zapovijedi. On je bio najhrabriji među njima i dovikivao im od časa do časa:

— Braćo, samo hrabro i junački! Ne bojte se ovih pasoglavaca! Bog će nam biti u pomoći...

A čestiti Gričani vjerno su slušali zapovijedi mladoga zlatara i s divnom ustrajnošću i velikim požrtvovanjem branili svoja draga ognjišta. Pred očima lebdjele im njihove žene i dječica, koji negdje u planini i po skrovitim skloništima sada strepe za njihove živote i mole Svevišnjega, da pobijede i da spasu svoje rođeno obiteljsko gnijezdo. Od časa do časa borba je bivala sve žešća i krvavija i Mongoli nijesu nikako mogli prodrijeti gore na Grič. Već se činilo, da će se hrabri građani sretno odhrvati, jer su bili gore na brdu u mnogo boljem položaju od njihove nesretne i poražene braće dolje u Vlaškoj Vasi i na Kaptolu.

Ali baš u najodlučnijem času uspne se četica Mongola sa sjeverne strane na Grič i u divljem oduševljenju stade urlikati:

— Pobjeda! Pobjeda!...

Tu četicu vodila je Žablja glava, koja je u tančine poznavala sve prilaze na gričko brdo. Gričani su svu obranbenu važnost stavili na istočnu i južnu stranu svoga naselja, pa su bili zatečeni, kada je mongolski odio počeo uspješno provaljivati i napadati sa sjeverne strane. I prije nego su se mogli pravo snaći i stupiti u borbu, zašli su im Mongoli za leđa i svojim strijelicama i mačevima počeli nemilo harati i kositi gričke redove. Nastalo je strahovito krvavo klanje. Svaki Gričanin borio se poput lava i nadljudskom snagom hvatao se očajnički u koštac s divljim Mongolima. I kosama i vilama i motikama i teškim sjekirama udarali su na svoje pobješnjele neprijatelje. Na pojedinim mjestima u gradu bilo je toliko klanje i ubijanje, da su nastale cijele gomile od ubijenih i teško ranjenih boraca. Mladi je zlatar gotovo izbezumljen od borbe, krvi i napora trčao od jedne skupine do druge i vikao nadljudskim glasom:

— Gričani, ne dajte se! Branite se! Od vaše obrane i vašega junaštva zavisi naša sloboda i naša budućnost. Sjetite se svoje djece i žene! U ime Krista!...

— U ime Boga velikoga hrabro naprijed! — odgovarali mu sugrađani i dalje se očajnički hvatali u koštac s divljim pasoglavcima.

No sile su gričke počele pomalo popuštati. Mnogo ih je već bilo teško ranjenih, a mnogi se već mrtav protegnuo i zauvijek zaklopio svoje oči.

Najednom se čuo iz mongolskih redova hrvatski poklik:

— Gričani! Kramari! Mudri meštri! Je li i vama došao dan plaće?

Čuvši te porugljive povike ostadoše grički branitelji zapanjeni.

— Bože, ta to je Žablja glava! — jedan će.

— On je izdajica! — doda drugi.

— Proklet bio! Satrla ga ruka Božja!

— On je doveo na naš Grič ove zvijeri!

— Oh, proklet bio!...

A Žablja glava se sotonski smijala na sve te povike i zlobno uživala u nesreći gričkih građana dovikujući im:

— A gdje vam je kralj Bela? Vi ste ga sakrili negdje na tom vašem ciganskom brdu! Recite, gdje je kralj, pa će vas minuti daljnja osveta Kadanova!

U tom poviku Žablje glave opažao se prizvuk nekog straha i očaja. Ali mladi mu zlatar dobaci:

— Što si ti, kleto pseto, mislio, da će kralj tebe i ove pasoglavce ovdje čekati, da ga zarobite ili ubijete? Zločinče, stidi se svoje podle rabote!

Iz tih zlatarevih riječi razabrao je Dudić da kralja Bele zaista nema više u Zagrebu i da je već prije izmaknuo svojim ljutim progoniteljima. Ta ga je vijest zabrinula, jer nije sada znao, kako će se opravdati pred Kadanom, koji će opet misliti, da ga je prevario. I mogla bi ga doista snaći smrt, koju mu je već Batu-kan navijestio u svojoj jurti tamo na ugarskim ravnicama. Neopisiv strah obuzeo ga je posvema, jer je vidio, da je zapao sada u strašnu stupicu. U onom svom jadu, očaju i bijesu gledajući nedaleko pred sobom zlatara Ivana, kako neustrašivo i odlučno hrabri svoje sugrađane, plane svom mržnjom na njega vičući:

— Onaj golobradac tamo svemu je kriv! On je na vaš Grič navukao osvetu Kadanovu i njegovih Mongola! Gričani, ubijte ga, jer nije dostojan, da vas vodi!

I namjeri svoj luk te odapne smrtonosnu strijelicu prema mladom zlataru. No strijelica je na sreću promašila. Vidjevši Gričani toliku podlost i mržnju Žablje glave, baciše se svom snagom na Dudića, svukoše ga u tren oka s konja, a jedan od najbližih udari ga dva puta sjekirom po lubanji tolikom snagom, da je pukla kao zrela bundeva, te su se moždani samo prosuli unaokolo...

Gričani stadoše sada zadovoljno klicati:

— To je plaća izdajici!...

A i sam Kadan, kada su mu njegovi Mongoli priopćili, kako je bijeli čovjek svršio, rekao je zadovoljno:

— Da ga nijesu oni utukli, bili bismo mu mi najprije iščupali jezik, jer nas je zaveo, a onda bismo ga objesili. Prezirem ga, jer je bio podla izdajica! — i s gnušanjem pljune u stranu.

Tako je jadno svršila Žablja glava, koja je svojim izdajstvom počinila toliko zla i nesreće nad svojom rođenom zemljom. Gričani su još dugo prepričavali zločine Žablje glave proklinjući njegovo ime i uspomenu.

Međutim je borba još neko vrijeme bjesnila između Mongola i hrabrih Gričana, koji su skupili i posljednje snage, da se odhrvaju pretežnijoj sili i da obrane od svoje djedovine, što se još može obraniti. Ali kad je kan Kadan vidio, da kralja Bele nema ni gore na Griču, obustavio je daljnji pokolj i zapovjedio svojim četama, da krenu dalje. Netko mu je od njegovih Mongola rekao, da je čuo od jednog zarobljenika, da je kralj Bela pred više tjedana ostavio Zagreb i krenuo na jug. Kadan je bio na čistu, da je kralj pobjegao prema moru. Zato je izdao zapovijed vojsci:

— Dalje za kraljem ugarskim! On je otišao u Primorje!

I tako su mongolske čete ostavile Zagreb i krenule na hrvatsko more, da ondje potraže kralja bjegunca.

Kad su i zadnje mongolske horde ostavile razvaljeni i popaljeni Zagreb, konačno su hrabri njegovi branitelji malo odahnuli. Bjegunci starci, žene i djeca ostavljali su pomalo svoja skrovišta po planinama i zaselcima i vraćali se na svoja domaća ognjišta. Koja ih je tuga spopala, kada su ugledali samo ostanke svog pređašnjeg toplog doma! Napola razvaljene kućice, a neke i do temelja izgorjele, opljačkane i uništene, bile su tužni svjedoci mongolske oluje, koja je prohujala povrh njihovih domova. Grozna slika opustošenja natjerala ih je u jauk i očajni lelek. Gdje će sada sklonuti svoje umorne glave, gdje će leći, gdje će sjesti, gdje će se ogrijati? Žestoka studen i debeli snijeg još je pokrivao cijeli kraj, koji je tako strahovito stradao od Mongola. Nigdje nablizu hrane, da se barem malo okrijepe i utaže glad, koja je zavladala. Bijeda, nevolja i crna smrt vrebala je na svakom poharanom ognjištu. A kako je tek velika bol i tuga spopala siromašne žene i sitnu dječicu, kad nijesu više među živima našli svoje muževe i očeve, koji su pali u obrani gričkoga naselja! Svatko se pitao:

— A što sada? Kako i čime ćemo opet podići razvaljena naša ognjišta?...

Ali u toj velikoj nesreći, koja je stigla stanovnike Zagreba, bilo je i radosti, osobito kod onih, koji su nakon svoga povratka našli u životu svoje muževe, sinove i rođake. Iako im je mnogima bio razvaljen i popaljen njihov skromni dom, ipak ih je obuzela radost, kad su opet ugledali živa svoga hranitelja.

I mlada se zlatarka sa tjeskobnim srcem vraćala na svoj Grič. Stotine teških slutnja mučile su je na povratku, kako je prošao njezin dom, i da li je njezin dragi Ivo još u životu ili je i on možda pao u obrani domaćega praga? Pomisao na takvu crnu mogućnost tjerala ju upravo do ludila. Ona nije mogla zamisliti, da bi one lijepe oči, koje su je tako milo i čeznutljivo gledale, mogle ugasnuti. »Ne, to nije moguće!« uvjeravala je sama sebe i žurila se, da što prije stigne na Grič. Ali što se više približavala Griču, bivala je sve uzrujanija. Neka nada ipak se pojavila u njezinoj duši, kada je iz podaljega ugledala toranj crkve svetoga Marka neoštećen.

— Dakle ipak nije tako zlo, kako sam mislila! — uvjeravala je sama sebe i s novim se nadama u srcu približavala Griču.

No kada je stigla do prvih kuća na Griču, obuzela ju teška tuga i zaprepaštenje. Malo ne svaka grička kuća u tom dijelu bila je spaljena ili porušena. Ogorjele grede, velike hrpe ugljevlja, crnog i sivog pepela te nagorjelog pokućtva ležale su naokolo i kazivale, kakvo je zlo stiglo mirni i tihi Grič. Zato je s još većom strepnjom stupala dalje. Upravo hotimice usporavala je svoje korake bojeći se zaći u zlatarsku ulicu, gdje je bio i njezin dom. Hoće li ga naći sačuvana ili razorena. Pa kada je opazila, da je baš taj zlatarski dio Griča ostao kao nekim čudom pošteđen, obuzela ju je takva radost, da je svojoj majci veselo klicala:

— Mamice! Mamice! Eno naše kućice! Ostala je pošteđena!

— Rekla sam ti uvijek: uzdaj se u dobrog Boga pa ne ćeš propasti, — govorila joj mati i jedva ju je stizavala u hodu, jer je zlatarka sad već skoro trčala, da što prije stigne do svoje kuće.

No kad je stupila na kućni prag, nitko se nije javio. Kuća je bila zatvorena i nigdje živoga stvora.

— Gdje je moj Ivo? Bože, gdje je? Da mu se ipak nije što desilo? — i okrenuvši se prema majci, koja je bila zaostala, poviče: — Majko, kuća je zatvorena, a Ive nema! Mamice, ja se bojim zla! ... i uhvati se desnom rukom za srce, koje joj je najednom počelo tako jako udarati, kao da će joj probiti mlade grudi ...

U taj čas začuje iza sebe jake korake. Ona se okrene i krikne ...

— Ivane!

— Ljerkice!

— Ivane! Slatki moj Ivane! — klicala je zlatarka od prevelike sreće i dragosti, kad je ugledala svoga muža, koji se upravo vraćao kući. I pohrli mu u zagrljaj. Obuzela ih je prevelika sreća i blaženstvo, koje je možda ovaj put bilo još više i veće od onog njihovog prvog zagrljaja.

— A gdje je tata? Što je s njime? — zapita sada i Barica za svoga muža.

— Bogu hvala, mamice, dobro je! — odvrati zet. — Malo je ranjen u desnu ruku od udarca, koji mu je zadao u borbi jedan Mongol, ali nije ništa opasno. Za koji tjedan će i to zacijeliti.

— A naš dom? Da li je čitav? — pitala je dalje punica s nekim strahom.

— Ne bojte se ništa, mamice, i on je ostao pošteđen. Na zapadnoj strani našega Griča nije bilo skoro nikakve borbe i sve je ostalo cijelo. Stradala je uglavnom istočna i južna strana Griča, jer tu su bile najteže borbe.

I sve troje zaputilo se na čas u zlatarsku kućicu, a onda pohrliše u roditeljski dom, da ondje ispripovijedaju jedni drugima sve zgode i nezgode, koje su proživjeli u ovo nekoliko zadnjih kobnih dana.

XVI. NA RAZORENIM OGNJIŠTIMA

Na blagdan sv. Viktorina pustinjaka svečano je zvonilo veliko zvono župne crkve svetoga Marka i pozivalo vjernike u Božji hram. Toga dana odredio je gospodin župnik svečanu službu zahvalnicu gričkog građanstva, što stanovništvo na brdu Gradecu nije još i gore stradalo i što je barem jedan dio gradskih kuća ostao pošteđen od strahovite mongolske provale. Grič je bio barem djelomično pošteđen, dok su Kaptol i Laška Vas bili potpuno razoreni i spaljeni. Kako je tužno bilo pogledati s brda Gradeca uništeni Kaptol! Kanoničke drvenjare izgorjele do temelja, tek tu i tamo stršila je po koja nagorjela greda ili roženica iz hrpe pepela i ugljevlja. Biskupski dvor i kraljevski dvorac također su sablasno stršili u zimski dan sa svojim napola razvaljenim zidinama, pocrnjelima od posljednjeg velikog požara. A i stolna crkva svete Marije s urušenim i na pol izgorjelim krovom podavala je tužnu sliku cijelome okolišu. Sve je bilo opustjelo, tužno i mrtvo, kao da nema nigdje živog stvora. Tek tu i tamo mogao si vidjeti kojeg muškarca ili ženu, kako uplašeno obilaze i zavirkuju oko spaljenih garišta i razrušenih domova tražeći, da li je gdje što pošteđena ostalo od njihove nekadašnje sirotinje.

Gospodin je župnik potresnim riječima prikazao mongolske strahote te je sadanju nevolju svojih župljana ocrtao tako vjerno i živo, da je cijela crkva bila duboko

potresena. Vrlo je malo bilo župljana svetoga Marka, koji nijesu oplakivali ovoga ili onoga dragog pokojnika. Pozvao je sve, koji su ostali pošteđeni, da od svoje imovine dadu onima, koji su ostali bez svega i koji nemaju kuda u ovoj ljutoj zimi sklonuti svoje glave. Stari župnik završio je povišenim glasom svoju propovijed ovako:

— Kršćani i braćo! Uzdignite srca! Nad našim starim Gričom zasjati će opet sunce sreće, mira i zadovoljstva. I u toj novoj sreći spominjat ćemo se ovih nedavnih dana kao teške kušnje, koja je prohujala povrh naših glava, jer smo to zaslužili svojim životom, koji nije uvijek bio prema propisima i zakonima Božjim...

Mnogi su nakon ovih riječi otišli prilično smireni i utješeni iz Božjeg doma. Za nekoliko tjedana već su marljive gričke ruke počele čistiti garišta svojih nekadanjih domova, odstranjivati nagorjele grede, roženice i daske. U svim gradskim dijelovima nastao je život i svatko se trsio, da sebi za prvo doba slupa i sagradi bilo kakovu kućicu, u koju će sklonuti sebe i svoje drage. U tom zajedničkom i složnom radu svima je prednjačio zlatar Ivo nesamo savjetom i utješljivim riječima, već i darovima u novcu i u naravi. Od strica kanonika izmolio je nekoliko stotina srebrnih denara i dijelio ih gričkim stradalnicima. On je postao otac i majka gričke sirotinje, koja je u ovim danima vrlo često pokucala na vrata njegova doma. A uz njega je njegova Ljerka bila pravi anđeo ljubavi i s njezina praga nitko nije otišao neutješen i praznih ruku. Zato su Gričani stali sve više poštivati Ivana i Ljerku i blagoslivljati svaki njihov korak. I tko zna, kakvo bi danas bilo lice Gradeca, da nije bilo zlatara Ive, koji se sav izložio za obranu i slobodu grada u njegovim najodsudnijim časovima. Njegovo hrabro držanje i velika požrtvovnost podigla je zlataru Ivanu toliko ugled na Griču, da su ga svi priznavali i prozvali svojim vođom i braniteljem.

U radu oko obnove naselja na brdu Gradecu, prolazili su novi dani tiho i mirno. Život je ponovno zastrujio novom snagom u redovima gričkih stanovnika, koji su iz dana u dan nestrpljivo iščekivali glasove o borbama Mongola na moru i o sudbini kralja Bele Četvrtoga.

Čim je opet osvanulo proljeće i zemlju probudilo od zimskog sna, napredovali su radovi oko obnove Gradeca sve brže i bolje. Za nekoliko mjeseci podignute su nove lijepe kuće i gospodarske zgrade, koje su podavale milovidni izgled obnovljenom gričkom naselju. Mnogi Gričanin gledajući ponosno svoj novi dom osjetio je u svom srcu zadovoljstvo i brzo je zaboravio na nevolje i stradanja, koja su ga snašla prije nekoliko mjeseci. Iz pepela i garišta diglo se obnovljeno naselje na »Gričkim goricama« i gledalo vedrije u budućnost vjerujući, da će još doći dani, kada će ponovno istupiti pred ostale gradove u kraljevstvu i biti ponos naroda hrvatskoga.

XVII. VESELE VIJESTI

Jedne nedjelje sredinom ljeta godine 1242. skupilo se u dvorištu majstora Imbre Gračine nekoliko gričkih građana, da u prijateljskom razgovoru provedu ljetno poslije podne. Večernjica u crkvi svetoga Marka već je minula i pobožni građani i građanke razišli se kud koji. Neki su još ostali u razgovoru na trgu pred župnom crkvom, dok su drugi otišli pregledati svoja polja i livade, a neki odoše i u svoje vinograde u Dedićima, da vide, kako napreduje božja kapljica na žarkome ljetnom suncu.

Društvance, koje se skupilo kod majstora Imbre na prijateljski razgovor, raspredalo je nedavne događaje, koji su kao strahoviti olujni oblak prohujali povrh Gradeca i Kaptola. U svom razgovoru sjetili se i palih branitelja i boraca za gričku slobodu, koji sada snivaju vječni san na groblju iza župne crkve. A tada su raspreli daljnji razgovor i o raznim glasinama koje su učestale ovo nekoliko posljednjih dana o događajima i borbama kralja Bele s Mongolima u Dalmaciji. Pričalo se svašta, stizavale su kojekakve pretjerane vijesti o bijegu kraljevom i o žestokim progonima mongolskim. Dapače bilo je i takovih, koji su pouzdano tvrdili, da je Kadan uhvatio kralja Belu u Splitu i da ga u slavlju vodi u daleku Aziju u ropstvo. Neki su opet govorili, da je kralj već pao, a i Kadan da je smrtno ranjen. Bilo je i takvih, koji su tvrdili, da je njihova vijest najpouzdanija a glasi:

da su Mongoli hametice potučeni i na kopnu i na moru.

— O, da bi Bog dao, da je ovo istina! — govorio je majstor Imbra.

— Onda bih mirno zaklopio svoje oči, — javi se postolar Mato iz Njemačke Vesi, koja je bila ispod brda Gradeca. — Velim, mirno bih otišao na onaj svijet, jer bih znao, da će naša djeca i unučad ubuduće živjeti mirne dane na svojoj grudi.

Dok su tako u najživljem razgovoru pretresali kojekakve nesigurne i neprovjerene vijesti, stupi u njihovu sredinu Imbrin zet zlatar Ivan i nazove im Božju pomoć. Iza njega stajao je mlad momak u odori zapovjednika biskupovih vojnika, koji su prije nekoliko mjeseci odpratili kralja Belu u Dalmaciju.

Bio je to Stjepan Malčić, zapovjednik biskupove čete, koji se jučer vratio iz Dalmacije u Zagreb. On je bio dobar znanac i prijatelj zlatara Ivana, koji se s njime upoznao kod svoga strica kanonika prigodom njegova imendana. Toga dana susreli su se dolje na Kaptolu i on mu je onako samo letimice pričao o događajima, koji su se zbili u Dalmaciji, dok je on tamo boravio. Pa kako su njegove vijesti bile vrlo važne, zamolio ga je zlatar, da sutradan dođe k njemu na Grič i da mu sve ispriča. Tako je svoga prijatelja Malčića doveo i u tastovu kuću, da i on čuje ispravne vijesti iz ustiju čovjeka, koji je bio svjedok svih događaja nakon kraljeva odlaska iz Zagreba.

Čestiti majstori srdačno su pozdravili mladog Malčića puni želje, da čuju izvorne vijesti, a nesamo neka neprovjerena naklapanja.

Ispivši vrčić dobrog okićkog vina, kojega je uvijek bilo u Imbrinom podrumu, zasuče Malčić svoj lijepi plavi brk i poče pričati ovo:

— Braćo Gričani, kako vam je poznato, gospodin kralj je po zaključku naše državne gospode morao brzo napustiti Zagreb, jer mu je prijetila velika opasnost od Mongola. Ja sam imao nalog od našega prečasnoga gospodina biskupa, da s povećom četom njegovih stražara odpratim svijetlog kralja u Dalmaciju. Naš put bio je dosta tegoban, jer smo tek uz neznatne odmore brže

jurili prema moru. Državna gospoda, koja su također bila u kraljevoj pratnji, neprestano su zahtijevala, da gospodin kralj ubrza svoj put. I tek kada smo stigli u Split, svima nam je odlanulo, jer smo sada bili na sigurnom tlu. Među splitskim zidinama nijesmo se trebali bojati neprijatelja.

— Kamo sreće, da je i naš Gradec bio zaštićen zidom, ne bi nas bila stigla ona nevolja, koju smo doživjeli zimus! — upadne majstor Imbra u riječ.

— Imate pravo, majstore, — potvrdi Malčić. — Iza čvrstih zidina mnogo je lakše odolijevati neprijatelju nego ovako na otvorenom. Ali da nastavim svoje pričanje... Gospodin kralj zadržao se u Splitu tek jedan dan, a onda smo drugog jutra već u zoru krenuli svi na tvrdi kameni Klis, gdje je boravila svijetla kraljica s kćerkom Margaretom i Katarinom. Gospodin kralj dočuo je u Splitu, da su mu obje kćerke teško obolile, pa se žurio, da što prije vidi i kraljicu i djecu. Braćo, da vam je vidjeti taj čvrsti Klis! Na visokoj kamenoj hridi strši taj grad, štono se veli, nebu pod oblake. Vidio sam prošle godine i naš čvrsti Kalnik, ali Klis je još tvrđi i nepristupačniji. Kad sam vidio tu grdosiju od utvrđenoga grada, bio sam duboko uvjeren, da će svijetli kralj u njemu biti posve siguran. Na Klisu ostali smo više tjedana, da se odmorimo od napornog puta. Uto su u Split i na Klis stigle porazne vijesti, da su divlji Mongoli prešli preko Dunava i Drave i da su pod svoje kopito uzeli našu siromašnu Hrvatsku. Te su glasine teško zabrinule svijetloga kralja, koji se gorko rastužio, kad je malo kasnije dočuo, da je pala Čazma, i da su oni bezbožni divljaci razorili grob njegova pokojnog brata gospodina vojvode Kolomana...

— Do temelja su razorili crkvu otaca dominikanaca kao i vojvodin grob, — potvrdi zlatar Ivan. — Stric mi je nedavno pričao, da je i zborna crkva svete Mandaljene također teško postradala.

— A što su napravili iz one krasne velike crkve svete Marije u Glogovnici, gdje naši templarski vitezovi imaju svoj samostan! I nju su zapalili i jedan dio porušili kao i sam samostan. Čuo sam, da su se vitezovi branili upra-

vo nadljudskom snagom, ali su nažalost svi podlegli, — primijeti ostrugar Pavel Milišić, koji je htio, da se i njegova riječ čuje u ovom malom zboru.

Kad su se svi ponovno malo okrijepili starom kapljicom i zadovoljno obrisali svoj brk, pričao je Malčić dalje, a njegovo pričanje toliko je zanimalo vrijedne majstore, te nijesu ni opazili, da se sunce već dobrano nagnulo nad Okićku planinu i spremalo na počinak. Pomalo skupilo se u dvorištu majstora Imbre i ponešto gričke manje i veće dječurlije, koja je otvorenim ustima i izbuljenim očima slušala Malčićevo pripovijedanje. Premda nijesu svega pravo razumjeli, ipak su pozorno i pohlepno gutali svaku njegovu riječ, da mogu kasnije kod kuće pripovijedati svojim roditeljima i ostaloj braći, što su čuli kod majstora Imbre.

— Kad su u Dalmaciju stigle te crne glasine, brzo smo uvidjeli, da o našem povratku u Zagreb nema više ni govora, — nastavi Malčić. — Sam velemožni gospodin ban Dioniš, koji je također bio uz svijetloga kralja, reče mi jednoga jutra ovako: »Malčiću, ti ne možeš natrag u gornju Hrvatsku, jer ćeš nabasati bilo gdje na mongolske pasoglavce, pa ćete svi stradati. Vas nekoliko desetaka odmah će Mongoli ili zarobiti ili poubijati. Stoga je pametnije, da ostanete uz svijetlog kralja, da ga za svaki slučaj i vi čuvate i branite. Treba da nas je što više na okupu, i ako dođe do sukoba s Kadanovom vojskom, da smo što brojniji.« Uvidio sam, da velemožni gospodin ban govori pravo. I tako sam ja s našom kaptolskom četom ostao dolje...

— I to je jamačno bilo i dobro i potrebno? — upita majstor Imbra.

— Dakako, — potvrdi mladi Malčić. — Razorivši naš lijepi Zagreb krenuli su ti divljaci prema moru. Već nekoliko dana prije prvih mongolskih izvidnica u Dalmaciji nagrnuli su bjegunci čak iz Like i sjeverne Dalmacije u Split i druga utvrđena mjesta dalmatinska noseći crne vijesti o groznim pustošenjima mongolske vojske. Oni iz ličkih krajeva pričali su takve grozote, da nam se ježila koža od strave. Pričali su, da je tamo negdje kod vode Srebrenice kan Kadan učinio grozno djelo.

Utaborivši se naime na ravnom polju kraj rečene riječice sabrao je svu silesiju sužnjeva, što ih je zarobio po Ugarskoj i Hrvatskoj zemlji i koje je sobom vodio. Sav taj ubogi narod dao je u jedan mah pogubiti.

— Strašno! Strašno! — zgražali se svi slušači i s nekom jezom slušali daljnje Malčićevo pripovijedanje.

— Bjegunci rekoše, da je nastao prigodom toga mučenja takav plač i jauk, da se nebo i zemlja tresla i drhtala od muke i groze... Pošto su poubijali tisuće krštenih duša, zapališe oko žrtava svoje krijesove i zaigraše divljačko kolo smijući se i veseleći, kao da su počinili najveće junaštvo. Još dugo iza odlaska Mongola ležala su trupla tih nesrećnika na onom polju kao pobacano snoplje žita...

— Majko Božja, smiluj nam se griješnicima! — zavapi majstorica Barica, koja je na kućnim vratima s kćerkom Ljerkom slušala jezovito Malčićevo pričanje.

— Jest, braćo Gričani, to je moralo biti grozno! Vele, da takovih strahota još nije doživio naš jadni narod. Neka nas dragi Bog očuva ubuduće takve nesreće!... Nakon toga prešla je mongolska vojska preko Velebita i udarila prema tvrdim gradovima u dalmatinskom Primorju. Prvih dana mjeseca ožujka osvanuše prve mongolske čete na Mosorskim gorama iznad grada Splita. Silan narod, koji se bijaše skupio pred gradom nadajući se spasu uz kraljevu vojsku, prepozna odmah Mongole, te kako se bijaše ustrašio, poteče glavom bez obzira jatimice na sva vrata u grad, da se spase. Ljudi moji, da vam je bilo vidjeti tu stravu! Jedni pobjegoše u crkve, da se pričeste i s Bogom izmire, a drugi su opet kao poludjeli lijetali gradom jaučući i plačući. Mnogi umakoše tako brzo u grad, da su izvan grada ostavili svoje konje i marvu, dapače mnogi i djecu svoju. Strava je bila, braćo, neopisiva. Sve splitske ulice bile su u tren oka tako napunjene bjeguncima, da ne bi mogla jabuka pasti na zemlju. Na ove svoje oči vidio sam, gdje najodličnije gospođe leže pod vedrim nebom ili na crkvenom pragu, dok su se mnogi velikaši gurali sa sirotinjom, starcima i djecom, da se utisnu pod bilo čiji krov

i ugrabe barem komadić kruha. Što je god živo ostalo izvan grada, sve pogibe. Mač mongolski pogubi ih ne oprostivši ni mladu ni staru, ni zdravu ni bolesnu. Nakon toga odoše Mongoli ispred grada Splita.

— A kuda? — upita nestrpljivo ostrugar Pavel Milišić, koji je jedva dočekao čas, da može nešto pitati, i pri tom opet posegnu za zemljanim vrčićem, u kojem je bilo još nešto vina, da ga iskapi. Od ljetne sparine osušilo mu se grlo, pa ga je trebalo nakvasiti. Njegov primjer slijedili su i ostali, i dok se mladi Malčić malo odmarao od svog dugog pričanja, čestiti su majstori osvježili svoja grla Imbrinom slatkom kapljicom.

Kako je ljetno sunce već sjelo iza starca Okića na počinak, počelo se na dalekom istoku pomalo mračiti, dok se na zapadnom obzorju zarumenili mali laki bijeli oblačići posljednjim tracima zapadajućega sunca. Prvi suton ljetne večeri pao je povrh Griča i cijeloga kraja. Zato Malčić požuri svoje pričanje, da na vrijeme stigne dolje na Kaptol, gdje je stanovao blizu biskupskog dvorca, koji su upravo počeli popravljati i nanovo podizati izgorjeli i urušeni krov.

— Malo dana iza onog pokolja pred zidinama grada Splita pojavio se i sam Batu-kan s glavnom mongolskom silom i uputio se odmah pod tvrdi Klis, da ga osvaja, jer je već na putu čuo, da se kralj Bela onamo sklonuo. Mongoli ne osvojiše grada, jer su ga kliški junaci hrabro branili. Mongoli su upravo pobjesnili od jada, što ne mogu osvojiti taj tvrdi grad.

— Baš kao i grad Kalnik! — primijeti mladi zlatar.

— Da, baš tako, — potvrdi Malčić. — Branitelji Klisa bacali su na Mongole ogromno kamenje, koje ih je upravo smrskalo. U jarosti svojoj penjahu se sve do bedema i samih kuća, koje su stajale pred gradskim zidom, i stadoše se hrvati na šake s kliškim građanima. Ali ipak ne osvojiše grada te se moradoše razbijenih glava vratiti ispod toga »mogu bolguna«, što u njihovom divljačkom jeziku znači »zli grad« ...

— O, hvala ti, dobri Bože, da čujemo i jednu utješnu vijest! — javi se Barica zajedno sa mladom zlatarkom.

— Ovo je bila naša prva pobjeda nad dosele nepobjedivim Mongolima, — nastav Malčić. — Ovaj mongolski neuspjeh ulio je sve nas toliko oduševljenja, da smo bili spremni Mongole dotući. U pomoć nam je došla vijest, koju je Batu-kan primio po posebnom glasniku, koga oni zovu »strijela«, vijest, da je u njihovoj domovini u Mongoliji umro njihov vladar kakan Ugedaj. Ta je vijest porazila Batu-kana. I premda je prema njihovu zakonu morao odmah krenuti u svoj zavičaj, da s ostalim izravnim potomcima njihova najvećeg vladara Džingis-kakana Temudžina bira novog vladara, on je ipak nastavio vojnu. Htio je, da se prije svoga odlaska u Mongoliju ovjenča vijencem pobjede. Dotle se oko svijetloga kralja okupio velik broj vojske iz naših hrvatskih strana, i mi složno udarismo neustrašivo na Mongole. Tjerasmo ih sve do gordog našeg Velebita. Naši su zakrčili put preko velebitskih klanaca, dolina i provalija. Neopisivom žilavošću i bezprimjernom hrabrošću udarismo i tjerasmo Mongole, dok ih ne dotjerasmo u Podgorsku župu. Tu se zametnuo očajan i krvav boj, koji se svršio našom potpunom pobjedom. Mnogo su nam u tom krvavom boju pomogli žitelji s otoka Raba i Paga kao i s ostalih okolnih otočića. Uz druge naše junake proslaviše se osobito krčki knezovi braća Bartol i Fridrik Frankopan, koji su sa svojom rodbinom i družinom ubili nekoliko uglednih mongolskih vojvoda i sila vojske, a k tome zarobiše i neke žive te ih darovaše svome kralju. Doduše i oni su izgubili dosta svojih ljudi i sami dopali težih rana, ali su mnogo pomogli našoj pobjedi. Da, skoro sam zaboravio još spomenuti i tri junačka brata Kresa, Kupišu i Raka, koji su čak iz Srijema dohrlili i spasli gospodina kralja upravo u onom času, kad je neki ugledni tatarski vođa nanišanio svoju strijelicu, da ubije kralja. Jedan je od te junačke braće u tren oka opazio u kakvoj se pogibelji nalazi kralj Bela, brže-bolje odapne dvije strijelice u toga Mongola, prostrijeli mu oba oka i zatim mu u kraljevoj nazočnosti odrubi glavu, a tijelo baci u dubinu morsku. I tako je svijetli kralj bio spašen, a mi uslijed tolike pobjede upravo pomahnitasmo vičući: »Pobjeda! Pobjeda!« ...

— Zaista to je bila pobjeda, — javi se zlatar Ivan. — Što nitko nije smogao, to su smogli Hrvati. Na našem dragom hrvatskom tlu ugasnula je zvijezda silnog Batukana, gospodara »Zlatne horde«. Svevišnji Bog nagradio je tom pobjedom sve naše muke i patnje. Mongoli umakoše iz naše domovine i ostaviše za sobom suze, kletve, strahote i bezprimjernu sramotu. Pomislite, braćo, kolika je to za njih sramota! Za njih, koji su bili gospodari daleke azijske zemlje i velikog dijela kršćanske Europe. Tolike velike i moćne narode spravili su pod svoj okrutni jaram, ali nas Hrvata ne mogoše. Iako su nam popalili bezbrojna sela i gradove, ako su na tisuće naše braće pobili, ipak nijesu pod svoj sramotni jaram mogli nas spremiti. Draga braćo Gričani, u toj hrvatskoj pobjedi vidim svetu i uzvišenu ruku Božju, koja nas nije zapustila nikada dosele, pa niti u ovim teškim i krvavim danima. Braćo, samo Bog nas je spasio. Ostanimo mu vjerni i zahvalni za tu božansku milost!...

— Tako je, Ivane i brate! — potvrdiše i svi prisutni sretni i zadovoljni, da se sve tako sretno svršilo.

U taj čas javilo se s tornja crkve svetoga Marka veliko zvono na Pozdrav Gospin. Svi skinuše svoje kape, pobožno se prekrstiše i stadoše u sebi moliti lijepi anđeoski pozdrav u znak duboke zahvale za milost i dobrotu, kojom je Kraljica Hrvata kroz stoljeća štitila narod hrvatski....

A tamo daleko na istočnom večernjem nebu planula je sjajna zvijezda Večernjica kao putokaz boljoj budućnosti nesamo staroga Griča, već i cjelokupnog hrvatskog naroda...

XVIII. U POBJEDNIČKOM SLAVLJU

Nastupili su prvi jesenski dani. Narod je bio sretan i zadovoljan, što je nakon tolikih nevolja i bijeda opet došlo smirenje i neka sigurnost. A i sama priroda ponijela je svojim bogatim darovima upravo preko očekivanja. Žita i kukuruza bilo je u obilju i nije se za narednu zimu trebalo bojati gladi. A tek voćke i vinogradi! Dali su toliki prirod, da marni gospodari nijesu znali,

kamo da spreme tolike plodove. Možda već nekoliko godina nije bilo takve berbe kao te jeseni. Mnogima je uzmanjkalo buradi za mošt, pa su zgnječeno grožđe stavljali u kojekakve druge posude, samo da ga barem nekud spreme. Po vinorodnim brežuljcima razlijegala se skladna pjesma veselih berača i beračica, koji su se s jednog brijega na drugi dozivali i veselo podcikivali. Bilo je nedužne šale i obijesnog smijeha u tolikoj mjeri, kao da već desetke godina nijesu doživjeli nikakve nevolje i nesreće. Vijesti o podpunom uništenju mongolskih hordi radosno su odjekivale u cijelom hrvatskom kraljevstvu, koje je konačno odahnulo od strahovite more, što je još prije nekoliko mjeseci bila polegla nad njim. Ali nesamo da je Hrvatska odahnula od sile mongolske, već i cijela zapadna Europa bila je spašena.

Mala, ispaćena Hrvatska izvela je sama velebno djelo, koje nije mogla izvesti cijela prosvijećena Europa.

U tim danima, kada se Europa oporavljala od groznog straha, koji ju je bio spopao pred mongolskom olujom, kralj je Bela spremao svoj pobjedonosni povratak ponajprije u gornju Hrvatsku, a onda dalje u Ugarsku, da opet zasjedne na prijestolje svojih djedova.

Kad su prvi glasnici kraljevi stigli u Zagreb, nastalo je na Griču neobično veselje. Kralj se opet vraća u svoje kraljevstvo, da novim odredbama i zakonima iscijeli svojim narodima preteške krvave rane, koje im je u ovo godinu i pol dana zadala mongolska divljač. Zaista mnogo je toga trebalo popraviti i podignuti, mnogo toga urediti i osigurati, a osobito bolje utvrditi mnoga mjesta i gradove, u koja bi se narod sklonuo za teških nevolja. Da su sva važnija mjesta bila valjano utvrđena prije mongolske najezde, ne bi bilo stradalo toliko naroda, jer bi iza čvrstih zidina tisuće ljudi našlo sigurno utočište. To su dokazali gradovi Veliki Kalnik i tvrdi Klis, kojih ni vojska Zlatne horde Batu kanove nije mogla osvojiti ni smrviti.

Konačno je svanuo svečani i veliki dan kraljeva dolaska na stari Gradec. Već od ranog jutra užurbali se vri-

jedni majstori odjeveni u blagdanska odijela i sakupljali se na glavnom trgu pred župnom crkvom svetoga Marka, koja je bila lijepo iskićena zelenim vijencima. Svi putevi, kojima je imao proći kralj, bili su brižno pometeni i očišćeni, a kuće nanovo okrečene, da su se na jesenskom suncu bijelile kao jata golubova, kada padnu po putevima ili poljanama. Zlatar Ivan bio je od svih gričkih građana jednoglasno izabran, da kao najdostojniji pozdravi svijetloga kralja. Svi su govorili složno:

— Ako itko, to je Ivan Plavdić prvi zavrijedio, da u ime svih nas pozdravi gospodina svijetlog kralja, kada stupi na naše brdo. On je bio prvi u najljućoj borbi i obrani našega Griča, pa neka bude ispred nas prvi i u ovom svečanom danu.

I tako je zlatar Ivan imao biti pred uzvišenom kraljevom osobom tumač gričkih potreba i želja, jada i nevolja.

Dosta dugo i strpljivo čekali su grički građani dolazak kralja Bele. Tek negdje oko desete ure podnevne javili su promatrači s tornja crkve svetoga Marka, da se k savskom prijevozu primiče velika povorka, koja prati gospodina kralja. Već izdaleka ljeskaju se na tracima jesenskog sunca sjajni viteški oklopi velike državne gospode, plemića i vojnika.

Na tu vijest nastala je gore na Griču još veća žurba i uzrujanost. Žene i djevojke istrčale pred svoje kuće s kiticama raznobojnog vrtnog i poljskog cvijeća, kojima će nabacati kralja i drugu državnu gospodu, kada budu prolazila pokraj njihovih kuća. Dječurlija se popela po kućnim plotovima, prozorima dapače i drveću, koje je bilo po putevima, dvorištima i vrtovima, samo da što bolje vidi rijetki prizor kraljeva dolaska. Stari majstori sukali su brže bolje svoje sijede brčine ili opet gladili rukom prileglu kosu, a drugi su čistili i odstranjivali po koju dlačicu ili perce, koje se bilo uhvatilo njihove surke ili hlača. Njihove očišćene visoke čizme ljeskale se na suncu, kao da su od svile ili kadife. Svatko je htio, da što ljepši i dostojanstveniji osvane pred kraljem i svom tom velikom državnom gospodom. Svatko je držao, da će kraljevsko oko pasti upravo na njega,

pa ne bi bilo lijepo, da na njemu opazi nešto, što nije u redu. Jedino mladi zlatar bio je podpuno miran. Na njemu se nije opažala nikakva uzrujanost, a još manje plahost ili čak strah. Od časa do časa prošetao se ispred svojih sugrađana i nešto razmišljao.

Majstor Pavel Milišić prišapne svom susjedu Josi Petriću:

— Lijepa je to čast, koju smo danas namijenili našem prijatelju Ivanu, ali ja ne bih u ovaj čas htio biti na njegovom mjestu, da su mi dali baš stotinu zlatnih dukata!

— Bome ni ja! — odvrati Petrić. — Nije to mala stvar pozdraviti svijetloga kralja, pa još pred svom tom velikom gospodom, koja ga prate. Koliko je među njima učenih i mudrih glava, koje su proučile knjige mudrice, koji poznaju zakone i koji izdaju važne povelje. Često ni sam gospodin kralj ne zna mnogo toga, pa mora pitati svoje kancelare za savjet i mišljenje.

— Pustite vi, braćo, našega Ivana na miru, — javi se Gabrek Čunko, rogožarski majstor, koji je stajao iza njih i čuo njihov razgovor. — On je mudra glavica, makar je samo majstorska. On će i svoj toj velikoj gospodi dokazati, da grički meštar nije mačji kašalj! Čut ćete vi njega za koji čas...

Uto se s tornja crkve svetoga Marka javilo veliko zvono svojim dubokim glasom. Gričanima se pričinjalo, kao da još nikada nije tako svečano i duboko zvonilo kao ovog predpodneva. Zazvonilo je kao prvi dostojni pozdrav glavi kraljevstva, koja nakon pobjedonosne bitke nad najstrašnijim neprijateljem tadanje kršćanske uljudbe stupa na tlo dragog Griča, koji je također doprinio svoj dio uništenju carstva kakana Temudžina. S dostojanstvenom zvonjavom crkve svetoga Marka miješali se doskora zanosni povici i pozdravi gričkoga građanstva, koje je urnebesno pozdravljalo kralja Belu Četvrtoga, kad se pojavio na gričkom zemljištu. Od velikog oduševljenja građani su bacali uvis svoje visoke šešire i krznene kape, građanke i djevojke sipale na kralja cvijeće, a djeca svojim zvonkim tankim glasovima vikala: »Živio kralj!«

Kralj je bio ugodno iznenađen zanosnim i oduševljenim pozdravima gričkog građanstva. Na licu mu se jasno vidjelo osobito zadovoljstvo, pa je smiješeći se odvraćao svojim vjernim podanicima pozdrave mašući svaki čas desnom rukom. A kad je stigao na glavni trg pred župnu crkvu, zaustavi svog punokrvnog bijelca. U taj mah stupi pred njega s dužnim poštovanjem, ali ipak ponosno zlatar Ivan i progovori:

— Svijetla Kruno! Kralju i gospodaru naš! U ime svega gričkoga građanstva pozdravljam tebe, koji si nakon strašnih nevolja i pogibelji ostao jak i nepobjediv. S divnim junacima ove naše svete hrvatske zemlje ti si održao sjajnu pobjedu nad najopasnijim neprijateljem i našim i cijeloga kršćanskog svijeta. Sila i slava Batukanova zauvijek je uništena na žalima našega hrvatskog mora. U toj borbi sudjelovali su i čestiti sinovi ovoga tebi odanoga Griča. Ne zaboravi, pobjedonosni kralju, nikada naših žrtava i naše krvi! Mi ćemo i dalje biti vjerni čuvari naših domaćih ognjišta, budni stražari naših hrvatskih granica i starih pravica. U novim danima, kojima idemo ususret, neka tvoja kraljevska mudrost ima pred očima uvijek i vazda vjerne Hrvate, kao i ovaj skromni, ali pošteni i hrabri Grič. Neka ti je slava i čast, pobjedonosni kralju i gospodaru! — završi s dostojanstvenim mirom mladi zlatar i pokloni se pred kraljem Belom, koji mu milostivo odgovori:

— Hvala ti na tvom pozdravu! Doskora ću dokazati, koliko mi je stalo do ovoga grada. Moja kraljevska sklonost bit će trajna i obilna, jer ste vi čestiti Gričani to zavrijedili u punoj mjeri. Hvala vam!...

Tada sjaši kralj s konja, a za njim i svi ostali dostojanstvenici te se zaputiše prema crkvenim vratima, gdje ga je u svečanom crkvenom ruhu čekao sijedi grički župnik, blagoslovio ga posvećenom vodom, pružio mu na poljubac srebrno raspelo i uveo ga u crkvu, da se pred žrtvenikom sv. Križa zahvali za srećnu pobjedu i za dobro vjernoga Griča.

Toga dana zavladalo je neobično veselje na »Gričkim goricama«. Sav je grad u zvijezde kovao junačko držanje i meštarsku mudrost mladoga zlatara Ivana, koji je prije podne onako dostojno proslavio i sebe i cijeli Grič svojim promišljenim i odvažnim pozdravom pred svijetlim kraljem.

A u večer, kada su sjedili mladi zlatar i njegova lijepa Ljerka u kući tasta Imbre Gračine kod večere, prisloni se mlada ženica k svome mužu, milo ga pogleda svojim dubokim crnim očima i blaženo šapne:

— Ivane dragi, ne mogu ti reći, kako sam danas sretna i ponosna na tebe. Nitko na Griču ne bi mogao izreći takav govor, kao što si ga ti izrekao pred svijetlim kraljem.

— Poštenja mi i ne bi! — potvrdi ponosno i majstor Imbra i zadovoljno zasuče svoj debeli sijedi brk kucnuvši se sa zetom. A punica Barica također primijeti:

— To ne veliš samo ti, već to govori i cijeli Grič...

*

Gospodin kralj Bela Četvrti zadržao se u Zagrebu samo jedan dan. Tek toliko, da se odmori on i njegova pratnja. Budući da u Zagrebu nije bilo stana ni dovoljno hrane za njegove ljude i mnogobrojnu pratnju, uputio se u Križevce, gdje ga je radosno primio bogati i ugledni križevački vlastelin knez Hudina, koji ga je mjesec dana upravo kraljevski gostio. Nakon mjesec dana zaputio se u Podravinu, prema Virovitici, gdje se zaustavio, da izvrši neke važne državne poslove i da nagradi i odlikuje svoje vjerne Hrvate za sva ona junaštva i usluge, koje mu iskazaše za vrijeme onih velikih vojna na Mongole. Obilje njegove kraljevske darežljivosti nije poznavalo granica. On je na svom povratku u Ugarsku pregnuo svim silama, da opet podigne blagostanje u hrvatskom kraljevstvu i da mu izliječi barem donekle sve one teške rane, koje mu je zadala bila kruta mongolska sila.

XIX. ZLATNA BULA

Bilo je dana 16. studenoga godišta Gospodnjega 1242. Kralj Bela skupio je oko sebe u Virovitici najuglednije dostojanstvenike i hrvatskog i ugarskoga kraljevstva. U

dvorani, gdje je kralj sjedio za svojim radnim stolom, bili su prisutni hrvatski ban Dioniš Vialka, zagrebački biskup i kraljev vjerni savjetnik Stjepan Babonić, zatim kraljev rođak Angelo, gospodar Srijema i župan bački, te krčki knezovi Bartol i Fridrik Frankopan, koji su sa svojim hrabrim rođacima mnogo doprinijeli pobjedi kraljeve vojske u Podgorskoj župi. Bijahu tu još knezovi Filip Bebek, hrabri branitelj grada Velikog Kalnika, pod kojim su Mongoli doživjeli svoj prvi neuspjeh u Hrvatskoj, te njegov ugledni brat knez Detrik Bebek. A i knezovi Dimitar od Abe, Ivan Jaroslav Okićki, knez Trstan i križevački vlastelin knez Hudina također su došli na kraljevsko vijeće, a župani su Abraham i Nikola od Moravča bili stalni pratioci kraljevi. Ugledni knezovi Tomo, Filip i Lovro Radić došli su s prečasnim kanonikom Filom, bivšim kancelarom pokojnoga hrvatskog vojvode Kolomana. Dakako da kraljev kancelar Benedikt nije mogao manjkati u tom uglednom i važnom vijeću. Konačno su došli kralju ususret slovački biskup Bartolomej, iz starodrevnog slovačkog grada Njitre, zatim čanadski biskup Blaž, pečujski Bartolomej i varaždinski crkveni upravitelj Benedikt.

Kad su svi crkveni i državni dostojanstvenici bili na okupu, dade kraljev kancelar Benedikt znak, da kralj želi govoriti. Razgovori, koje su jedan s drugim vodili pojedini velikaši, odmah utihnuše i kralj Bela važnim glasom reče:

— Mili, prokušani, mudri i vjerni moji! Sazvao sam vas za današnji dan, da vam priopćim neke svoje odluke, koje sam nakanio provesti za dobrobit naših naroda i kraljevina Ugarske i Hrvatske. Svima vam je znano, kako su teško stradale obje te naše kraljevine od mongolske najezde. Tisuće našeg vjernog naroda postradalo je, a mnoga su sela i stari gradovi naši sravnjeni sa zemljom. Nakon naše velike pobjede dužnost je naša, da sve te teške rane što prije iscijelimo i dokažemo našim narodima, kolika je naša kraljevska briga za njihovo dobro. Ali ima pojedinih krajeva, a napose naših gradova, koji su radi svoje vjernosti za naš kraljevski

ugled posebno teško postradali. Među takvima na prvome je mjestu naš vjerni grad Zagreb. Vi ste, ugledna gospodo, na svoje oči vidjeli, kako taj naš odani grad leži u ruševinama. Njemu valja prvome pomoći, jer naši gradovi moraju ubuduće biti košnice, u kojima će naši čestiti građani i obrtnici uživati sve moguće povlastice, da se pridignu i da u svojoj gradskoj slobodi učvršćuju moć i sjaj našega prijestolja. Zato sam, vjerni moji, izdao ovdje povelju s našim velikim kraljevskim pečatom iz suhoga zlata, da joj dademo što veću važnost i vrijednost. Neka se naša naseobina na brdu Gradecu od današnjeg dana zove slobodnom varoši, koja će si birati sama svoga vlastitoga suca, moći će slobodno raspolagati svojom imovinom i imati pravo održavanja i tjednih i godišnjih sajmova. Za te će povlasti biti oni dužni i našoj kraljevskoj svjetlosti podavati neke daće i obveze. Sve je to potanko navedeno u ovoj našoj zlatnoj buli, koju će naši vjerni i mudri savjetnici gospoda zagrebački biskup prečasni Stjepan i naš velemožni ban Dioniš, kad se povrate u Zagreb, predati našim vjernim građanima na brdu Gradecu. Naša je želja, da vjerni naš Gradec pod svojom vlastitom upravom procvate i da bude naš ponos i stup našeg prijestolja. To je naša kraljevska želja i neka Svevišnji blagoslovi taj naš najnoviji slobodni i kraljevski grad! Naša kraljevska milost štitit će ga, dok je nas i svih naših zakonitih potomaka.

Nakon kraljevih riječi stupi ban Dioniš Vialka pred kralja, duboko mu se pokloni i prozbori:

— Svijetli kralju! Hvala ti za ovu veliku kraljevsku milost, koju si iskazao sada već slobodnoj općini Gradec. Ja kao ban hrvatskog kraljevstva primam s dubokim poštovanjem tu tvoju odredbu i ponosim se, da ću biti tvoj pouzdanik zajedno sa prečasnim našim biskupom Stjepanom, koji ćemo dobrim i čestitim građanima na Griču objaviti tvoju kraljevsku poruku i predati im Zlatnu bulu koja leži pred tobom na stolu. Ovom si svojom mudrom kraljevskom odredbom i milošću dao divan dokaz svoje velike skrbi i ljubavi za naš slobodni grad na Gričkim goricama. Još jednoć, svijetla Kruno, hvala ti i slava!...

Kralj je sa zadovoljstvom saslušao banove zahvalne riječi, pa kada je ban svršio, najednom usta kralj sa grimizne stolice i pogledavši naokolo sve prisutne dostojanstvenike prozbori:

— Mili moji! U ovom času, kada smo općinu Gradec podigli na slobodnu i kraljevsku varoš, u ovom istom času hoćemo da dademo našem starodrevnom hrvatskom kraljevstvu još jedan dokaz naše ljubavi i zahvalnosti. Stoga pozorno poslušajte našu kraljevsku riječ... Smrću našeg dragog i nezaboravnog brata i hrvatskog vojvode Kolomana ostalo je ispražnjeno dostojanstvo vojvodsko. Naša vjerna kraljevina Hrvatska još uvijek nema svoga vojvode (hercega), koji bi bio predstavnik kraljevske vlasti u rečenoj kraljevini. Kako su, Bogu hvala, sada nastupile sređenije prilike, to smo našom kraljevskom voljom odlučili popuniti to ugledno dostojanstvo. Znano vam je, da je naš sin kraljević Stjepan još nedorasao i da kao takvome ne možemo upravu hrvatskoga kraljevstva povjeriti u njegove neiskusne ruke. Zato smo odlučili, da hrvatskim hercegom imenujemo našeg vjernog i zaslužnog hrvatskog bana Dioniša. Vjerni naš Dioniše, ovim časom predajemo ti hercešku vlast u dragoj hrvatskoj kraljevini. Upravljaj njome u naše kraljevsko ime i budi joj od ovoga časa još veći i jači zaštitnik nego dosele! Neka ti je Bog u pomoći!

U dvorani nastade oduševljeno klicanje novom hercegu hrvatskoga kraljevstva. Velmože zaokupiše dosadanjeg bana Dioniša Vialka i stadoše mu srdačno čestitati na tolikoj kraljevskoj počasti, jer je on bio prvi herceg nekraljevske krvi. Tu najvišu čast u Hrvatskoj mogli su dosele obnašati samo prvorođeni kraljevi sinovi ili mlađa kraljeva braća. A sad je tu čast postigao prvi put jedan hrvatski ban, koji se od toga časa ponosno pisao: »Knez Dionizije, po Božjoj milosti herceg i ban čitave Slovinske (hrvatske) zemlje.«

Nekoliko dana iza tog važnog događaja ostavio je Bela Četvrti Viroviticu, prešao s pratnjom rijeku Dravu i zaputio se u svoj prijestolni grad Budim, da i u Ugarskoj sredi prilike, kao što je to već učinio u Hrvatskoj. S dubokim poštovanjem ostavio je tlo vjernog hrvatskog kraljevstva, koje mu je spasilo život i kraljevsku krunu...

XX. PRVI GRIČKI SUDAC

Negdje pred Božić stigle su u Zagreb vijesti, da je gospodin kralj Bela Četvrti proglasio gričko naselje »slobodnim varošom« i podijelio mu takve i tolike povlasti, kakve nije imao niti jedan drugi grad u kraljevstvu. Ta je vijest silno obradovala gričke građane, koji su se dnevno sastajali na važne sastanke i dogovore i živahno pretresali taj događaj. Od toga dana ponosno su dizali svoje glave i smatrali se nečim višim od svojih majstorskih drugova u Novoj Vesi, Laškoj Vasi i Vlašćini. Zlatnom bulom postali su slobodni građani i kraljevi ljudi, kojima nije mogao niti sam gospodin ban suditi. Kao kraljevi ljudi podpadali su izravno pod sud njegove kraljevske svjetlosti. Samo njihov sudac, koga su oni svojom slobodnom voljom birali, bio je predstavnik njihove volje i njihovih prava. Ako im sudac ne bi bio u volji, mogli su ga svake godine mijenjati, samo ga je kralj morao potvrditi. Mogli su trgovati po cijelom kraljevstvu i nijesu trebali plaćati za to nikakve daće. Kad je netko čuo, da je to grički majstor ili trgovac, svatko je sa štovanjem skidao pred njim kapu. Grički građani su kroz stoljeća znali prkositi i samome gospodinu banu i svoj državnoj gospodi i s njima se parbili do beskonačnosti. Grički građanin slijepo se i tvrdoglavo držao svojih pravica, koje su bile zapisane na magarećoj koži, na kojoj je bila izdana zlatna bula. Takve povelje sa zlatnim pečatom nije imao niti jedan grad u Hrvatskoj. Pa i u samoj Europi nije bilo takvih gradova, koji bi mogli pokazati zlatni pečat. Znajući sve to nije nikakvo čudo, ako su Gričani bili ponosni na svoje pravice i na svoju slobodnu varoš. Dakako da su grički građani radi tolikih povlastica i prava imali i mnogo zavidnika i neprijatelja, a ponajviše među velikašima kraljevstva, koji su zavidnim okom gledali, kako se mali, skromni i neznatni grički majstori usuđuju prkositi i banu i velikašu i plemiću. Istina, ta velika gospoda mnogo su puta u svom bijesu počinjala kojekakvih nasilja i nepravda nad

gričkom imovinom misleći ih na taj način skršiti i upokoriti. Ali sve uzalud, gričke su glave bile tvrde i nepopustljive. One se nijesu žacale sva ta gospodska nasilja iznositi i pred samoga gospodina kralja, koji je po svojim sucima morao često miriti miljenike zlatne bule i zaklinjati ih, neka i oni kadkada zatvore jedno oko i neka ne tjeraju mak na konac. A bilo je i slučajeva, da su Gričani skočili kao jedan čovjek i protiv same svijetle krune, ako bi htjela mijenjati bilo u čemu ustanova Zlatne bule. Nije onda nikakvo čudo, da su državna gospoda gričku slobodnu općinu prozvali porugljivo »gnijezdom osa i stršenova«.

*

Osvanula je svetkovina svetoga Blaža biskupa i mučenika godine 1243. od rođenja Spasiteljeva. Cio Grič hrlio je toga dana na gradski glavni trg, usred kojega je stajala župna crkva svetoga Marka. Svijetli herceg i ban čitave Slovinske zemlje gospodin Dioniš Vialka odredio je, da se toga jutra nađu na okupu svi čestiti, vrijedni i neporočni grički građani, da im se pročita njihova zlatna bula i da nakon toga izaberu prvoga svoga suca, koji će biti njihova glava i predstavnik njihove slobodne varoši. Toga dana nije nitko ostao kod kuće osim kakav nemoćni i bolesni starac ili starica te po koje malo dijete. Drugo je sve pohrlilo, da vidi i svijetlog gospodina novog hercega i bana, a još više da vide onaj komadić magareće kože, na kojoj su ispisane njihove nove povlastice. A i pečat od suhoga zlata imao je u očima mnogih još i veću važnost nego li i sam gospodin ban hrvatskoga kraljevstva.

Svijetli herceg Dioniš došao je zajedno s prečasnim gospodinom biskupom Stjepanom Babonićem na Grič, da prvom izabranom sucu i gradskim prisežnicima predadu na čuvanje za vječna vremena zlatnu bulu, taj stanac-kamen njihovih prava. Trubači, koji su jahali pred hercegom i biskupom, snažno su trubili u dugačke srebrne trublje, s kojih su visjele malene svilene zastavice s grbom svijetloga hercega. Iza njih jahali su kraljevi izaslanici: herceg i biskup. Svijetli herceg odzdravljao je rukom, a prečasni je biskup opet blagoslivljao pobožni puk, koji je klecao i pobožno se križao primajući biskupski blagoslov.

Kad se stišalo oduševljeno klicanje naroda, zapovjedi herceg Dioniš svome kancelaru, da pročita i protumači sakupljenom gričkom građanstvu sadržaj zlatne bule, koju je ovaj izvadio ispod svog viteškog plašta.

Grobni mûk nastao je na cijelom crkvenom trgu, kad su vojvodini trubači dali srebrnim trubama znak za mir i posluh.

Kancelar se najprije nakašlje, rastvori s posebnim dostojanstvom Zlatnu bulu, s koje je visio na debeloj svilenoj vrpci šafranove boje zlatni pečat: na pečatu je bila urezana kraljeva slika, kako sjedi na prijestolju i kako u desnoj ruci drži žezlo, a u lijevoj zemaljsku kuglu. Okolo je nadpis velikim slovima: »Bela, milošću Božjom kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Srbije, Galicije, Lodomerije i Kume.« Na drugoj strani nalazi se trouglasti štit obilježen dvostrukim križem i s nadpisom: »Pečat Bele Četvrtoga, sina kralja Andrije Drugoga.«[9]

Sve su gričke oči zapele na tom zlatnom kraljevom pečatu. A tada zaori cijelim trgom snažni kancelarov glas, čitajući polagano sadržaj zlatne bule, koji je glasio ovako:

»U ime svetog Trojstva i nerazdjeljivog jedinstva. Amen!

Bela, po milosti Božjoj uvijeke kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Srbije, Galicije. Uzvišenost kraljeva zahtijeva i dostojanstvu velikih pripada, da se toliko više raduju u mnoštvu puka, koliko oni sami druge nadvisuju ugledom. U tom je razlog, da i današnjim i budućim plemenima proglašujemo, da smo odlučili u Zagrebu, na brdu Griču, urediti slobodnu općinu i taj dio kraljevstva zaštititi te učvrstiti za sigurnost

[9] Zlatna bula, podpuno sačuvana zajedno s neoštećenim zlatnim pečatom, čuva se još i danas u pismohrani gradske općine zagrebačke, koja je sada smještena u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

granice i za druge probitke. Poslije zajedničkog vijećanja s ljubljenim i vjernim našim Dionizijem, banom cijele Slavonije, i ostalim prvacima kraljevstva, koji su jednodušno odobrili ovu našu namjeru i volju, izveli smo našu osnovu dopustivši, da na spomenutom brdu nastane slobodna općina, da se stranci slobodno saberu, da zemljišta i posjede, koje smo im doznačili i podpisali, drže i neoštećena čuvaju...«

Tu stade kancelar nabrajati povlastice pod uvjet, da građani sami o svom trošku podignu što čvršće zidine oko svoga obitavališta. Glavne povlastice novih građana bile su ove:

1. Građani i njihovi podanici iz okolišnih sela imaju svoga vlastitoga varoškog suca. Ako je sudac sumnjiv, neka se sazovu starješine varoši te neka se onda u prisuću sučevu stvar obavi. Ako stranka, koja se parniči, učini priziv na kralja, tad jedino sudac ide pred kralja.

2. Građani slobodno biraju svoga suca, makar ga svake godine mijenjali, samo ga moraju kralju predložiti na potvrdu.

3. Ako tko na samrti nema potomaka, može po volji raspolagati svojim stvarima.

4. Ako koji građanin umre bez djece i oporuke, neka dva dijela njegova imetka budu ubogima i crkvi u gradu, a treći dio neka pripadne varoškoj općini.

5. Sajam neka bude u gradu dvaput na tjedan, u ponedjeljak i petak, osim svakdanjega.

6. Varoš je obvezana služiti kralja, kad ide ratovati u primorske krajeve, u Korušku ili Austriju; tad mu se mora dati deset vojnika s vojničkim oružjem. Osim toga moraju građani dati kralju, kad bi onuda prolazio, za ručak 12 volova, 100 hljebova kruha i 4 barila vina, a hercegu čitave Slovinske zemlje, ako je kraljevskoga roda, polovicu spomenutih stvari. Banu pak, a ne podbanu, ne moraju ništa drugo dati, nego pri nastupu banovanja jednog vola, sto hljebova kruha i jedno barilo vina, i to jedamput zauvijek. Konačno je zlatna bula ustanovila i označila još i gradske međe.

Kancelar se dobrano umorio čitajući dugački sadržaj gričke povelje. I njemu je odlahnulo, kada je došao do kraja njezina čitajući ove zaključne riječi:

»Da dakle ova naša uredba i sloboda rečenih građana ostane uvijek čvrsta i netaknuta, dajemo im ovu povlasticu potkrepljujući je trajno zaštitom naše zlatne bule.

Dano u Virovitici godine od utjelovljenja Gospodinova tisuću dvjesta četrdeset i druge, šestnaestoga studenoga. Osme godine našega vladanja...«

Čim je vojvodin kancelar dovršio čitanje zlatne bule, zaori iz stotine grla oduševljeno klicanje kralju, vojvodi i biskupu. Gričani su bili do suza ganuti, kad su razabrali, kolike im je povlasti i prava podijelio svijetli kralj. Od razdraganosti i oduševljenja među sobom su se grlili, ljubili i klicali:

— Neka nam živi naš svijetli kralj!

— Neka cvate i napreduje naš Grič!

S tim oduševljenim poklicima zahvalnih Gričana skladno su se složili veličajni zvuci srebrnih trubalja vojvodinih trubača, koji su svojom svirkom još više uzveličali gričku slavu. A kad su se stišali prvi poklici, progovori herceg Dionizije svečanim glasom:

— A sada, Gričani, pristupite svečanom izboru vašeg prvog suca! Po ustanovama zlatne bule mora vaš sudac biti neporočna osoba. Onaj, koji se ogriješio krivom prisegom ili je bio klevetnik, ne može nikada biti sudac vašega slobodnoga grada. Birajte stoga osobu, koja će biti dostojna vašega povjerenja. Koga izaberete, ja ću ga u ime svijetloga kralja potvrditi u toj časti.

I opet zatrubiše snažno srebrne trublje dajući znak, da prvi put u životu slobodne varoši na Gričkim goricama počinje izbor njene glave, njena prvog i najuglednijeg građanina.

Tad istupi iz redova građana ugledni ostrugarski majstor Pavel Milišić i poklonivši se najprije hercegu i biskupu okrene se prema sugrađanima i prozbori važnim glasom:

— Braćo Gričani! Svijetli vojvoda pozvao nas je, da pristupimo izboru našeg prvog suca. Veliki je to čas za

naš slobodni grad, koji je kraljevskom milošću uzvišen na prvo mjesto među našim gradovima. Mi u ovaj čas još niti ne shvaćamo pravo svu vrijednost ove velike milosti našega svijetlog kralja. Tek pokoljenja, koja će doći iza nas, uvidjet će svu blagodat novih prava, koja izviru iz ove naše zlatne bule. Braćo, velika je riječ sloboda. Samo onaj, koji živi u toj slobodi, može shvatiti svu blagodat, koju mu ona daje. Mi smo evo slobodni, svoji smo i sudit će nam onaj, koga mi danas izaberemo.

— Tako je! — klicali su Gričani.

— Svijetli naš vojvoda rekao je, da naš budući sudac mora biti neporočan. Bogu hvala, takvih ljudi pun je naš grad. Klevetnici ili krivokletnici vrlo su rijetki u nas...

— Niti ih nema! Daleko im kuća od nas! — klicali su građani.

— I evo zato ću vam, braćo, predložiti jednoga između nas, koji bi bio i najvrijedniji i najdostojniji. Vi znate koga mislim...

— Znademo! Znademo! zaori iz sviju grla.

— Birajmo dakle našeg meštarskog druga Ivana Plavdića! — poviče majstor Milišić.

— Živio naš Ivan Plavdić! — nastade opće klicanje. — Živio prvi sudac na Griču!...

— Gdje je naš Ivica? Naprijed, Plavdiću! — stadoše se svi ogledati.

Međutim se čestiti i skromni mladi zlatar bio povukao potpuno u pozadinu iza svojih sugrađana i stisnuo uz južni zid crkve svetoga Marka mašući rukama, da odklanja od sebe tu najveću čast na Griču. Ali njegovo opiranje bilo je uzaludno. Svi građani odlučno su zahtijevali, da on bude prvi sudac slobodne varoši na brdu Gradecu. Konačno ga trojica najstarijih prisutnih građana uhvate ispod ruke i izvedu ga pred kraljeve izaslanike.

Kada ga je herceg Dionizije ugledao, prepozna u njemu onog građanina, koji je prošle jeseni onako biranim

riječima pozdravio kralja, kada se pobjedonosno vraćao iz mongolske vojne. Odmah upita biskupa Stjepana:

— Prečasni, sjećate li se? To je onaj mladi zlatar, koji je pozdravio kraljevsku svjetlost na njegovu prolazu kroz Zagreb.

— Poznam ga dobro, — odgovori s posmjehom biskup. — To je sinovac moga vrijednog prijatelja i dobrog Hrvata kanonika Stjepana Plavdića. Zaista vrijedan mladi obrtnik. Vrlo dobar izbor!

Pa kada je mladi zlatar stupio pred hercega, ovaj se okrenu prema narodu i snažnim glasom zapita:

— Građani slobodnog Griča! Jeste li za prijedlog vašeg sugrađanina Milišića, da ovaj čestiti mladi majstor Ivan bude vaš prvi sudac?

— Jesmo! Jesmo! Živio naš Ivan! — orilo se po trgu.

Sada pruži herceg Dionizije ruku mladom zlataru, koji se prvi put našao u nemaloj neprilici zbog ovolike jednodušnosti i priznanja svojih sugrađana. Zato se on ponovno počeo braniti riječima:

— Braćo, ja sam još premlad! Ima vas vrijednijih i starijih, koji ste dostojniji ove časti od mene.

A rogožarski majstor Gabrek Čunko stade vikati:

— Ništa zato! Iako si mlad, ali si već vrijedan, da budeš prvi građanin na našemu Griču. Ako si mogao prvi biti onda, kad su oko tvoje glave zujale i fićukale otrovne mongolske strijelice, možeš biti prvi i danas, kad smo u miru. Nitko dostojniji od tebe, Ivane! Ti si spasio svojom odvažnošću i junaštvom naš grad od podpune propasti, pa si zavrijedio čast varoškog suca. Ja, braćo Gričani, velim: Živio novi i prvi grički sudac Ivan Plavdić!

I sav narod stade urnebesno klicati:

— Živio Ivan Plavdić!

A dvojica mladih majstora uhvatiše zlatara Ivana među se i podigoše ga na ramena kličući:

— Evo prvog suca slobodne gričke varoši...

Ponovni urnebes zaori crkvenim trgom. Gričani dizahu svoje krznene kape uvis, a vrijedne su gričke domaćice domahivale prvom građaninu rukama. Među

njima bila je i lijepa njegova ženica Ljerka, koja je od ganuća i sreće brisala suze i milo gledala svog ljubljenog Ivana, koga su nosili na ramenima ispred redova brojnoga građanstva. A kako su tek bili ponosni punica Barica i tast Imbra na svoga dobrog zeta!

Trublje su ponovno zaorile na pozdrav prvom građaninu slobodnoga Griča, koji je bio neobično uzbuđen.

Svijetli gospodin herceg još jednom prozbori:

— U ime svijetloga kralja Bele, četvrtoga toga imena na prijestolju, potvrđujem štovanog zlatarskog majstora Ivana Plavdića za prvog suca ovog slobodnog varoša. Bio njegov izbor na ponos i sreću ovoga grada!

U taj čas zazvoni svečano i dostojanstveno veliko zvono s tornja gričke župne crkve navješćujuć građanstvu radosni događaj, da je slobodna varoš gričkа dobila svoga prvog zakonitog poglavara.

I svi krenuše sada u staru crkvu svetoga Marka, gdje je izabrani sudac pred oltarom svetog Križa položio prisegu riječima:

— Zaklinjem se Bogom svemogućim i Presvetim Trojstvom, da ću kao sudac slobodne varoši na Gričkim goricama poštivati zakone, koji su određeni u Zlatnoj buli, i da ću ih točno obdržavati te da ću budno paziti da ih nitko ne bude vrijeđao. Tako mi Bog pomogao i Blažena Djevica Marija i sveti evanđelista Marko, zaštitnik ovoga grada!

— Amen! — završi župnik i pruži novome sucu na poljubac srebrni križ, onaj isti, kojega je poljubio i sam svijetli kralj Bela, kad je prošle jeseni bio na Griču.

Iza toga pruži župnik novome sucu sudačko žezlo s riječima:

— Evo ti tvoga žezla kao znaka tvoje uzvišene sudačke vlasti. Budi pravedan i mudar, budi jak i hrabar i Gospodin Bog bit će tvoja zaštita i tvoja snaga... Tako neka bude! Rekoh!...

*

A kad su se smirili prvi dani slavlja na Gričkim goricama, pregnuo je prvi sudac gričke slobodne varoši, da sa svojim sugrađanima položi prve temelje izgradnji

jakih gradskih zidina, koje će opasivati ovu slobodnu varoš i koje će za buduće vijekove čuvati i Zlatnu bulu i njezine štićenike od svih mogućih napadaja i neprijateljskih provala. Pod obzirnom i mudrom upravom prvog svog suca slobodna je varoš grička razmahnula svoja mlada krila i bila na diku i ponos narodu hrvatskomu. U svim svojim i narodnim borbama Grič je uvijek istupao odvažno i junački, pa i onda, kad već davno nije bilo u životu njegova plemenitog prvog suca, koji je iza sebe svojim nesebičnim radom, velikom požrtvovnošću i iskrenom ljubavi za gričke pravice ostavio trajnu i svijetlu uspomenu.

Nasljednici njegovi podigoše u kasnijim vijekovima čvrste utvrde Kamenitih vratiju, Popova tornja i ponosnih Dveraca, da evo sve do dana današnjega budu stoljetni i budni čuvari drevnog Griča i njegovih prava.

Zaključak

Sedam vijekova minulo je, što na brdu Gradecu stoji plemenita i slobodna varoš zagrebačka. Kroz sedam stotina godina bio je Zagreb budni čuvar ne samo svojih starih prava, već i čuvar i časna glava starodrevnog kraljevstva hrvatskoga.

Preko njegove staračke glave prohujale su kroz te godine kojekakve teške i pogibeljne bure i oluje, ali on je ostao vazda snažan i gord. Svoje glave nije nikad ropski priklonio pred surovom silom i crnom nepravdom. On je ljubomorno i odlučno čuvao i branio svoja vjekovna prava te pokazao i dokazao, da se ne da zarobiti niti slomiti.

Čvrste zidine tajinstvenih Kamenitih vratiju, tihi Popov toranj, od nevremena i vijekova pocrnjelo Dverce, gotski svodovi drevnog svetog Marka kao i velebne povijesne stolne crkve svete Marije još i danas su vidni svjedoci životne snage staroga Zagreba. Na njihovim je zidinama nevidljivim slovima ispisana, dični Zagrebe, sva tvoja časna prošlost, sve tvoje krvave borbe i teške patnje kao i sva tvoja pobjeda i slava...

Povrh tvojih drevnih zidina nije se nikada vijao drugi barjak osim tvog modrog stijega s tri tornja[10] kao simbol tvoje neslomive moći i tvojih prava. I dok su se nad mnogim europskim prijestolnicama vijorili barjaci tuđinski, dotle se nad tobom vijao ponosno samo sveti barjak hrvatski...

Naš divni Zagreb ostao je sve do danas vjeran svojim starim predajama i tako mora ostati, dok bude naroda hrvatskoga.

I u ovim velikim povijesnim danima neka bude naš Zagreb čist i svijetao. Neka i u budućim danima ostane bijeli Zagreb čuvar stare hrvatske slave, starog hrvatskog poštenja i starog hrvatskog junaštva.

Samo s takvim Zagrebom ponosit će se hrvatski narod i dalje. Samo kao takav može ostati kruna svih hrvatskih gradova. Samo kao takav može nas i dalje voditi u borbi za Boga i Hrvatsku.

---

10 U grbu grada Zagreba nalaze se na modrom polju tri srebrna tornja. U srednjem tornju su otvorena gradska vrata. Gore u uglu s jedne strane polumjesec, a s druge zvijezda. Gradski barjak je plave boje i na njemu je taj gradski grb.

DJELA

MILUTINA MAYERA

među jeronimskim izdanjima:

1. MUČENICI, pripovijest iz doba prvih kršćana. Izdano g. 1902.
2. ZA KRST ČASNI I SLOBODU ZLATNU, pripovijest iz doba provale Tatara u Hrvatsku. Izdano g. 1904.
3. DOLAZAK HRVATA, pripovijest iz najstastarije hrvatske prošlosti. Izdano g. 1908.
4. ŠTIT KRALJEVSTVA HRVATSKOGA, pripovijest iz hrvatske prošlosti. Izd. 1911.
5. ŽIVOT, pripovijest iz doba prvih kršćana. Izdano g. 1912.
6. SVIJETLO SVIJETA, legende o Kristovu rođenju. Izdano g. 1925.
7. GOLGOTSKE RUŽE, legende o Kristovu životu i smrti. Izdano g. 1928.
8. KRVAVI SABOR KRIŽEVAČKI, pripovijest iz 14. stoljeća. Izdano g. 1934.
9. POSLJEDNJI SVOGA RODA, pripovijest iz 14. stoljeća. Izdano g. 1935.
10. SLOBODNI GRAD, pripovijest iz 13. stoljeća. Izdano g. 1942.

Izdalo

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA

Zagreb, Trg Kralja Tomislava 21.

CIJENA OVOJ KNJIZI 25 KUNA

Naslovnu sliku izradio Vladimir Mirosavljević.